

302.939

**MŰZEUMI
KÖZLEMÉNYEK
1970**

3

ORSZÁGOS MŰZEUMI TANÁCS

2

MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK

1970
3

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dr.Czére Béla, Dr.Füzes Endre, Hetés Tibor,
Dr.Korek József (szerkesztő),
Kovács István (társszerkesztő)

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült a NPI sokszorosítójában. 70.2524 - Budapest
Felelős vezető: Fehérvári Tibor
Megjelent 850 példányban. Terjedelem: 14.35 A/5 iv
+ 5 lap műnyomó melléklet

A megyék felszabadulási jubileumi kiállításairól *

Beszámolóm a közelmúlt kiállításrendezési erőfeszítéseinek és eredményeinek a magam és mások tapasztalatai alapján történő összegezése, néhány a munkával kapcsolatos gondolat felvetése, helyenként visszapillantás a korábbi évek gyakorlatára, s talán - helyel-közzel - előretekintés is.

Mondanivalómat személyes tapasztalataim mellett a szakfelügyelők, valamint felkért muzeumi szakemberek összesen mintegy 44 jelentésére építettem. Meg kell jegyeznem, hogy az erre az alkalomra ily módon bővített létszámú szakfelügyelettel sem sikerült a megyék valamennyi kiállítását megtekintenünk. A példák zömét pedig - amelyekre előadásom közben hivatkozom - egyes kérdésekben még szűkebb területről kellett vennem; ennek magyarázata egyes jelentések adathiányaiban, ill. néhány kiállítás - hivatkozást ösztönző - iránymutató jellegében keresendő.

+ + +

A kiállítások rendezőiről

A felszabadulási kiállítások megrendezése a megyei muzeumi szervezetek nagy erőpróbája volt, mintegy tetőzése a több éve tartó évfordulós rendezvényeknek. A tapasztalat szerint a munka összefogása és szellemi irányítása zömében a muzeológusokra hárult. Van ettől eltérés, sőt arra is példa, hogy nem a muzeum rendezte a felszabadulással kapcsolatos emlékkiállítást. Ilyen esetként említeném az egrit, amelyet lényegében a tanácsi szer-

---

* A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 1970. május 21-22-én konferenciát tartott az új- és legújabb korról foglalkozó muzeológusok számára. Napirendjén szerepelt az itt közreadott referátum, melynek szövege a gyorsírói jegyzet alapján készült.

vek rendeztek és a muzeológusok, illetőleg az igazgató szaknácscsádóként szerepeltek. Zalaegerszegen és Kaposvárott lényegében a levéltárra támaszkodva készültek a felszabadulási kiállítások.

A fentiek mellett hangsúlyozni szeretném azt a nagy társadalmi összefogást is, amellyel ezek a kiállítások készültek. E nélkül és a felszabadulási kiállítások fontosságának felismerése nélkül - nézetem szerint - a muzeumok zöme a nagy kiállításokat nem tudta volna megrendezni. A korábbi időszakokban is számos példa volt arra, hogy különböző társadalmi szervek, vagy rokon-szakterületek munkatársai segítettek a rendezésben. Jelentősége most túlnőtte az eddigi kereteket. Pécssett, Szegeden és Győrött különösen a levéltárak és könyvtárak, Szolnokon, Egerben és Szombathelyen az állami-, a szakszervezeti- és a párt-apparátus támogatta említésre méltó módon a munkát. Megemlíteném, hogy a Magyar Munkásmozgalmi Muzeum a felszabadulási kiállítások kapcsán, szellemi téren és a kivitelezésben egyaránt, sok segítséget adott több megyei (Szombathely, Szekszárd, Nyiregyháza) és külföldi kiállítás megrendezéséhez.

Uj vonás (amely összefügg a kiállítások jellegével) az, hogy a vállalatok, amelyek nagyon érdekeltek voltak a kiállítások sikerében meglepően nagy anyagi eszközökkel támogatták a kiállításokat. Példaként említeném a székesfehérvári Videotont, Pécssett a Mecseki Széntröszttöt, és a borsodi iparvállalatokat.

A társadalmi összefogást a megyei párt- és állami szervek való-sították meg, amelyek az évforduló jelentőségére való tekintet-tel kiemelkedő módon kezelték a felszabadulási kiállításokat. Az elmúlt években is volt kooperáció - pl. a tanácsköztársasági kiállítások rendezésekor és más alkalmakkor -, de a mostani lé-nyegesen erőteljesebb volt. Ezt egyrészt az évforduló kiemelke-dő jelentősége, másrészt azonban egyes kiállítások jellege, a ma eredményei bemutatásának előtérbe kerülése indokolta. Példa-ként említeném Székesfehérvárt, ahol 30 vállalat - mintegy 250 főnyi rendezőgárda - támogatta a nagyszabásu kiállítást.

A gyümölcsöző kapcsolatot, amely e kiállítások rendezése közben keletkezett, a muzeumoknak az új feladatokhoz fenn kell tartaniuk, sőt erősíteniük kell. Az sem helytelen, ha a muzeumok az elért eredményekre hivatkozva igénylik és várják a további támogatást.

A kiállítások finanszírozásáról

Hangsúlyozni kívánom, hogy ezek a megjegyzések csak a beérkezett jelentésekre - tehát nem a hivatalos költségvetési adatokra - támaszkodnak. A belőlük levonható következtetések ezért meglehetősen bizonytalanok, talán túl általánosak is, de azért mégis figyelemreméltóak.

A 18 nagy megyei kiállítás mintegy 1,800.000 forintba került, tehát egy-egy kiállításra 100.000 forint jutott. Ez az összeg statisztikai átlag, ami senkinek nem mond semmit, mivel a legtöbb helyen vagy kevesebbe, vagy sokkal többbe került a kiállítás. Ehhez jönnek az olyan anyagi hozzájárulások, mint a Videoton és az egri igazgatási szervek többszázezer forintos nagyságrendű segítsége, vagy a Mecseki Széntröszt 80.000 forint értékű anyagi hozzájárulása. A példákat szép számmal lehetne folytatni. Az említett összegben nincsenek benne a kis kiállítások.

Néhány határesetet emlitenék. Sopron, Eger, Balassagyarmat egészen minimális összegekkel: 4.000, 8.000, illetőleg 11.000 forint rendezési költséggel rendelkeztek. 300.000 forintba került (a Videoton hozzájárulása nélkül) a székesfehérvári kiállítás. Az átlagra bizonyos fokig jellemző Veszprém, ahol 160.000, vagy Nyiregyháza, ahol 180.000 forintba került a kiállítás.

A finanszírozásra jellemző szélsőséges összegek (költségvetési előirányzatok, vállalati hozzájárulások stb.) arra hívják fel a figyelmet, hogy az egyes megyei muzeumok lehetőségei nem egyformák, s ebből nyilvánvalóan következik, hogy a tőlük elvárható eredmények is különbözőek.

A kiállítások jellegéről

Az általánosítható tapasztalatok levonását megnehezíti az a körülmény, hogy a kiállítások különböző jellegűek voltak s így egybevetni őket csak bizonyos korlátok között lehet. Rendeztek ugyanis:

állandó jellegű kiállításokat (mint pl. a szombathelyi, a szekszárdi, a karancsberényi);

időszakos történeti kiállításokat (mint a pécsi, a salgótarjáni);

alkalmi emlékkiállításokat (mint a kaposvári, a zalaegerszegi és az egri);

átmeneti jellegű kiállításokat, (amelyeket az időszakos történeti- és az alkalmi emlék-kiállítások variációinak tekinthetünk). Tulajdonképpen ilyen volt a legtöbb kiállítás és talán ezeket vélhetjük tipikusnak. Ezek közé tartozott a békéscsabai, a szolnoki, a győri, a székesfehérvári, a miskolci, a nyiregyházi és a veszprémi kiállítás;

vándorkiállításokat (ilyet több megye is rendezett);

speciális kiállításokat (foto-, bélyeg- stb. kiállítás, vagy a soproni sporttörténeti kiállítás).

A fenti tarka kép ellenére mégis tapasztalhattunk közös vonásokat, hasznosítható konzekvenciákat.

Elsőként emliteném azt az örvendetes jelenséget, hogy a megyék általában a helyi igényeknek megfelelően döntöttek arról, hogy milyen kiállítás szülessék, nem vettek át országos sémát. Veszprémben - ahol az utolsó 100 év történetének első felét már bemutatták - a száz év történetéről szóló kiállítás második felének megrendezésére került sor. Pécssett aktuális, mai témát

érintő kiállítások befolyásolták egy történeti kiállítás megszületését. Sopronban állandó kiállítás foglalkozik a felszabadulás utáni történettel is, és ez határozta meg a speciális témájú sportkiállítás megrendezését.

A tapasztalat azt mutatja, hogy az általam átmenetinek elnevezett kiállítás-típus vonzotta legjobban a rendezőket. Ez a történelmet és a mátt összeötvöző megoldás eredményezte, hogy a ma ábrázolásában a megyére jellemző ipar vagy mezőgazdaság bemutatása került előtérbe. Ugy gondolom, hogy helyesen. Szolnokon például a mezőgazdaság fejlődésére került a hangsúly, egyrészt azért, mert a gazdálkodás jellemző tevékenysége a megyének, másrészt, mert sajátos és gyors fejlődési folyamaton ment át. Székesfehérvárott a hirtelen jelentőssé vált ipar került előtérbe.

Azok a kiállítások voltak igazán impozánsak, amelyek - hogy úgy mondjam - tudtak mit bemutatni és „rámentek” arra, hogy azt be is mutassák. Így volt ez Székesfehérvárott, Szolnokon, Békéscsabán, de tulajdonképpen Miskolcon és Veszprémben is.

Bebizonyosult, hogy az ilyen jellegű kiállítások megrendezéséhez nemcsak muzeológusokra van szükség, hanem gazdasági szakemberekre is. Ezek a kiállítások tehát némiképp túlnőtték a muzeumi kereteket.

Felvetődik az a kérdés, hogy vajon továbbra is követésre kész-tető példát jelentenek-e ezek a kiállítások, bele tartoznak-e a muzeumi gyakorlatba, vagy csak a negyedszázados jubileum hozta magával? Mi az amit ebből a további muzeumi munkában meg kell vagy meg lehet tartani? A mához közeledve, társadalmi-politikai történeti, vagy a mai gazdasági sikereinket tükröző kiállításokra törekedjünk-e?

A probléma hozzávetőleges megfogalmazása céljából engedjék meg, hogy a szakfelügyelői és egy igazgatói jelentésből idézzek. Mindkettő az egr-i kiállításra vonatkozik, ahol - úgy látszik -

már kicsuszott a kiállítás rendezése a muzeum kezéből. Idézem: „Látva az összes kiállításokat, lemérve a látogatókra gyakorolt hatást, helyesnek kell itélni a megyei pártbizottság döntését. Ilyen apparátust, ilyen anyagi és pénzbeli ráfordítást a muzeum a saját lehetőségeivel nem tudott volna megoldani. Megjegyzendő az is, hogy a bemutatott témák a muzeumi speciális szakterületektől igen távol vannak, ahhoz a muzeum dolgozói nemigen érthettek, viszont tanácsaik nagyban elősegítették a kiállítások sikerét”. A másik jelentésből: „Az egriek mindenesetre nem a várható, vagy más megyékben tapasztalható kiállítási elképzelést képviseltek. A kiállítást a muzeum falain kívülre vitték, megfosztották muzeumi, történeti-politikai jellegétől és a hangsúlyt a mai eredményekre helyezték”.

A gyűjtőmunkáról

A gyűjtőmunka színvonalát és eredményességét alapvetően befolyásolta a kiállítások jellege. Általános jelenség, hogy minél történetibb kiállítás megrendezésére törekedtek, annál nagyobb gondot fordítottak a gyűjtésre, annál jobban gazdagodott a muzeum. Ez fordítva is áll: a gyűjtőmunka sikere a kiállítások erőteljes történeti arculatában mutatkozott meg.

Érdekes a gyűjtést, ezt az alapvetően muzeumi munkát alaposabban is szemügyre venni. A vizsgálódás köréből kizárom a más bemutató kiállításokat (például a zalaegerszegit, az egrit, ahol a muzeumi gyűjtőmunka érthetően elmaradt) és az állandó kiállításokat (például a szombathelyit, a karancsberényit), ahol a gyűjtőmunka nem az évfordulóhoz kapcsolódott, hanem szélesebb körű, nagyobb távra folytatott tevékenység volt. Maradok az időszakai történeti, és az általam átmenetinek nevezett kiállításoknál. Ha ezeknek az adatait vizsgálom, tulajdonképpen kiderül, hogy igen jelentős gyűjtőmunka folyt. Ami a százalékos arányokat illeti: a kiállításon bemutatott új anyag aránya általában 30-40 %-ig - Pécsen 50-60, Szekszárdon egészen 90 %-ig - emelkedett. Azt hiszem, ez az arány jelentős gyűjtőmunkára utal.

A tanulság okából szembeállítanám ezt az eredményt egy, az 1960-as évek közepén elhangzott megállapítással: „Hiányosságnak kell tartanunk, hogy a gyűjtőmunka keretében nem kellő súlyú a tematikai gyűjtés, a meghatározott irányú, tudatosan tervezett tárgy-gyűjtés, hanem sokkal inkább a lelőhely szerinti munka a jellemző. Kétségtelen, hogy fel kell mérnünk gyűjteményeink fehér foltjait, s a társadalmi fejlődés szempontjából fontos események, folyamatok anyagainak bekerülését nem lehet a véletlenre bízni”.

Most szerzett tapasztalataink szerint az elmúlt években növekedett a céltudatos tematikus gyűjtés szerepe a muzeumokban és ez két tényezőre vezethető vissza. Résztint arra, hogy az elmúlt években a megyei muzeumi szervezetek tovább épültek, mind több helyen foglalkoznak az ujkorra vonatkozó anyaggyűjtéssel. A másik okot abban találom, hogy az ország egyes részein igen szép eredményeket értek el a helytörténeti kutatásban. Ez maga után vonta a gyűjtési területek pontosabb muzeumi körülhatárolását. Ugy gondolom, hogy nem véletlenül emelkedett magas színvonalra a gyűjtőmunka pl. Szolnok és Békés megyékben és ez csak aláhúzza a történettudomány, illetőleg a helytörténet és a muzeológia kapcsolatának fontosságát. Az utóbbi színvonala igen erősen függvénye az előbbinek. Ismét idézek két jelentésből; mindkettő a szolnoki kiállításra vonatkozik: „Látszik a kiállításon, hogy igen komoly anyaggyűjtés előzte meg, széles munkaközösségi munkával. Feltűnően gazdag a helyi anyag az 1945-1948-as időből, s különösen meghatóak azok a jegyzőkönyvek, amelyek kézirással készültek a pártszervezetek, az első tsz-ek megalakulásáról. Az anyaggyűjtés kiterjedt az egész megyére”. A másik: „Az eredeti helyi anyagban való gazdagság szinte a végletekig fokozódik: látszik, hogy a kiállítás rendezője nagy szeretettel próbálta új formában megfogalmazni mondanivalóját”.

Külön emliteném a békéscsabai kiállítást, ahol a többségében új gyűjtést reprezentáló anyagot előre elkészített „anyag-és adatgyűjtési terv” szerint szedték össze. A terv módszeresen végigmegy a történeti eseményeken, témánként meghatározza a gyűjtés

területeit, vagy kérdések formájában hívja fel a figyelmet egyes témák fontosságára. Remélem, hogy a későbbiekben lesz alkalmunk részleteiben is tanulmányozni: hogyan vált be a gyakorlatban a precízen kidolgozott gyűjtési terv.

Eredményes volt a speciális sporttörténeti anyag gyűjtése Sopronban. Kaposvárott több mint száz levelet küldtek különböző szervezetekhez, magánosokhoz és vállalatokhoz. E levelekben kérték fel őket bizonyos anyagok küldésére. Ugyancsak eredményesnek mondható néhány lelőhely szerinti gyűjtés is. Érdekes és kiemelkedő a miskolci múzeum példája, ahol egy helyi fotós 1945-ben a lillafüredi kórházban ápolt szovjet katonákról készített fényképeit és ezek negatívjait szerezték meg.

Végezetül megjegyezném, hogy az általam nem említett helyeken is általában jó átlagos gyűjtés folyt.

A múzeumi anyag szisztematikus gyarapításának szándéka - véleményem szerint - az elkövetkező években mindenhol előtérbe fog kerülni. Felvetném azt a gondolatot, hogy tudományos szinten foglalkozzunk ilyeszerű kérdésekkel: milyen előkészületeket kívánunk tenni a színvonal emelése, főképp a céltudatos gyűjtés érdekében?; volna-e erőnk és lehetőségünk ahhoz, hogy valamilyen - az egész országban hasznosítható - segédletet készítsünk?; tudna-e a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum ebben valami segítséget adni?; az előbbieken említett Békés-megyei példa részletes ismertetése (leközlhetnének pl. a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum közleményeiben) inspirálná-e a múzeumokat, hogy hasonlóképp járjanak el?

A kiállítások felépítése

Eltekintve a speciális, valamint a kisméretű alkalmi kiállításoktól, az a tapasztalat, hogy a mostani kiállítások megrendezése alkalmával is a kronológikus-tematikus szerkezet vált általánossá. Okát két tényezőben: részint a kiállítások már ko-

rábban ismertetett jellegében, részint a kiemelések (specifikumok) fontosságának felismerésében látom. A kiállítások jellegéből következett, hogy a történeti fejlődés ábrázolását megszakítva át kellett menni a ma fontosabb kérdéseire: az ipar, a mezőgazdaság és a kultúra eredményeinek ábrázolásába. Így tettek például a miskolci, szegedi, békéscsabai, veszprémi, győri és még jónéhány más kiállítás esetében. A kiemelések fontosságának felismerését tükrözte a megye sajátos fejlődéséből, bizonyos adottságaiból eredő specifikumok - nagyon helyes - előtérbe állítása. Mint már említettem Szolnokon a mezőgazdaság dominált a kiállításban, Pécsen a felszabadulás körülményei készítették a rendezőket arra, hogy kiemeljék az internacionalizmus gondolatát: az orosz, bolgár, jugoszláv és magyar partizánok közreműködését a megye felszabadításában. Miskolcon és Salgótarjánban az ellenállási mozgalom, illetőleg a partizánharcok kerültek a fókuszba; Békéscsabán a megyére oly jellemző ipar fejlődését állították előtérbe, de hangsúlyozták azt a körülményt is, hogy a megye az elsők közt szabadult fel. Ebből a szempontból bizonyos fokig kifogásolható a szegedi kiállítás, amelyben háttérbe szorultak a városra jellemző sajátosságok, például az, hogy a Nemzeti Függetlenségi Front Szegeden alakult meg.

Utalni kell a kronológikus-tematikus felépítésű kiállítások negatív tapasztalatára is. Szembetűnő ugyanis, hogy több helyen ez a struktúra alkalmul szolgált a negatív társadalmi jelenségek ábrázolásának mellőzésére. Nem mentes ettől a hibától pl. a szolnoki kiállítás sem, ahol a történeti események ábrázolásában elmennek 1948-ig, azután három más téma következik, majd 1956 után folytatódnak az események. Pécsen szintén átugrották az 50-es éveket: „jelképekké” vált a történelem. Kaposvárral kapcsolatban hangsúlyozottan „eredménykiállítás”-ról beszélhetünk. Annyira szembetűnő a kiállításoknak ez a vonása, hogy fontosnak érzem felhívni rá a figyelmet. Ugy érzem, hogy ezzel nem lehet egyetérteni, bármilyen nehéz is megoldani a felmerülő problémákat.

A kiállítások általános képe egyébként országosan realista - és

mégis optimista! Attól még, hogy fejlődésünk problematikus oldalait érzékeltetjük, erősíthetjük a kiállítások realista és az igazságot tükröző vonásait. Ez a helyes és járható út! Csak megnyugtatóbbá válik a kiállítás azok számára, akik átélték az eseményeket és nézői a kiállításnak, de őszintébbé és érthetőbbé válik a fiatalok számára is, akikre minden kiállítás nagy hatással van. Azt is megjegyezném, hogy a film és a TV, vagy egyes kiadványok, történeti albumok, előbbre járnak a helyes történetiszemlélet kialakításában, mint a muzeumok.

Egyébként e tekintetben jó kiállítási tapasztalataink is vannak. Megemlíteném Győrt, Miskolcot, Székesfehérvárt és még Veszprémet is. Ezeken a helyeken sem éltek optimálisan a lehetőségekkel, de legalább nem kerülték meg a kérdést. „Az eredmények mellett - írják a veszprémi kiállításról - bátran megmutatja a hibákat is. Külön érdeméül emlitem, hogy az ellenforradalom okait sokoldalúan tárgyalja”. Vagy a győri kiállításról egy megjegyzés: „Az ötvenes évek bemutatása vállalkozik a problémák ábrázolására”.

Amit most itt elmondtam, az tulajdonképpen már a történeti politikai mondanivaló lényegét, magát a szemléletet is érinti. Azért bocsátottam mégis előre, mert szembeűnő, hogy a kronológikus-tematikus felépítésű kiállításokon ez e téren jelentkező fogyatékoságokat a szerkezeti felépítéssel való manőverezés útján igyekeztek eltüntetni.

A történeti-politikai mondanivaló színvonaláról

Az egyes kiállítások történeti-politikai mondanivalójának színvonalát alapvetően befolyásolta az alkalom: a 25. évforduló, és az az optimista szemlélet, amely az egész országban minden tekintetben jellemző volt. Valahogy úgy fejezném ki: volt mivel összehasonlítani és volt mit megmutatni.

A színvonalat meghatározó tényezők közé sorolnám a saját megye

története specifikumainak előtérbe állítását. A történeti eseményekben gazdagabb, jelentősebb fejlődésen átment megyék színvonalasabb anyagot tudtak prezentálni. Ismét utalnom kell a helytörténeti kutató és feldolgozó munka fejlődésére. Ahol erre épült a gyűjtés, tartalmasabb volt a kiállítási anyag.

A forgatókönyvek íróiról: a muzeológusokról el lehet mondani, hogy az elmúlt években igen jelentős fejlődésen mentek keresztül. Említésreméltó a tényezők sorában a megyék vezető testületeinek igényessége és nem utolsósorban a megfelelő tér és anyagi eszközök biztosítása a kiállítás megrendezéséhez. Természetesen olyan helyet nem találtunk az országban, ahol minden szükséges tényező adott volt, vagy az adottságokat egyformán jól ki tudták volna használni. Általános és jellemző tapasztalat azonban, a helyes és friss, új, főként a helytörténeti kutatás eredményeire támaszkodó történetszemlélet érvényesülése, a politikai követelmények helyes értelmezése. Emlékeztetni szeretnék arra, hogy még a múlt évi tanácsköztársasági kiállításon is tapasztaltunk lényeges hibákat. Ez alkalommal nyugodtan megkockáztatom azt a kijelentést, hogy a hibák minimálisak voltak, sőt követésre méltó színvonallal is találkozhattunk.

Miben jelentkezett a helyes szemlélet? Fontossági sorrendet mellőzve emlitenék néhány konkrétumot: ami a megye történetéhez kapcsolódó kiemelkedő személyek helyes arányu, témához kapcsolódó szerepeltetését illeti, sok jó példát lehet találni. Láttuk Móricz Zsigmond Szolnokot érintő jegyzeteit, megemlékezést találtunk Rajk Lászlóról Székesfehérvárott, ahol képviselő volt; sok helyütt kiállították a helyi írók, költők dokumentumait a helyi művészeti és tudományos élet termékeit; Szolnokon pl. Tabák Lajos szociofotóit, Simon Ferenc szobrászati alkotásait, a helyi földosztó bizottságok tagjairól adott fényképeket stb.

A kiemelt témák kidolgozása

Szinte mindegyik kiállításon felfedezhető volt, hogy ahol egy-

egy témát alaposabban megformáltak, azt az értelemre hatóan igyekeztek a nézők elé tárni. Sok szép példát találtunk az asszociációt keltő kompozíciók bátor alkalmazására. Több helyen éltek az un. negatív előjelű tárgyak, fotók politikus felhasználásának lehetőségével (pl. az ellenforradalmi időre jellemző ruhákat, plakátokat, használati tárgyakat állítottak előtérbe, s ezzel támasztották alá a mordanivalót). Sok kiállításon kedvezően hatott a látogatók érzelmeire a ma eredményeinek nagyvonalu, sokszor monumentális bemutatása. Az ugrásszerű fejlődés tudatos ábrázolására és hangsúlyozására is sok helyen került sor.

A kontraszt-hatás alkalmazására - őszintén szólva - kevés tapasztalatot szereztünk, de úgy érzem, hogy ebben is mutatkozik fejlődés. A kontraszt-ábrázolásban eltűnőben van, vagy legalább is kevesebb a vulgarizálás és több az olyan elem, amely valódi kontrasztokat igyekszik a nézők elé tárni.

A kiállítások szövegei

Külön foglalkozom a kiállítások szövegeivel, amelyek a bemutatott anyaggal együtt fejezik ki a történeti-politikai mondanivalót. Utalnék a korábbi évekre, amikor visszatérő probléma volt az agyonmagyarázás, a tultengő szöveg. Hosszabb ideje viszont az a tendencia, hogy igyekszünk mind kevesebb szöveggel kifejezni mondanivalónkat. Régebben a történetiséget szöveggel próbáltuk a kiállításokba „belevinni”; ez természetesen lehetetlen vállalkozás. Az a véleményem, hogy kevés, a témát jelző, szinte csak gondolatot ébresztő szöveget kell alkalmaznunk. Persze a szöveg mindenképp függvénye annak, hogy az exponátum mennyire képes kifejezni a szükséges mondanivalókat, az összefüggéseket és önmagát.

Azt, hogy a mostani kiállításokon mindenütt jelentős mértékben csökkent a szöveg, jónak és előremutatónak tartom. Az okot alapjában véve két tényezőben vélem megtalálni. Egyrészt a rendezők belátták a tultengő szövegek feleslegességét, felismerték a hi-

bákat és - ezt hangsúlyoznám: - a kiállítási anyag egyre gazdagabb, összefüggőbb, hatásosabb, tehát képes ábrázolni a történelmi valóságot, önmagáért - szinte szöveg nélkül is - beszél.

Az anyag gazdagsága, a bemutatott történelmi emlékek visszatükröző képessége jelentősen befolyásolja a szöveg csökkenését. Néhány példát említenék: a győri kiállításról készített jelentésben áll, hogy „a kiállítás, minden elismerést megérdemlő módon szinte egyáltalán nem alkalmaz magyarázó szöveget, az összehatásra épít”. A soproniak: „Kevés szöveggel és néhány statisztikával tették mindenki számára érthetővé a kiállítást. A tárgyfeliratok is minimálisak, hiszen rajtuk úgy is fel van tüntetve, hogy miért és mikor adták.” A pécsi kiállításról szóló jelentésben ez áll: „Mivel a kiállításához minden látogató nyomtatott utmutatót kapott, csak kevés szöveget alkalmaztak, főleg helyi költők versidézeteit”.

Ennek a pozitív tendenciájú folyamatnak vannak bizonyos árnyoldalai is. Több helyen talákoztunk elnagyolt szöveggel, sőt, indokolatlan szöveg-hiánnyal is. Ezt jogosan kifogásolták a szakfelügyelők és több helyen a látogatók is.

A történelmi emlékek jellegéről

A szakmabeli számára izgató tapasztalat és számos következtetés levonására alkalmas, ha megismerkedhet a kiállított anyag jellegével. E tekintetben több vonatkozásban is vizsgálódhatunk.

Mindenekelőtt említeném az országos és helyi vonatkozású anyag arányát. Kedvező a kép: a helyi anyag minden kiállításon uralgóvá vált. Néhány adat: Vácott, Székesfehérvárt és Szolnokon majdnem teljesen helyi eredetű volt az anyag. A szolnoki kiállításról ezt mondja a szakfelügyelői jelentés: „Nagy erénye a kiállításnak, hogy az országos eredményeket csak arra használja, hogy a helyi vállalkozások sikereit érzékeltesse. Nem az országos fejlődés bemutatása, hanem a megye fejlettségének ér-

zékeltetése valósul meg." Egy igen lelkes hangú megjegyzés ugyancsak a szolnoki kiállításról: „Az eredeti helyi anyagban való gazdagság szinte tombolássá fokozódik.” Számadatok az országos és helyi anyag arányáról: Pécssett az anyagnak mintegy 5 %-a nemzetközi, 25 %-a országos, 70 %-a helyi eredetű. Miskolcon a helyi és az országos anyag aránya: fele-fele, de a kiemelt témákban itt is 90 %-ban helyi anyag szerepel. Tulnyomórészt helyi anyagot találtunk Szegeden, Győrben és Kecskeméten (95 %), Salgótarjánban (90 %), Békéscsabán és Nyíregyházán (75 %), míg Zalaegerszegen a teljes kiállítási anyag helyi származású volt. Ugy hiszem, ezek az adatok meggyőzőek arra vonatkozóan, amit előrebocsátottam.

Az eredeti és a másolati anyag arányát tekintve erős tendencia figyelhető meg az eredeti anyag bemutatásának javára. Ez ismét olyan pozitív vonása a mostani kiállításoknak, amelyet érdemes megemlíteni. Egyébként ez is jelzi a muzeumi szemlélet erősödését. Visszapillantva az elmúlt évek kiállításaira - pl. a tanácsköztársasági kiállításokra -, elmondhatjuk, hogy az akkor kiállított anyag többsége másolati anyag volt.

Az eredeti anyag bőséges és tudatos felhasználásáról szép számú példát említhetünk. A győri kiállításról alkotott véleményben olvasható: „A kiállítás kevés fotóval dolgozik és a speciális, nagyméretű, falba épített vitrinben az eredeti anyag sokaságát állították ki. Másolati anyag a fotókon kívül nincs.” Ugyanerről a kiállításról más véleménye: „A tulzott szellősségre való törekvés, ami ma sokszor jellemzi kiállításainkat, nem mindig indokolt, inkább csak a különleges értékű műtárgyak vagy ereklyék esetén. De itt ilyenek nincsenek, a zsufolás viszont eléri azt, hogy - talán kedvezőtlenebb esztétikai hatás mellett is - végül is mindenki találhat valamit, ami őt is érdekli, hozzá szól.” A szombathelyi állandó kiállítás ugyancsak eredeti anyagot mutat be. Sok az eredeti anyag Szegeden; Szolnokon és Pécssett igen jelentős mennyiségű. A pécsi kiállításról szóló szakfelügyelői jelentésből idézek: „Viszonylag nagymértékben sikerült eredeti anyagot bemutatni. A fényképek jelentős része

is eredeti formában került kiállításra, ugyanugy az írásos anyag is".

Szembetünő a törekvés a három dimenziós anyagok szaporítására. Magától értetődő, hogy e tekintetben ott nagyobbak az eredmények, ahol a ma tárgyait mutatják be. A ma bemutatásánál a téma önmaga kínálja azt a lehetőséget, hogy minél több tárggyal tegyék szemléletessé. Megváltozott tehát a fél évtized előtti helyzet, amikor a kiállítás tulnyomó részt (néha kizárólag) papírból állt. A stilusváltozás visszaszorította a papirtengert, ma az egyedi darabok hangsúlyos elhelyezésére törekszünk. Mindezt ugyancsak helyes irányba mutat. Idézem a szolnoki szakfelügyelői jelentést: „Az óriásira nagyított képzőművészeti alkotások tárgyakká válnak: nem érezhető rajtuk a papirdokumentumok iztelensége”. Emlékeztetnék a pécsi kiállításra, amely nagyon gazdag tárgyokban, sok a viseleti és használati tárgy, a háborus emlék. A szombathelyi kiállítás is tárgygazdag, bár ezzel kapcsolatban elhangzott olyan észrevétel, amely azt mondja, hogy a tárgyi anyag és a papír aránya nem kielégítő. A soproni kiállítás zömében eredeti tárgykból áll, a kétdimenziós anyag egészen háttérbe szorult.

A szakfelügyelői jelentés is megjegyezte, hogy „a levéltári anyag figyelemfelhívó, vagy mert megdöbbentő tartalmu, vagy mert hozzáértéssel illesztették a látványosabb anyagok közé”. Veszprémben a felszabadulás tárgyi anyaga érdekes ebből a szempontból. Megfigyelhető az is, hogy megyei vonatkozásban mely tárgyakat tartanak olyanoknak, amelyek lényeges történeti mondanivalót tükröznek. Ugyancsak a veszprémi kiállításon láttunk kiállítva egy „A község tsz-községgé vált” táblát és egy versenytáblát, amely a beszolgáltatásokról „beszélt”, igen hatásosan. Mindkettőt az 1950-es évek bemutatásánál helyezték el.

Véleményem szerint a két- és háromdimenziós anyagok arányos és együttes felhasználása, bizonyos történelmi emlék-típusok megjelenése és kiállítása figyelemkeltő lépés a közelmúlt ábrázolásának megoldása felé.

A képzőművészeti alkotások viszont még mindig csak erősen illusztratív szerepet töltenek be a kiállításokon, nem váltak azok szerves részeivé. Két kiállításra: a szolnokira és a pécsire azonban nem áll ez a megállapítás. E két helyen már bizonyos konkrét funkciót töltenek be a művészeti tárgyak és némely vonatkozásban lényegesen kiegészítik a témát. Szolnokon például olyan alkotások szerepelnek, amelyek a mezőgazdasággal vannak kapcsolatban és határozottan támogatják a politikai mondanivalót. E példákból is látjuk, hogy nagyobb figyelmet kellene fordítanunk a képzőművészeti alkotások kiállítási szerepének tisztázására.

A kivitelezésről

Megfigyelhető az évről-évre javuló tendencia a kiállítások kivitelezése terén. Ha nem is mindenütt, de sok helyen minőségi változás következett be pozitív irányban. Azt hiszem, hogy ez erőteljesen anyagi kérdés. Nyilvánvaló, hogy magasabb színvonalu, jó kivitelezésű kiállítás ott születhetett, ahol a megfelelő anyagi hozzájárulás is megvolt, - bár ez nem az egyedüli befolyásoló tényező!

Miben jelentkezik a kivitelezés színvonalának emelkedése? Az installációs anyagok funkcionális felhasználásának sokféleségében; az összhatásra, az esztétikai szint növelésére irányuló átgondolt törekvésben; a technika előretörésében, a monumentalitás, a látványosság, a térbeliség szerepének felismerésében és növekedésében; a javuló grafikai megoldásokban; a gondosabb szövegekben. A kivitelezés színvonalának emelkedése azonban nem minden megyénkben mutat egyértelműen pozitív változást. Utalhatok Szeged esetére, ahol maga az a körülmény, hogy vándorkiállítás készült, eleve befolyásolta a kivitelezés színvonalát; szegényesebb volt. „Magukra vannak utalva a kivitelezésben - írja a szakfelügyelői jelentés -, ez tükröződik a grafikai és a technikai munka egyenetlenségében. Nagyobb segítségre lenne szüksége a múzeumnak, gazdag dokumentumanyagát így

hatásosabban mutathatná be". Győrben „a kiállítás installációját házilag készítették. A tervek a kiállítás gazdag anyagához készültek, de az installáció kivitelezése nem elég igényes". Ugyanerről a kiállításról mondja egy másik jelentés: „A kivitelezés láthatólag házilag készült, a korábbi kiállítás elé épített vendég falfelülettel... Összebarkácsolt benyomást kelt a látogatóban". Hozzátenném, hogy ezen a kiállításon ugyanakkor a technika (elektromos térkép; két szinkronizáltan működő diavetítő) bizonyos fajta fejlődést mutat a másik oldalon.

A székesfehérvári kiállítást a nagy méretek és a technika jellemzi. „A megyei harcokat mutató hatalmas terepasztal - emeli ki a jelentés - ötletes megvilágítási effektusokkal és a beépített hangszóró-magnó segítségével teszi élményszerűvé a kiállítást". Ugyancsak a székesfehérvári kiállításról írják: „az óvóhely hangulatát idézi a lépcsőház ügyesen szerkesztett és elsötétített tere, amelyet a légiriadót jelző szirénázás és bombarobbanások hangjai tesznek élményszerűvé. Az óvóhelyből kilépve a romok és a romokon meginduló élet képei fogadják a látogatót". (Hozzáfüzném, hogy többen vitatják ennek elfogadhatóságát.)

A szolnoki kiállításon helyenként monumentális és szuggesztív megoldásokat láthatunk. Idézek a jelentésekből: „Sikerült új-jáalkotni azt a képet, amely mindig csak szebbé és nagyszerűbbé válhat népünk emlékezetében. Ez a kép a felszabadulás képe". Másutt: „Mivel az esztétikai hatás kiváltásához szükséges anyagokat helyesen választotta meg a kiállítás tervezője, a kiállítás eszmei mondanivalója sem sikkad el a szükségmegoldásokban, tudatosan fogalmazza meg az egyes részek eszmei és művészeti mondanivalójával együtt azok hatását is". Végül még egy részlet: „Szinhatásában is igen jól megkomponált a felszabadulási terem világoskék színe, a benne lévő igen gazdag anyag és a sok virág igen vonzóvá teszi a termet".

A pécsi kiállítással kapcsolatban kiemelték: „A kiállítás installációja ujszerű. Építőanyaga 120 darab nyers fenyőfából ké-

szült, deszkából összeállított kerettel, amelyekből rendkívül eredeti módon és változatosan lehetett a tárlókat összeállítani".

Kis kiállítás és lám, mégis szépet lehet csinálni. Ezt tanúsítja a kaposvári, ahol „mind a fotóanyag, mind a grafikai munka elsőrangú. Ez elsősorban Szekeres Emil Rippl-dijas festőművész izlését dicséri”.

A zalaegerszegi kiállítással kapcsolatban felhívták a figyelmet arra, hogy kitűnő technikai színvonalon történt a ma és a jövő városának a bemutatása.

Folytatni lehetne az ilyen és a hasonló megállapítások felsorolását, amelyek alátámasztják a bevezetőben hangoztatott megállapítást: jelentősen javult a megyei kiállítások kivitelezési színvonala.

Sokan jártunk mostanában külföldön, sok alkalmi és állandó kiállítást tanulmányozhattunk. A tapasztalatokat egybevetve a jubileumi kiállítások megtekintése során szerzett tapasztalatainkkal, elfogultság nélkül elmondhatjuk, hogy - ha itt-ott még javíthatunk is a munkánkon - kiállításaink általában magas színvonalúak. Ezt mondják a külföldi kollegák is, akik hozzánk látogatnak.

Hetés Tibor

150.000 látogató
a "25 éves a szabad Magyarország" című
jubileumi kiállításon

A jubileumi ünnepek sorában jelentős szerepet kapott a Szépművészeti Múzeum kilenc földszinti termében számos országos intézmény együttműködésével rendezett központi kiállítás. Már a szakmai előkészítés és a tervezés időszakában a KMI Propaganda és Népművelési Csoportja részletes külön propaganda munkatervet készített, amely hasznosítva a közelmúlt politikai évfordulós kiállítások gazdag tapasztalatait, tartalmazta a legfontosabb tudnivalókat.

A kiállítás helyének és a megnyitás időpontjának (1970. február 14.) jó megválasztása már önmagában kedvező lehetőséget teremtett a hasznosításra. Az érdeklődés felkeltésében is szerepet játszott a kiállítás ujszerű rendezési koncepciója, jól felépített tematikája, a technikai segédeszközök sokoldalú alkalmazása. A merész belsőépítészeti megoldások - anélkül, hogy az építészeti környezet diszharmóniája zavarólag hatott volna - megfelelően hangsúlyozták a mondanivalót. Mozgalmasságával, változatosságával nemcsak a korszak hiteles atmoszféráját sikerült érzékeltetni, de a nagy - mintegy 2500 m² - alapterületű kiállításon újabb és újabb ötletekkel, különböző vetítőberendezésekkel, hang- és fényhatásokkal tudta a látogató figyelmét aktivizálni.

A Propaganda és Népművelési Csoport törekvése az volt, hogy a megszokott Budapest-centrikus propagandán túl országossá szeltesse a tájékoztatást. A kiállításról négyoldalas előzetes ismertetőt készített 15.000 példányban, amelyet már januárban eljuttatott az országos, helyi és üzemi sajtó képviselőihez, a társadalmi és tömegszervezetek fővárosi és vidéki alapszerveze-

teihez, az üzemek, intézmények és iskolák vezetőihez. Az ismertetőhöz mellékelt levél külön felhívta a címzettek figyelmét a kiállítás jelentőségére és a látogatással kapcsolatos tudnivalókra (nyitvatartás, belépődíj, tárlatvezetési és rendezvény lehetőségek stb.). E felhívás széleskörű visszhangot kapott a sajtóban. Sok helyen szóról-szóra közölték a megküldött ismertető szövegét, a Művelődésügyi Közlönyben pedig az iskolák számára jelent meg ajánlás.

A Központi Muzeumi Igazgatóság kiadásában havonta 3000 példányban megjelenő „A budapesti muzeumok programja”, a TIT „Műsorkalauza”, a SzOT és a Fővárosi Művelődési Ház „Brigádélet” és „Szocialista brigádoknak ajánljuk” című kiadványai januártól kezdve folyamatosan és részletesen foglalkoztak a kiállítással, felhívták a figyelmet a közös program lehetőségeire.

A Csoport munkatársai személyesen is felkeresték a nagyüzemek, vállalatok, minisztériumok, egyetemek, országos intézmények KISz- és szakszervezeti bizottságait, a fővárosi és a kerületi tanácsok, párt-, KISz- és Népfront bizottságok, a Partizánszövetség, a fegyveres testületek, az uttörőszövetség, az idegenforgalmi szervek illetékes képviselőit, hogy a kiállítás plakátjait, ismertetőit kellő példányszámban továbbterjesztésre átadva szóbelileg is tájékoztassanak és kérjék segítségüket. Ennek eredményeként pl. az MSZMP Budapesti Bizottsága és a KISz Budapesti Bizottsága külön körlevélben hívta fel valamennyi alapszervezetének figyelmét a kiállításra. De a szocialista brigádok és más üzemi, intézményi kollektívák is már az ünnepségsorozat megindulása előtt programjukba iktathatták a kiállítás közös megtekintését.

E rendkívül szerteágazó, szisztematikus szervezőmunkával sikerült a közvéleményt úgy előkészíteni, hogy a megnyitás idejére bizonyosfoku várakozással tekintettek a kiállításra. Az ilyen jellegű motivációt és szervezettséget igazolja a látogatottsági statisztika is: a megnyitást követő másfél hónapban a látogatók zömét az iskolai és más csoportok alkották, de az összes

látogatók számának is mintegy fele szervezett keretek között érkezett a kiállításra.

Az első hetek sikere is bizonyította, hogy napjaink információ-özönében a tájékoztatás és figyelemfelkeltés egyáltalán nem lebecsülendő hagyományos eszközei mellett szükség van a közvetlen agitációra és aktivizálásra, amely csak a dolgozók széles rétegeit összefogó társadalmi- és tömegszervezetek, a munkahelyek különböző funkcióju vezető testületeinek hathatós támogatásával és közreműködésével valósítható meg.

Az előkészítő periódust követően szükségszerűen a megnyitó ünnepély és a sajtótájékoztató megszervezése jelentette a fő feladatot. A Propaganda és Népművelési Csoport 2000 db. meghívót küldött szét a megnyitóra, és ezen kívül több száz meghívót bocsátott a kiállítás rendezésében közreműködő intézmények, vállalatok rendelkezésére. Ennek ellenére kevésnek tűnt a megnyitó ünnepélyen résztvevők száma (kb. 5-600 fő). Ennek oka első sorban abban keresendő, hogy időpontja egybeesett számos Budapest felszabadulásának emlékére rendezett más ünnepélllyel, és technikai okokból a meghívók is kissé megkésve érkeztek a címzettekhez.

A sajtó az eseményhez méltó részletességgel foglalkozott a kiállítással. Ezt elősegítette az a tájékoztató, melyre 300 meghívott újságíróból 77 jött el. A szóbeli tájékoztatáson kívül a hírközlőszervek munkájának megkönnyítésére egy 8 oldalas ismeretű készült. Az üzemi lapok szerkesztői és munkatársai a megnyitást követő héten külön helyszíni tájékoztatást kaptak. Egyedül a TV híradó szerkesztősége marasztalható el, amely többszöri kérés, sőt ígéretük ellenére sem adott hirt a megnyitásról. Ehelyett a TV jelenti műsorában egy rosszul szerkesztett, a kiállítás egészét és jelentőségét nem érintő riportot láthatnak a nézők.

A megnyitást követően a várakozást felülmuló érdeklődés mutatkozott meg a kiállítás iránt. Már az első vasárnapon majdnem

négyezren tekintették meg. Ennek ellenére szükség volt az előre megtervezett újabb akciókra, az érdeklődés folyamatos ébrentartására. Ezt a célt szolgálta a plakáton és szöveges ismertetőn kívül egy újabb szóróanyag, amely a kiállítás alaprajza mellett elsősorban grafikai megoldásával kívánt érdeklődést keltetni. Ennek terjesztésében a már említett csatornákon kívül jelentős szerepet kaptak a fővárosi filmszínházak, könyvtárak, művelődési házak.

A rádióban hetente háromszor jelentkező, a Propaganda Csoport által szerkesztett Muzeumi Híradó című műsor 12 alkalommal foglalkozott a kiállítással, külön-külön bemutatva az egyes termeket, a kiállítás érdekességeit, képzőművészeti alkotásait. 25 budapesti nagyüzemben működő hangos híradó április és május hónapban naponta többször is két-két perces felhívást és ismertetést közölt a jubileumi kiállításról, elsősorban az üzem szocialista brigádjainak és KISz alapszervezeteinek mozgósítására. A Budapesti Nemzetközi Vásárt megelőzően a KMI körlevelet intézett a megyei pártbizottságokhoz, a termelőszövetkezetek területi szövetségeihez, a Lenin nevét viselő termelő üzemekhez és Leninváros tanácsához most már nemcsak a felszabadulási, hanem a Lenin centenáriumi kiállítás megtekintését is ajánlva a vásár alkalmából a fővárosba érkező vidéki csoportoknak.

Az érdeklődés fokozásának, de különösen a kiállítás sokoldalú hasznosításának fontos alkalmai voltak a különböző rendezvények, pályázatok.

Az előzetes terv alapján a kiállítás rendezői a Szépművészeti Múzeum reneszánsz termét ünnepi rendezvények, megemlékezések megtartására kívánták alkalmassá tenni. Már az építés időszakában világossá vált, hogy ott csendet és figyelmet kívánó zártkörű programot lebonyolítani nem lehet. Ezért az előzetes propagandával ellentétben el kellett terelni a figyelmet erről a korábban bejelentett lehetőségről. Sikerült azonban olyan átmeneti megoldásokat javasolni és szervezni, hogy az előadóterem hiánya miatt egyetlen érdeklődő csoport sem maradt távol a

kiállításról. Többek között emiatt is számos tárlatvezetés és speciális bemutató megszervezésében a Propaganda Csoportnak a tervezettnél nagyobb aktivitással kellett közreműködnie. Így pl. a KISz és a szakszervezetek, a Fővárosi Művelődési Ház különböző politikai és kulturális tárgyú tanfolyamának, továbbképzésének résztvevői, a díszszemlére készülő katonai alakulatok, több minisztérium és országos hatóság dolgozói, a budapesti iskolák, könyvtárak, művelődési házak vezetői, néhány nagyobb létszámú vidéki kiránduló csoport látogatásának, vezetésének előkészítését és szervezését a Propaganda Csoport közvetlenül végezte. Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy a jövőben hasonló jellegű kiállítások esetében fokozottabban törekedni kell olyan helyiség biztosítására, ahol a kiállításához kapcsolódó rendezvényeket tarthatnak az érdeklődő csoportok. Meggyőződésünk, hogy ezzel a lehetőséggel jelentősen növelhető a látogatók száma és főleg tartalmilag is elmélyíthető a kiállítás megtekintésének élménye.

Nehéz lenne összeszámlálni, hogy a Munkásmozgalmi Múzeum munkatársai hány tárlatvezetést tartottak. Megfigyelhető volt azonban az is, hogy - elsősorban a kiállítás jó didaktikai rendezettsége következtében - a látogatók jelentős része nem igényelte a szorosabb értelemben vett tárlatvezetést, csupán irányító tájékoztatást várt. Sajnálatos ezért, hogy a kiállítás megnyitását követő első időszakban bizonyos zavarok mutatkoztak a folyamatos üzemeltetésben. Sem a teremőrök, sem az ügyeletes muzeológus, sem pedig megfelelő tájékoztató feliratok nem adtak kellő utbagazítást és emiatt a látogatók egy része esetleg nem láthatta a különböző, csak bizonyos időszakokban működő; vagy általuk is bekapcsolható technikai berendezéseket.

A kiállításához kapcsolódó pályázatok közül első helyen a Munkásmozgalmi Múzeum, Petőfi Irodalmi Múzeum és a Központi Múzeumi Igazgatóság közös ifjúsági pályázatát kell emlitenünk. Ez évben a hagyománytól kissé eltérően a Forradalmi Ifjúsági Napok keretében, a „három forradalmi tavasz” jegyében a jubileumi kiállítás alapos megtekintésére, tanulmányozására inspi-

rálta a budapesti általános-szak- és más középiskolák tanulóit.*

A rádió nyilvánossága előtt a „Keress-kutass” című helyszíni műsor keretében középiskolás csapatok adtak számot a kiállításon is bemutatott technikai és tudományos eredményeinkről.

A Füles rejtvényujságban „Alkotó negyedszázad” címmel április és május hónapban közölt, a KISz KB és a KMI hatfordulós közös pályázatára több mint 10.000 helyes megfejtés érkezett. Ezen kívül a KISz valamint a honvédség és a Belügyminisztérium fiataljai számára összeállított vetélkedő kérdései jórészt a kiállításon látható történeti dokumentumokra és képzőművészeti alkotásokra vonatkoztak.

Befejezésül szólnunk kell még a kiállítással foglalkozó propaganda jellegű kiadványokról, nyomtatványokról.

Sajnálatos, hogy a megnyitóra szóló meghívó színvonala nem haladta meg az átlagos muzeumi rendezvények meghívóinak minőségét. A szöveges tájékoztatók elsősorban tömör, lényegretörő megfogalmazásuk, nem utolsó sorban nagy példányszámuk miatt jelentős szerepet játszottak a közönség mozgósításában. Ugyanez mondható el a négyoldalas, színes, leporellószerű kiadványról is. Kár, hogy ennek egy része nyomdatechnikai okokból nem volt méltó a kiállítás reprezentatív jellegéhez.

Művészi színvonala és felszólító jellege alapján sikerültnek mondhatjuk a kiállítás plakátját, Hincz Gyula alkotását. Joggal állíthatjuk, hogy a felszabadulási évfordulóra készült számos politikai plakát egyik legjobbja volt ez. Feltűnő volt azonban hogy az A/1 formátumban jól érvényesülő grafika a kisebb alakú járműplakátokon vesztett szépségéből. Ezért a jövőben célszerűbb lenne a B/5 méretre külön tervet készíttetni.

---

* Az erről szóló részletesebb tájékoztatást lásd e kötet 150. oldalán.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a lehetőségek és a feladatok szerencsés egybeesése, az anyagi adottságok, a közönség fokozottabb érdeklődése, a kiállításrendezés ujszerűsége kedvező feltételeket teremtettek a propaganda tevékenység számára, ugyanakkor sikeresnek mondható a közvetlen, sokrétű és széleskörű propaganda módszer és gyakorlat, amely többek között azt eredményezte, hogy április 17-én ünnepélyes keretek között köszönthettük és megajándékozhattuk a kiállítás 100.000. látogatóját. Az egyszeri eredmény mellett számos tapasztalatot, megszívlelendő tanulságot és nem utolsósorban újabb tömegkapcsolatokat, információs csatornákat tett lehetővé ez az akció, amely a múzeumok népszerűsítése területén tovább kamatoztatható.

Villangó István

A múzeumok helye közművelődésünkben

Hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára szinte minden szerv és intézmény mérleget készített, s valamilyen formában hangot adott a történelmünk új szakaszában bekövetkezett fejlődésről. A közművelődés területén a forradalmi változás 1948-ban következett be, 25 éves számszerű mérleg felállításához tehát van még néhány évünk. A mérleg elvi része azonban elkészült az 1970. év májusában megtartott Országos Népművelési Konferencia napirendjére tűzött „A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai” című igen alapos referátummal.

A referátum megállapította, hogy a kulturális forradalom fontos lépése volt a közművelődés anyagi és szellemi bázisának megteremtése és szervezeti kiépítése. De az utóbbi 10 évben bekövetkezett felentős fejlődés eredményeképpen megváltozott és megnőtt az igény, a népművelés régi koncepcióját túlhaladta az idő; a közművelődés jelen állapota és a társadalmi igények között feszítő ellentmondás keletkezett.

A helyzet részletes elemzését, a feladatok meghatározását - a referátum kiegészítéseként - 3 kötetben jelentette meg az Országos Népművelési Tanács. A referátum és mellékletei jól tükrözik közművelődésünk helyzetét, és számos javaslatot közölnek az egyre jobban tornyosuló problémák megoldására.

A konferencia 3 napos vitájában - és a kiadványokon is - erősen érződött, hogy a muzeumi szakterület kérdéseivel külön bizottság az előkészítés során nem foglalkozott. Maga a referátum is csak nagyon tömören és röviden szólt a muzeumi területről: „A múzeumok egyre fontosabb szerepet töltenek be a közművelődésben. A

muzeumokban a gyűjtés és a tudományos feltárás mellett mind nagyobb szerepet kap, módszereiben és formáiban gazdagodik a közművelődési tevékenység. A közművelődési feladatok a munka minőségi feltételeinek biztosítása mellett a megyei muzeumoktól átfogó kiállítási program kidolgozását, a speciális tematikájú, az időszaki és vándor kiállítások számának növelését, általában pedig azon szakágak erőteljes fejlesztését követelik, amelyek közvetlenül kapcsolódhatnak nevelési feladatainkhoz (munkásmozgalom-történet, természettudományi-, ipar- és mezőgazdasági-történeti muzeológia)". Amint ebből az idézetből is kitűnik a fejlődés szűkszavú, de pozitív értékelésével elsősorban a feladatokat jelöli meg a referátum, s ezekkel egyet is lehet érteni.

A konferencia a muzeumügynek csupán egyik vetületével foglalkozott. Ez a muzeumok közönség felé forduló arculata. A muzeumi munka alapjai általában kevésbé ismeretesek és ennek megítélése különböző, sőt gyakran ellentétes szemlélet alapján történik. A muzeum fogalmáról még maguk a muzeumi szakemberek sem beszélnek mindig egy nyelven.

A közönség, a közművelődési apparátus nagyobb része, az intézményeket fenntartó tanácsai szervek legtöbbször minden olyan épületet, helyiséget muzeumnak neveznek, amelyben valamiféle emléktárgy van együtt. A muzeum alatt tehát elsősorban kiállítást értenek, és nem gondolnak a muzeumi munka alapját adó tudományos gyűjteményre. Itt csomósodik a muzeumi szakterület egyik legfontosabb problémája.

Tagadhatatlan, hogy a muzeumi gondolat legtágabban értelmezett felfogásának hívei csakugy, mint a tudományos gyűjteményekre leszűkített felfogás hívei egyetértének abban, hogy az utóbbi 10 év alatt jelentős volt a fejlődés a muzeumokban is. Az 1963. évi törvényerejű rendelet meghatározta a muzeumok feladatát, fejlődésük előre mutató vonalát. Tanácsai irányítás alá helyezésük következményeként nagyarányú fejlődés jelentkezett a vidéki muzeumoknál is, elsősorban a létszám és az anyagi erőforrások bővülése terén. De ez a fejlődés, mint várható is volt, egyen-

lőtlenül alakult: nyomában kiugró és elmaradt állapotok jelentkeznek. Ugy vélem mégis felesleges aggodalom csendült ki néhány megyei muzeumigazgató felszólalásából a konferencián: az egyetlen fejlődés kiegyenlítésének egyetlen lehetőségeként a központi segítséget jelölték meg. A központi segítségre szükség van, de a fejlődés gyorsabb üteme legalább olyan fokon mulik a megyei muzeumigazgatókn és munkatársain, mint a fenntartó tanácsai szerven. Ha megfelelő célkitűzésekkel jelentkeznek a muzeumok, a reálisan megadható támogatás ritkán marad el.

A megyei muzeumok alapvető feladatának a megye történeti, természettudományi felkutatását, és mindazoknak az értékeknek a felgyűjtését tartom, amelyet területük kitermelt magából. E feladatot végzik jelenleg is a megyei muzeumok, de a munkában megnyilvánuló szemlélet és a módszer körül nagy torzulások mutatkoznak. Kialakult egy „kis nemzeti muzeumi szemlélet”, amely két irányban is torz. Az egyik: saját területét kifejezetten csak a maga „vadászterületének” tartja és egyre nehezebben tűri, hogy az országos muzeumok és más, pl. akadémiai kutató intézetek a megyéből anyaggal gyarapodjanak. (Nem szükséges hangsúlyozni, hogy az országos muzeumban lévő anyag épp úgy a megye lakosságáé is, mintha az a helyi gyűjteményben lenne.) Ha a folyamat tovább tart, az országos muzeumok csakhamar „földnélküli jánosokká” válnak.

A másik torz vonás: egy-egy muzeum mindent gyűjteni akar, gyűjt is, s ezzel önmaga széthullását készíti elő. Ahogy a Nemzeti Muzeum testéről - mint anyaintézményről - idők folyamán le kellett válniok az új sarjadékoknak, a specializálódásra való törekvés szétdobhatja vidéki muzeumaink egy részét is. De itt az alapokkal hiba van! Beteges önellátásra való törekvés jelentkezik a gyűjtemény gyarapításban és hiányzik a józan megítélés a már meglévő vagy begyűjthető anyagértékét illetően. Inkább a számszerűségre, mint a minőségre való törekvés a jellemző, ez pedig nem kritériuma a tudományos gyűjteménynek. Mivel minden megye mindent akar, természetesen párhuzamos - mérsékelt értékű s szakemberhiány miatt szinte feldolgozatatlan - gyűjtemények keletkeznek.

Erre a tülhajtásra - úgy érzem - nincs szükség. Arra kellene törekedni a gyűjtőmunkával, hogy keveset, de jót és jól halmozunk össze és olyan speciális gyűjtemények kialakulását segítjük elő, amelyek mindenkor értékálló részei maradnak a muzeumoknak. A jelen „mindent gyűjtő” felfogása szinte kizárja a jól megalapozott gyűjtemények kialakulását és gyakran indokolatlan anyagi ráfordítást is követel.

A gyűjtemények fejlesztésében tehát csak annyit és csak úgy végezzünk, amennyit a tudományos szükségletek és a társadalmi hasznosság megkövetelnek. A mérték megtartásában az országos muzeumok szakfelügyeleti szerepe igen hasznos lehet, de szükséges az is, hogy a vidéki muzeumokat fenntartó hatóságok szemléletében - és sok esetben a muzeumi szakemberek szemléletében is - változás következék be.

A szétforgácsoltság lassítja a gyűjtemények megfontolt fejlesztését, pedig a gyűjteménygyarapításra egyébként is kevés a jelenlegi anyagi támogatás. A régészeti kutatásokra évente átlagosan 30.000 - 300.000 forint támogatást kapnak a megyei muzeumi szervezetek. Mondanom sem kell, hogy itt a minimum szinte csak látszat tevékenységet tesz lehetővé, de még a maximum sem mindig elégséges koncentrált, tudományos igényű feltárásokhoz. Az emelkedő műtárgy-árakhoz viszonyítva elégtelen a megfontolt gyűjteményvásárlásokra fordítható összeg is, és azt hiszem nem megnyugtató, hogy egy-egy állandó kiállításra sok esetben több anyagi erőt fordíthat a muzeum, mint 10 vagy 20 évi gyűjteménygyarapítására. Ezen el kell gondolkozni!

A muzeumok tudományos jellegének erősítése egyformán érdeke a szaktudománynak és a muzeumokat fenntartó hatóságoknak. Akkor gazdálkodunk helyesen a munkaerővel és az anyagiakkal, ha arra a feladatra használjuk, amely a legtöbb hasznot hozza. Ez pedig a tudományos munka és a jó gyűjtemények létrehozása. Ezt kell segíteni, mert ez az alap a népművelési munkához is, és ezt a feladatot más szervek, más intézmények nem végzik el. Ehhez kell alakítani a muzeumok szerkezetét is.

A kibontakozás egyetlen útja a kutatás központokba vonása, amennyiben lehetséges a gyűjteményanyaggal együtt. Alapos elemzéssel ki kell választani azt a kevés, de a területre fontos kutatási és gyűjtési ágat, amiből lehet - sőt kell! - értékálló forrásgyűjteményt létrehozni. És ha a helyi anyagi források né tán nem elegendők, úgy a Művelődésügyi Minisztérium fejlesztési és kutatási alapjából kell támogatást folyósítani. A központi hitelnek tehát nem az egyenlőtlen fejlődés kiegyenlítését kell szolgálnia, hanem azokat a kiemelkedő feladatokat kell támogatni belőle, amelyeket a most meginduló új ötéves - és a távlati - terveinkbe beépíthetünk.

Véget kell vetni a muzeumalapítási láznak is. Megítélésem szerint a muzeumi terület már is szétaprózott - és helyenként túlméretezett - egységekből áll. Csak a kutatóbázissal rendelkező intézmények a valódi muzeumok, a többi kiállítóhely, amelyből viszont többre van szükség, mint amennyi jelenleg van. Ezeknek azonban nem kell beépítve lenniök a muzeumi szervezetbe!

Rosszul gazdálkodunk a szakmunkaerőkkel is. Lehet valaki kitűnő tudós, de nem biztos, hogy ugyanakkor jó kiállításrendező vagy ismeretterjesztő előadó is, tehát alkalmas a különböző szinteken és rétegek közötti népművelő munkára. Olyan szervezeti kiépítettségre van szükség, amely lehetővé teszi a muzeumi gyűjtemények erőteljesebb és magas hatásfoku hasznosítását az ismeretterjesztő munkában, jól kimunkált állandó és időszakos kiállításokon keresztül. Világszerte egyre jobban fejlődik a muzeumok közönség- és iskola szolgálata, viszont ezt elsősorban nem a kutatók végzik, hanem az erre képzett alkalmas, speciális szakemberek. Ha megteremtjük a feltételeket ahhoz, hogy a „mindenes” muzeológus visszakerüljön a szaktudományi helyére, a tudományos tevékenység eredményeinek ugrás-szerű növekedésével számolhatunk. Erre már vannak kísérletek, kezdeményezések, de a kibontakozás üteme lassu, és úgy látszik sokáig kell még várni arra, hogy kiforrott - tudományos fokozatokkal is rendelkező - szakemberek raja alakulhasson ki vidéki intézményeinknél.

A muzeumi szakterület alapvető problémája ez a kettősség. Pedig a tudományos és a közművelődési funkció nincs egymással ellentétben, csak az arányok hibásak. Fontosnak tartom, hogy a muzeumok mielőbb megkapják az őket megillető helyüket, tudományos rangjukat és anyagi megbecsülésüket is, de ki kell fejleszteni a közönségszolgálat egyre növekvő igényeit kielégítő speciális apparátusait is, hogy a korszerű muzeum fogalmának megfelelhessenek.

Feltétlenül szélesíteni kell a muzeumok természettudományi gyűjteményeit. Vidéken az utóbbi évtizedben a természettudományi munka csökkenő tendenciákat mutat. Kevés helyen, de komplex gyűjteményeket kell létrehozni, mert ez a leggazdaságosabb. A természettudományi kiállítások arculatában változtatást javaslunk. A növény- és állatvilág egysíku bemutatása helyett inkább olyan témák bemutatását látnánk szívesen, amelyekkel meg lehet gyorsítani a világnézetű nevelést.

Fejlesztésre szorul az ipar- és mezőgazdaság-történeti muzeológia. Itt is arra kell törekedni, hogy a meglévő, vagy még kialakítandó ipari muzeumokat tegyük meg bázisgyűjteménynek és a fejlesztés elsősorban a kiállításokra irányuljon. Ezekben pedig ne csak a múlt, hanem a jelen társadalmi és technikai problémái tükröződjének a tanítás igényével.

A helytörténeti-, legújabbkori-, és munkásmozgalmi gyűjtéseknél és kiállításoknál jobban meg kellene osztani a feladatokat a muzeumok, a könyvtárak és a levéltárak között annál is inkább, mert a gyűjteményanyag zöme nem a muzeumokban tárolódik. Ugy érzem, nem a muzeumi terület feladata, hogy gazdája legyen az olyan kiállításoknak és kiadványoknak, melynek forrásanyagából csak töredéket őriz, vagy esetleg párhuzamos gyűjtésekkel tart fenn töredékes gyűjteményeket, olyanokat, amelyek önmagukban elégtelenek hivatásuk betöltéséhez.

Az itt elmondottakat eredetileg az Országos Népművelési Konferencián hozzászólásként kívántam előadni. Ott az idő rövidege

- a számos felszólalás - miatt nem kerülhetett rá sor. Tudom, hogy mondanivalómban vitatható gondolatok is akadnak, ezért közzétételét vitaindító szándékkal határoztam el. Várom a hozzászólásokat a Muzeumi Közlemények hasábjain.

Kórek József

A látáskultúráról*

A látáskultúra általános helyzetével, és ezzel kapcsolatos feladatainkkal kívánok foglalkozni. Előrebocsátom, hogy teljes mértékben egyetérttek az anyag idevonatkozó megállapításaival, amelyek a vizuális műveltség hiányáról, továbbá a képzőművészeti és filmizlésünk alacsony szintjéről szóltak.

Ha a különböző művészeti ágak területén vizsgálódunk, egyértelműen megállapíthatjuk irodalmi izlésünk viszonylagos fejlettségét. Erről beszélnek a könyvkiadás impozáns adatai, a tizezer példányszámu verseskötetek. A zenei izlés területén azonban már ellentétes jelenségekkel találkozunk, mert egyrészt nő az operas és koncert-látogatók száma, ugyanakkor rendkívül széles az a réteg, amelynek számára a zenét csak a tánczene, és annak is gyakran éppen a kevésbé színvonalas számai jelentik.

Látáskultúránk, filmizlésünk területén sem kielégítő a helyzet. Ezt bizonyítja a köztereken felállított szobraink körüli gyakori meg nem értés, továbbá a nemzetközi fesztiválokon díjat nyert filmek itthoni gyakori közönség-sikertelensége és bukása is.

Az okok összetettek: fakadnak részben a látáskultúra alapját jelentő képzőművészet helyhezköttöttségéből és abból, hogy a teljes élményt csak az eredeti mű nyújtja; továbbá abból, hogy a tömegkommunikációs lehetőségek ezen a téren korlátozottak voltak egészen a legutóbbi időkig.

Az igazság ezentul az, hogy művelődéspolitikánk sem vonta le még azokat a következtetéseket, amelyek a XX. században, annak

---

* A szerző felszólalása az 1970. év májusában megtartott Országos Népművelési Konferencián.

kulturájában bekövetkezett változásokból adódnak, elsősorban a vizualitás irányában. Nem azt mondom, hogy nem történt előrehaladás ezen a területen, de ez nem áll arányban azokkal a változásokkal, amelyek a vizualitás javára a XX. századi kulturában végbementek.

Történt lépés, főként gimnáziumaink tantervében, például a rajz és a művészettörténet visszaállításával. De nem teljes a kép, mert a szakközépiskolákban teljesen megfélekedtünk a látáskultúra fejlesztéséről.

Az európai kulturában a középkorban a vizualitás hordozta a tudományt, sőt, az ideológiát is. Érthető ez, hiszen az írás-olvasás még nem volt elterjedve. A könyvnyomtatás feltalálása után, az írás-olvasás általános elterjedésével, az európai kulturában szinte egyeduralkodóvá vált a gondolatiság.

A XIX. század végén és a XX. században azonban valami más is történik: a fényképezés felfedezése, a film - mint művészeti ág - megjelenése, a tv - mint ugyancsak új művészeti ág - kialakulása, sőt, a reklám: a neon, a plakát, megváltoztatják a látvány szerepét, jelentőségét. Erre a tényre nem reagáltunk megfelelően, művelődési politikánkban nem történt meg ennek az új változásnak a kellő értékelése, illetőleg az ebből fakadó következtetések levonása.

Erre éppen most van jó és kedvező lehetőség. Utaltam a látáskultúra tömegkommunikációs lehetőségeinek korlátozottságára, illetőleg e téren az izlésnevelés alapvető nehézségeire. Nos, a televízió korszakában megváltozik ez a helyzet is. A televízió, művelődésünk egységében vizsgálva szerepét, feladatát, azt hiszem, a legfontosabb közművelődési eszköz, amely alkalmas milliók izlésének formálására, éppen a látáskultúra területén. Elmaradottságunkat nagymértékben fel tudja, illetőleg fel tudná számolni, ha megfelelően élne azokkal a lehetőségekkel, amelyek számára adóttak.

Vannak biztató jelek is. Egy-egy képzőművészeti eseményre eléggé aktuálisan reagál a televízió. Egy-egy szobor felavatásával kapcsolatos vitát - mint például a vásárhelyi Szántó-Kovács szobor körül kialakultat - elég sokrétű, izgalmas és érdekes formában dolgoz fel. Sőt, nem egy művészeti hiányossággal, problémával kapcsolatban is élénken, bátran állást foglal. (Gondolok itt a Zichy kastély jelen állapotával foglalkozó televíziós filmre.) De többet és főképpen bátrabban kellene adnia!

Ha ugyanis figyelembe vesszük, hogy csak egyedül a televízió képes erre, akkor az eddiginél nyilvánvalóan sokkal több segítséget kellene nyújtania a látáskultura fejlesztéséhez. Többet mennyiségben, és kicsit bátrabban tartalomban. Nemcsak történeti jellegű áttekintésekre van szükség; sokkal inkább érdekes, izgalmas, részben alapfogalmakat tárgyaló előadásokra, vetítésekre, és különböző más megoldásokra is. Nyugodtan áttekinthetné tematikailag a képzőművészet egész fejlődését: hogyan látták ezt vagy azt a különböző korok művészei, és hogyan változott, alakult az egyes korok izlése a történelmi, társadalmi változással összefüggésben.

Ugy hiszem, az alapfogalmaknak akár a „Miért szép?” szintjén való elemzése is jó szolgálatot tenne a képzőművészethez, mint a látáskultura alapjához való közelkerülésnek.

Tökéletesen egyetértek itt is a tárgyalási anyaggal. Nem valamiféle részletes művészettörténetre kellene megoldást keresni, hanem sokkal inkább egyes műtárgyak elemzésével, tájékoztató bemutatásával kellene foglalkozni. Nem művészettörténeti adatok felsorolására van szükség, hanem sokkal inkább az egyes alkotókban meglévő individuális lényeglátás érzékeltetésére, élővé tételére, annak kibontakoztatásával, ami az évszázadok nagy alkotóit jellemezte. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a televízióknak ezt az óriási lehetőségét kihasználva, most már lemondhatunk az egyéb formákról. Különösen most nem, amikor végre olyan más korszerű szemléltetési lehetőségek is rendelkezésünkre állnak a technika jóvoltából, mint amilyen pl. a színes dia is.

A Csongrád megyei TIT-nek nagyon jó kezdeményezésével találkoz-
tam: a kortársi művészetről széleskörű diatárat létesített.
Olykor magukat a fiatal művészeket is bekapcsolja munkájába,
akik szívesen vállalkoznak saját műveik kommentálása útján is a
korszerű képzőművészeti nyelv megismertetésére. Falun is, vá-
rosban is rendezett a TIT kiállításokat, összekapcsolva előadá-
sokkal, sőt, a falun érdekes módor, igényfelkeltő jelleggel
képzőművészeti napokat is rendezett. A televízió mérhetetlen
lehetőségeinek kihasználása mellett a korszerű szemléltetéssel
végzett előadásos ismeretterjesztés keretében is előre vihetjük
a látáskultúra ügyét.

Ugyanilyen jó lehetőségek kínálkoznak a tárlatvezetések terü-
letén is. Nagyon jó kezdeményezésekről számolhatok be a szocia-
lista brigádokkal kapcsolatban. A muzeumok szívesen és készség-
gel állanak rendelkezésre élő tárlatvezetésre a brigádok számá-
ra. Hangsúlyozom az élő tárlatvezetést, bár itt ellentmondásba
kerülök egy kicsit önmagammal. Előbb a televízió rendkívüli je-
lentőségéről szóltam, most pedig az élőbeszéd fontosságát eme-
lem ki. Az ellentmondás csak látszólagos, mert a tárlatlátogatók,
köztük pl. egy szocialista brigád számára sem ad lehetősé-
get a tv a rákérdezésre, a felmerülő problémák tisztázására. Az
élő tárlatvezetés viszont biztosítja a dialógus lehetőségét.

Befejezésül még egyet: gyakran felmerül a népművelési munkával
kapcsolatban a kérdés: érdemes-e egyáltalán végezni, van-e ha-
tása és eredménye? Egy saját területről vett példát szeretnék
elmondani. A hódmezővásárhelyi Szántó Kovács szobrot - Somogyi
József kiváló alkotását - az első időkben meg nem értés fogad-
ta. Ez fakadt abból, hogy a portré-szerűség követelményét nem
merítette ki, de adódott az elmaradt izlésszintből is; csizmát,
ünneplő ruhát követeltek Somogyi Józseftől a megjelenítés külső
formájában. A televízió bátran foglalkozott a szobor felavatá-
sakor kialakult vitával, megszólaltatva a pártolók és az ellen-
zők véleményét. Egy év múlva felmérést végzett a Népművelési
Intézet egy tárlatlátogatás kapcsán. A tárlatlátogatóknak fel-
tett kérdés ez volt: megváltozott-e a véleménye a szoborról a

televíziós vita eredményeként? Nagyon érdekes eredmény született. A parasztok 21 százalékának, a munkások 31 százalékának, az értelmiségiek 37 százalékának, - és ami a legfontosabb - a diákifjúság 88 százalékának változott meg a véleménye a szoborról, mégpedig pozitív irányban.

Ez tehát azt mutatja, hogy az izlésformáló munka rövid szakaszon is rendkívül eredményes lehet, és érdemes is folytatni a korszerű művészet megértése, megközelítése érdekében.

Összegezve felszólalásom lényegét: vonjuk le művelődéspolitikánkban azokat a szükségszerű következtetéseket, amelyek a XX. századi műveltségben a vizualitás irányában bekövetkezett változásokból erednek, és vállaljon a vizuális kultúra terjesztése az izlésnevelés érdekében az eddiginél nagyobb feladatokat a közművelődés.

Dömötör János

Az ICOM 1970. évi párizsi ülése

Julius 6-10-ig került sor ebben az évben az ICOM vezető szerveinek évenként esedékes párizsi tanácskozásaira. Julius 6-án és 7-én tartotta üléseit az egyes országok nemzeti bizottságainak elnökeiből álló „Advisory Comitte” J. JELINEK (Csehszlovákia) elnökletével. Ülésein kb. 30 ország képviselője vett részt. Jugoszlávia és Bulgária kivételével valamennyi szocialista ország képviseltette magát.

A kétnapos értekezlet napirendjén 11 pont megtárgyalása szerepelt. Fontos tárgyalási pont volt az egyes országok nemzeti bizottságainak, illetve a különböző nemzetközi bizottságoknak a működéséről szóló beszámolók megvitatása.

A nemzeti bizottságok jelentéseinek tárgyalásánál nagy vita bontakozott ki az ICOM tagsággal kapcsolatban: kik legyenek az aktív, és kik a pártoló (associated) tagok. A kérdés lényege az volt, hogy a különböző országok delegátusai részéről felmerült az ICOM demokratizmusának kérdése, vagyis hogy az ICOM ne legyen szűkkörű, zárt testület, hanem a Nemzeti Bizottság, mint mag körül a pártoló és levelezőtágok szélesebb hálózatát kell kiépíteni minden országban. Ez különösen élesen jelentkezik azokban a nyugati országokban, ahol különböző muzeumi egyesületek és szövetségek állanak fenn, és nagy problémát jelent, hogy ezeket hogyan illesszék be az egyes országokon belül az ICOM Nemzeti Bizottságába. De jelentkezik ez a probléma a nemzeti bizottságok oldaláról is, amennyiben egy-egy nemzetközi bizottság az illető ország nemzeti bizottságának megkerülésével, vagy annak tudta nélkül egy-egy szakembert felkér a nemzetközi bizottságban való részvételre, aki nem is tagja az ICOM Nemzeti Bizottságának az illető országban.

Azzal általában minden delegátus egyetértett, hogy szélesíteni kell az ICOM körét, ami a nyugati országokban, ahol ki-ki egyénilig fizeti be a tagsági díját, vagy a tagsági díj a muzeumi

egyesületeket, szövetségeket terheli, nem okoz valutáris problémát. A nemzetközi bizottságokban való részvétellel kapcsolatban az a határozat született, hogy a nemzetközi bizottságokba való beválasztás csak az illető országok nemzeti bizottságai útján történhetik és a nemzetközi bizottsági tagságokhoz ki kell kérni a nemzeti bizottság jóváhagyását. Ez a probléma egyébként a közelmúltban felmerült a Magyar Nemzeti Bizottság átszervezésével kapcsolatban is. Valutáris okok miatt az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságának köre nálunk sem bővíthető (jelenlegi létszáma 11 fő). Az ideális állapot legfeljebb 15 fő lenne (általában a szocialista országokban a nemzeti bizottságok kb. ennyi taggal rendelkeznek); de szükséges az, hogy levelező vagy pártoló tagságot létesítsünk a Magyar Bizottság mellett is és ezáltal szakemberek szélesebb körét vonjuk be az ICOM munkájába.

Az ICOM vezetősége javaslatot terjesztett elő, hogy az aktív tagok évi tagsági díját 5 dollárról 7.5 dollárra emeljék fel. Ezt a javaslatot a következő közgyűlés elé terjesztik jóváhagyásra. A javaslat azt is tartalmazza, hogy ennek az összegnek csak kétharmadát - tehát változatlanul személyenként 5 dollárt - kell Párisba elküldeni, a tagsági díj egyharmada pedig az illető ország nemzeti bizottságának jövedelmét fogja képezni. Ezzel igyekeznek az egyes országok nemzeti bizottságait érdekeltté tenni a tagság számának növelésében.

Megtárgyalta a Bizottság a római restaurátori központ tevékenységét, továbbá az ICOMOS-szal és az UNESCO-val való kapcsolat kérdését is. Ez utóbbi kérdés tárgyalásánál legfontosabb problémaként jelentkezett az UNESCO által kiadott MUSEUM c. folyóirat sorsának rendezése. Ez a reprezentatív muzeumi folyóirat ugyanis az 1969. évi 2. számmal megszakadt, illetve belső nehézségek miatt azóta sem jelent meg. Valamennyi jelenlévő a leghatározottabban támogatta a folyóirat további kiadásának szükségességét. Az ICOM igazgatójának tájékoztatása szerint az UNESCO legfelső köreiből felmerült a folyóirat formátumának megváltoztatása, lekicsinyítése, sőt a folyóirat megszüntetésének terve is. Az ICOM vezetősége igyekszik meggyőzni az UNESCO

vezetőit a folyóirat rendkívül hasznos és szükséges voltáról, s megindokolta a jelenlegi formátum megtartásának szükségességét is. Az UNESCO az utóbbi hónapokban átszervezte a folyóirat szerkesztő bizottságát és így remény van arra, hogy a kényszerű szünet után a folyóirat rövidesen újból megjelenik. Az ülés ebben a fontos kérdésben a leghatározottabb támogatásáról biztosította az ICOM vezetőségét.

Meghallgatta a Bizottság az ICOM ázsiai, afrikai és latin-amerikai kirendeltségének munkájáról szóló jelentéseket. Elfogadta leicesteri muzeum igazgatójának, H.R. Singleton-nak jelentését mexicói tanulmányutjáról, aki Mexicóban szemináriumot vezetett a regionális muzeumok kutatói és restaurátorai részére; továbbá O.P. Agrawal-nak, a new-delhi-i Nemzeti Muzeum főkonzervátorának jelentését, aki megvizsgálta a ceyloni, indonéziai, malajziai, singaporei és tháiföldi muzeumok restauratori munkáját és felszereltségét; végül R. Marcousé-nak, a muzeumok nevelési szerepével foglalkozó nemzetközi bizottság titkárának jelentését, aki ugyancsak Délkelet-Ázsiában tanulmányozta a muzeumok nevelési munkáját.

Mint minden évben, most is napirenden szerepelt az ICOM pénzügyi helyzetéről szóló jelentés. Ezzel kapcsolatban a Magyar Bizottság részéről előterjesztettem azt a javaslatot, hogy magyar intézmények is létesíthessenek intézményi tagságot úgy, hogy a tagsági díjat forintban fizetjük. Ennek formája az lenne, hogy - az UNESCO-hoz hasonlóan - az ICOM folyószámát nyitna a Külkereskedelmi Banknál, és erre fizetnék be a különböző magyar intézmények (budapesti és nagyobb vidéki muzeumok) tagsági díjaikat, évi 500 dollárt. Az ICOM ezt a pénzt Magyarországon használná fel úgy, hogy ebből Magyarországra szóló ösztöndíjakat ad, magyarországi rendezvényeket támogat, és esetleg kiadványokat jelentet meg. Az ICOM vezetősége rendkívül jó kezdeményezésnek tartotta Magyarországnak ezt a javaslatát és a többi ország számára is követésre méltó példának ajánlotta.

Az ICOM pénzügyi helyzetének tárgyalásánál napirendre került az

un. „World Museum Found” problémája. Erre vonatkozóan W.A. Cartwright igazgató terjesztett elő javaslatot, amelyet előzőleg a Magyar Bizottság tagjainak is megküldött. Ennek a javaslatnak az a lényege, hogy az ICOM pénzügyi alapjainak megerősítésére létrehozzák a „World Museum Found”-ot egymillió dollár alaptőkével. Ennek alapító ülését november 12-14-én tartják meg New York-ban. Ez a szervezet kiterjedne a vezető tőkés országokra és a lényege az, hogy pénzes embereket, muzeumpártolókat és amatőröket igyekeznek a célnak megnyerni és ezek adományából kívánják az egymillió dolláros alapítványt létrehozni. Az előterjesztést a jelenlévők nem tulságosan nagy lelkesedéssel fogadták. A nyugati országok képviselői a tervezetet meglehetősen bizonytalan célu, „kapitalista vállalkozásnak” tartják. Alkalmam volt egy ízben erről az ügyről W.A. Cartwright igazgatóval tárgyalni, aki a Magyar Nemzeti Bizottság tagjai előtt is ismeretes kis könyvecskében foglalt témák alapján megrendezésre kerülő new-yorki ülés körvonalát vázolta, amelyre 2-3 európai előadó meghívását is tervezik. Természetesen ezek elsősorban azokból a nyugati tőkés országokból fognak kikerülni, ahonnan az alapítvány komoly anyagi támogatásra számíthat.

Julius hó 9-10-én került sor az ICOM Végrehajtó Tanácsa ülésére, amelyen mint a Végrehajtó Tanács 1968-ban kooptált tagja vettem részt. A Végrehajtó Tanács 25 tagja közül 16-an jelentek meg; a jugoszláv küldött kivételével a szocialista országok részéről valamennyi tag részt vett az értekezleten. A Végrehajtó Tanács napirendjén 15 pont megtárgyalása szerepelt. Ezek egy része csupán határozati megerősítése volt az „Advisory Committee” által javasolt témáknak.

A Végrehajtó Tanács megtárgyalta és elfogadta az ICOM 1969-évi jelentését, 1970. évi programját és költségvetését. Pontról-pontra tárgyalta a Tanács azokat a módosításokat, amelyeket az ICOM alapszabályain kívánnak végrehajtani, s amelyeket jóváhagyásra a következő közgyűlés elé terjesztenek.

A személyi kérdések tárgyalásánál rendkívül hosszasan időzött a

Végrehajtó Tanács az ICOM igazgatójának státusánál. Az új alapszabály szerint ugyanis az ICOM igazgatója 9 évig maradna hivatalában, vagyis egy hároméves ciklusra megválasztva, megbízatását még két közgyűlés automatikusan jóvá kell, hogy hagyja a következő hat esztendőre. A nyugati küldöttek felvetették, hogy ez a megoldás, a javaslatnak ez a pontja nem demokratikus, nem veszi tekintetbe azt, hogy közben az ICOM vezető testületei átcserelődnek, vagy az ICOM igazgatója elveszíti a bizalmat és a következő közgyűlések két alkalommal (tehát hat esztendőn keresztül) az igazgatót nem tudják visszahívni megbízatásából. Ebben a kérdésben órákig tartó parázs vita folyt, mivel - kimondva vagy kimondatlanul - tulajdonképpen az ICOM igazgatójának az egzisztenciájáról volt szó. Végül is ezt a problémát szűkebb bizottság elé utalták, hogy dolgozzon ki végleges javaslatot a közgyűlés számára.

A Végrehajtó Tanács 1969-ben tartott ülésén bizottságot küldött ki a muzeumi szerzeményezések etikai kérdéseinek tanulmányozására, illetve jelentés elkészítésére. A Bizottság jelentését előterjesztette. Mindjárt előljáróban meg kell jegyezni, hogy ennek a kérdésnek a napirenden tartása a tőkés országok vezető muzeumaiban rendkívül nagy port vert fel. Amint az elmúlt évi beszámolómban már említettem, több ország részéről rendkívül éles formában merült fel az a kérdés, hogy, elsősorban a közkeletű és latin-amerikai országokból, rendszeresen kicsempészik a muzeumi tárgyakat és ezeket a tőkeerős nyugat-európai, illetve észak-amerikai muzeumok minden további nélkül megvásárolják. Az elmúlt évben Törökországgal kapcsolatban került előtérbe a probléma. Az Icom News 1970 márciusi (Vol. 23. No 1.) számában Jorge Angulo V. mexicói muzeumigazgató tett közzé rendkívül érdekes beszámolót arról, hogy hogyan csempészik ki és értékesítik a mexicói műkincseket. Cikkéből kiderül, hogy nemzetközileg megszervezett társaságok bonyolítják le a műtárgycsempészt. Egy-egy régészeti lelőhely közelében 40-80 dollár heti fizetéssel felfogadnak parasztokat, akik kiássák a műtárgyakat és az időnként megjelenő megbízottak összegyűjtik a talált tárgyakat. A megszerzés másik formája az, hogy a földek birtokosai ásatják

ki a parasztokkal a régészeti tárgyakat és a műtárgyak beszo-
gáltatása a parasztok rendszeres adóterhei sorába tartozik. Utá-
na a műtárgyakat magánrepülőgépeken csempészik ki az országból.

A nyugat-európai és észak-amerikai nagy muzeumok igazgatói nem
tulságosan lelkesednek amiatt, hogy ezek a kérdések az ICOM na-
pirendjén szerepelnek. Az Icom News idézett számában egy levél
olvasható, amelyet Dr. G. Beckel, a würzburgi Egyetemi Muzeum
kurátora tett közzé, amelyben azt igyekszik bizonyítani, hogy
tulajdonképpen a nyugati országok jót tesznek az ilyen ügyletek-
kel, mivel az egyetemes emberi kultúra számára megmentik ezeket
az egyébként veszendőbe menő műtárgyakat. Mint érdekességet eme-
lem ki az Icom News idézett számából azt is, hogy új rovatot
nyitottak, amelyben közzéteszik az egyes muzeumokból ellopott
tárgyak listáját. Ez is azt a célt szolgálja, hogy felhívják a
muzeumok figyelmét az ellopott tárgyak esetleges felbukkanására.

A Végrehajtó Tanács ajánlásokat fogadott el, amelyeket a tagor-
szágoknak elfogadásra javasolnak. E szerint vásárlások esetén
törekedni kell a tárgyak megfelelő dokumentálására, a lelőhely
és a szerzeményezés módjának feltüntetésére. Az egyes muzeumok-
tól dokumentumokat fognak bekérni, amelyben szerzeményezési po-
litikájukat kell ismertetniök és kötelezvényt fognak kérni a
határozatokban foglalt etikai szabályok betartására. Felhívják
az egyes nemzeti bizottságokat, hogy tanulmányozzák a muzeumi
tárgyak megszerzésével kapcsolatos etikai szabályokat. Brossu-
rát szándékoznak kiadni, amely ismerteti az egyes országoknak a
kulturjavak ki- és behozatalára vonatkozó törvényeit; továbbá
az Icom News-ban széleskörű felvilágosítást kell kezdeni a mu-
zeumi szerzeményezések etikai kérdéseiről. Benyomásom szerint
az ICOM vezetősége szívesen foglalkozik ezzel a témával, te-
kintve, hogy számos ország részéről nagy nyomás alatt áll ez
ügyben, de csak fél szívvel tud a problémával foglalkozni, mivel
a tőkeerős nagy muzeumokkal nem kíván ellentétbe kerülni.

A Végrehajtó Tanács ülésének rendkívül fontos napirendi pontját
képezte a jövő évi közgyűlés előkészítése. A Tanács egy évvel

ezelőtt megbizta a Francia Nemzeti Bizottságot, hogy dolgozza ki az 1971-ben Franciaországban megrendezésre kerülő közgyűlés programját. 1971-ben ünnepli az ICOM fennállásának 20. évfordulóját. A Francia Bizottság elnöke javaslatot terjesztett elő, amely szerint a következő közgyűlést 1971 augusztus 30-tól szeptember 12-ig Párisban, illetve Franciaországban fogják megtartani. Ennek fő témája: „A muzeum az ember szolgálatában - ma és holnap. A muzeum szerepe a nevelésben és kulturális életben”. A tervek szerint négy fő előadásra kerül sor, amelyek közül egyet a francia kulturálisügyi miniszter, egyet a Szovjetunió kulturális ügyeinek egyik miniszterhelyettese, a harmadikat az NSZK kulturális államtitkára tartja meg (a negyedik személy még nincs kijelölve). A program szerint a harmadik előadáshoz, amelynek tárgya: „A muzeum, mint a tömegekkel való kapcsolat eszköze”, korreferensnek kértek fel.

Végül a Végrehajtó Tanács határozatot fogadott el az ICOM vezetőségéről és a vezető szervekről. Ezeket a javaslatokat a jövő évi közgyűlés elé terjesztik jóváhagyás végett. E szerint A. van Schendel, az amsterdami Rijksmuseum igazgatója hat év után leköszön az ICOM elnöki tisztségéről és a Végrehajtó Tanács az ICOM elnökévé J. Jelineket, a brnoi muzeum igazgatóját javasolja megválasztásra; A.I. Zamoskin (SZU) helyett egyik alelnökké I. Antonovát, a moszkvai Puskin Muzeum igazgatóját javasolják. Több változásra kerül sor a Végrehajtó Tanács összetételében is. Javasolják a jövő évi közgyűlésnek, hogy az 1968-ban kooptált öt tag közül A. Baghli-t (Algéria) és Fülep Ferencet a Végrehajtó Tanács rendes tagjaivá válasszák meg. Személyem javaslatánál az ICOM elnöke rendkívül meleg szavakkal emlékezett meg a magyar muzeumügy fejlettségéről.

A jövő évi közgyűlés fontos határkő az ICOM történetében és reméljük, hogy kormányzatunk lehetővé teszi a Magyar Bizottság számára néhány tag kiutazását. Ez nagy mértékben elősegítené a különböző nemzetközi bizottságokban fontos pozíciók megszerzését hazánk számára.

Fülep Ferenc

Nemzetközi tanácskozás a vonaldíszes kerámia kérdéseiről

A székesfehérvári István király Múzeum, a MTA Régészeti Intézete és Székesfehérvár tanácsának Végrehajtó Bizottsága 1970-től kezdődően kétévenként az „Alba Regia” napok keretében rendezi meg a Pannonia konferenciákat. Ezek a város, a megye, és nagyobb összefüggésekben a Dunántul régészetének és írásos történetének a kérdéseit vannak hivatva vizsgálni, egészen a magyar nyelvű írásbeliség uralkodóvá válásáig, azaz gyakorlatilag 1848-ig. Ez évben május 20-22. napjain a Pannonia Konferenciák I. ülészakára került sor. Ennek keretében az európai újabbkőkor egyik legnagyobb területen elterjedt, igen fontos emlékanyagának, a vonaldíszes kerámiáknak a főbb kérdéseit vették vizsgálat alá a résztvevők. Mielőtt a konferencia megrendezésének részletkérdéseit és a szóbakerült legfontosabb tudományos téziseket ismertetnék, szükségesnek látszik röviden megmagyarázni, hogy mi indokolta éppen ezt a témaválasztást.

Köztudott, hogy a magyarországi vonaldíszes kerámia kutatása nem tekint vissza olyan jelentős múltra, mint akár a cseh, akár a középnémetországi leletanyagé. Eltekintve Reinecke Pál 1896-ban írott rövid beszámolójától¹, Tompa Ferenc 1929-ben megjelent monográfiájáig² lényegében véve csak egyes lelőhelyek anyagának ismertetése jelent meg, monografikus, általában e témának szentelt összefoglalás egyáltalában nem. Így egészen a legutóbbi évekig lényegében csak Tompa munkája állott rendelkezésre (elsősorban a külföldi kutatásnak), ha e mű egyes részletei (így például a Protobükk-Bükk I-II-III kronológiai sorrend)

¹ A neolitikori szalagdíszes kerámia magyarországi csoportja. - Arch. Ért., 1896. 289-294.

² A szalagdíszes agyagművesség kulturája Magyarországon. - A bükki és a tiszai kultúra. Budapest, 1929.

már szinte évtizedek óta elavultnak számítotnak, és ez köztudott is volt.³ Azonban már Korek József-Patay Pál közös munkája⁴ és Korek más tanulmányai is megmutatták, hogy nemcsak Tompa megállapításainak egyszerű átértékelése vált szükségessé, azaz az anyag egyszerű újjárendszerezése, hanem a teljes hazai leletanyag újbóli felmérése és új szempontok szerinti szintézise. Az elmúlt 15 év során e munka tekintélyes részét kíséreltük meg Kalicz Nándorral elvégezni. E munkának az eredménye, a magyarországi vonaldiszes kerámiáról szóló, megjelenés előtt álló monográfia⁵ volt hivatva szolgáltatni a tudományos alapot e konferencia hazánkban való megrendezéséhez. Egy további, fontos ténynek a felismerése viszont szinte „megkövetelte”, hogy egy ilyen témájú nemzetközi szimpoziumot hazánkban rendezzünk meg. Ez pedig a vonaldiszes kerámiák genezisének új szempontok szerinti kutatása. Mit jelent ez!?

Ma már aligha vonja valaki is kétségbe, hogy a neolithikus gazdasági és társadalmi forradalom kiindulása és egész fejlődése a Közel-Keleten és a Földközi-tenger keleti medencéjében történt meg. Az ettől északra fekvő területek népei, általában az eurázsiai hegylánc lábánál és az ettől közvetlenül délre fekvő, még magas területek (főleg a nagy, délre tartó folyók középső folyású medencéinek) művelődései csak követték ezt a fejlődést, a déli eredetű határok alatt. E hatásoknak fő kritériuma, helyesebben ismertetőjele a kerámia művességének terjedése. Mindez

---

³ Abban a tényben, hogy csaknem két évtizedig annak a tudatában foglalkozott a magyar kutatás Tompa eredményeivel, hogy jelentős részei felülvizsgálatra szorulnak, és ez hosszú ideig nem történt meg, szerintünk ugyanaz a tényező érvényesül, mint abban, hogy hosszú évekig elmulasztotta a magyar kutatás megfelelő elutasításban részesíteni azokat az elméleteket, amelyek a Körös-kultúra helytelen időrendi besorolását tudományos alapok nélkül képzelték el.

⁴ A bükki kultúra elterjedése Magyarországon. - Régészeti Füzetek II:2, Budapest, 1958.

⁵ Ein Beitrag zur relativen Zeitstellung der älteren Linearkeramik. Studien zur europäischen Vor- und Frühgeschichte. - Neumünster, 1968, 9.

természetesen azt kell, hogy jelentse, hogy a mérsékelt-égövi (az Atlanti Óceántól Ukrajnáig Európa középső sávjában élő) európai mezolithikus lakosság „neolithizálódása”, tehát a vonaldiszes kerámiák kialakulása is e déli hatások alatt ment végbe. Egyébként elméletileg és gyakorlatilag is kizárt, hogy a mérsékelt-égövi Európában egy önálló neolithikus forradalom játszódott volna le. (Emlékeztetünk arra, hogy korábban, amikor a neolithikus forradalom mint történeti folyamat létét még nem ismerték fel, általános volt az a nézet, hogy a vonaldiszes kerámiák létrejöttében önálló, helyi, kizárólag csak a helyi mezolithikumból kiinduló fejlődés játszotta a szerepet.) A délről ide irányuló, az egész sajátos vonaldiszes fejlődést a helyi alapok befolyásolásával, gazdagításával elindító hatások utja viszont csaknem kizárólag hazánkon keresztül vezethetett a későbbi vonaldiszes területekre: a Duna és a Tisza völgyében. (Szóba kerülhet még, de lényegesen kisebb intenzitással a Száva vonala és a Dráva-Száva közötti terület, illetve az Adriai tenger partvidéke, továbbá Moldva-Besszarábia néhány folyóvölgye.) Akármelyik terjedési utat is választjuk azonban, a kiindulási alapokat adó műveltség (az Adriai partoktól a Bugig) a Körös-Starčevo művelődés centrális vagy perifériális emlékényaga volt. A fő hatásokat közvetítő két fő utvonal a Duna és Tisza völgye volt, a Balkán közepéből hazánk, majd tovább Közép- és Nyugateurópa felé, illetve a Kárpátmedence keleti területeire.

Ezen - jobbára elméleti - tények szükségszerű elfogadása természetesen maga után vonja bizonyos konzekvenciák levonását is. Ezek közül számunkra a legfontosabb az, hogy e déli eredetű hatássorozat, közvetítés-nyomait, bizonyítékait elsősorban hazánkban kell megtalálnunk: a déli hatásokat továbbító művelődést éppugy, mint az éppen kialakuló, azaz időben legkorábbi vonaldiszes kerámiát vagy kerámiákat. (A Tisza és Duna, mint önálló közvetítő utvonal feltételezi, hogy a déli hatássorozat kétirányú, és eredményében is kétféle volt. Ennek igen jól meg is felel az a tény, hogy az Alföld és Északkelet-Magyarország vonaldiszes emlékényaga sokban különbözik a Dunántul és Észak-Pestmegye nyugati típusu vonaldiszes kerámiájától.) Ez volt a

másik szempont, amely indokolttá tette e konferencia hazánkban való megrendezését.

A megrendezés mellett szóló tudományos érvek mellett teljes mértékben eltörpültek azok a kisebb nehézségek, amelyek menetközben jelentkeztek. Ezek kizárólag olyan adminisztrációs nehézségek, amelyek elsősorban azzal függenek össze, hogy hazánkban rendkívül ritkán kerül sor archaeológiai nemzetközi tanácskozásra, és így természetesen még nem rendelkezünk mindazzal a gyakorlati tapasztalattal, ami a zökkenőmentes lebonyolításhoz szükséges. Nincs meg ezenkívül a megfelelő pénzügyi alap az ilyen konferenciák esetében felmerülő, ma még a múzeumok pénzügyi rendszeréhez és ellátottságához nem tartozó kiadások fedezésére (elsősorban a külföldi kutatók meghívásának, utiköltségének, szállásköltségének, tiszteletdíjának fedezése, minimális reprezentáció, emléktárgyak, stb.). Végül is azonban ezek a kérdések nem jelentettek komoly nehézséget.

A konferencia megrendezésének alapelve volt, hogy nem általában az újkőkorral, hanem szigorúan csak a vonaldiszes kerámia kérdéseivel foglalkozó specialisták részvételét tartottuk szükségesnek. (Ez valószínűleg magyarázatot is ad azoknak a kollegáknak, akiket szimpóziumunkra nem hívtunk meg.) Az összes résztvevő helyeselte egyébként a konferencia ilyen specializált voltát, és mindenki azon a véleményen volt, hogy a mammutkonferenciáknak nincs (és soha nem is volt) értelme. Ha a kollokvium valóban komoly munkát akar végezni, akkor a résztvevők száma általában nem lépheti túl a 25-30 főt. Ebben az esetben ugyanis három igen fontos tényező biztosítható:

- a/ a sok előadás nem teszi rendkívül zsúfolttá a maximálisan 3 napra osztható programot, ugyanakkor lehetőség van arra, hogy az egyes előadások időtartamát ne kössük meg 20 percben vagy félórán;
- b/ lehetőség nyílik így arra, hogy a kutatók téziseit előre sokszorosíthassuk, és a résztvevők azt még korábban,

de legkésőbb a színhelyre való megérkezésükkor kézhez kaphassák. Most is sikerült a megkapott téziseket időben sokszorosítani, és azt mindenki megérkezésekor kézhez kapta;

c/ végül mód nyílik így arra, hogy a konferencia teljes anyagát gyorsan (és nem a nemzetközi konferenciák esetében ma már szinte általános 4-5 éven belül) véglegesen is megjelentessük. (Ez az anyag az Alba Regia első Supplementum-kötetként 1971-ben jelenik meg.)

Ugy gondoljuk, hogy ennyi - kizárólag a tudományos haladás érdekeit szolgáló - előny megérte azt, hogy a meghívások összeállításánál kikerültük a (hazai és nemzetközi) protokollt, és valóban csak a specialisták szűkkörű meghívására szorítkoztunk. Végül is 22 külföldi kutatót hívtunk meg; közülük 18-an jelezték részvételüket. 14 részt is vett a konferencia munkájában, ketten előadásukat küldték el, amelyeket más kutatók ismertettek. Két kolléga közbejött akadály miatt nem érkezett meg (közük Báder Tibor, a szatmárnémeti múzeum igazgatója, aki nyilván a tragikus szatmári árvíz miatt nem lehetett jelen). A részt nem vettek között elsősorban Hans Quitta berlini és László Attila jassi kutatók (utóbbi László Ferencnek, az erődsdi neolithikus telep feltárójának unokája) ismeretlen okokból való távollmaradását fájjalhatjuk. László Attila mindenesetre megtisztelt bennünket azzal, hogy hazai kutatásunkat rendkívül közelről érintő beszámolóját jóelőre megküldötte. Résztvett viszont az ülészakon 3 további specialista, aki korábban nem jelezte részvételét. A hazai résztvevők száma 6 volt, akik közül négyen tartottak előadást, ketten pedig megfigyelőként voltak jelen.

Az előadások a Városi Tanács kis tanácstermében zajlottak le, ahol a feltételeket (vetítés, stb.) megfelelően sikerült biztosítani.

Voltak a programnak kiegészítő részei is. Ezek közül a leglényegesebb az a kamarakiállítás, amelyet a vonaldiszes kerámia

legfontosabb hazai lelőhelyeinek reprezentáns leleteiből állítottunk össze, kiegészítve néhány késő-mezolitikus lelőhely kőeszközeivel, valamint a Körös kultúra új, stratigráfiailag támadhatatlanul hiteles (nem „pontatlan ásatásokból” származó), legjellemzőbb leleteivel. A mintegy 60 lelőhelyről származó gazdag kerámia-anyagot abban a kronológiai sorrendben mutattuk be, amely Kalicz Nándorral közös munkánk időrendi sémája is egyuttal. Tehát különválasztva az alföldi (és északkeleti) leleteket a nyugati (dunántuli) emlékektől. Majd a keleti anyagnál kiindulva a Körös kultúra leleteiből, folytatva az átmeneti jellegű szatmári csoport új leleteivel, azután a már kialakult, klasszikus alföldi vonaldiszes kerámia emlékeivel, végül ennek késői, területi csoportjaival, a tiszadobi, bükki, szilmei, festett esztári és szakálhádi típusu leletekkel. A Dunántul vonatkozásában a Körös-Starčevo művelődés hatását mutató, igen korai medinai típusu leletek után a korai vonaldiszes kerámia, majd a kottafejes és végül a zselizi kerámia leletei következtek, elsősorban Sukoró-Tóraduló és Neszmély-Tekeres patak lelőhelyéről. A konferencia első munkanapjának estéjén a résztvevők hosszú ideig közösen tanulmányozták a leleteket, de a konferencia tartama alatt bármikor lehetőség nyílt az anyag megtekintésére, sőt részletes tanulmányozására. Segített ebben az említett monográfiához tartozó képes táblák bemutatása is.

A kiegészítő programhoz tartozott még a konferencia másnapján délután Gorsiumba, majd a Velencei tó környéki lelőhelyek megtekintésére (pl. Sukoró-Tóraduló) tett kirándulás, amelyet Sukorón közös vacsora követett.

+ + +

Áttérve a tanácskozás tudományos munkájának közelebbi ismertetésére, elsősorban a magyarországi vonatkozású kérdéseket emeljük ki.

Nem kétséges, hogy - a fentebb vázolt genetikai fejlődést véve alapul - ha a vonaldiszen kerámiák helyi elemeit akarjuk kutat-

ni, akkor a megfelelő mezolithikummal való kapcsolataik ki-
z á r ó l a g a kőeszközök segítségével mutathatók ki. A kon-
ferencia egyik témacsoportja éppen a vonaldiszes kerámia egyes
lelőhelyeinek, illetve nyugati csoportjának kőeszközformáival
foglalkozott, elsősorban a mezolith technológiákkal való össze-
függés szempontjából. Mivel a hazai mezolithikum kutatása lé-
nyegesen elmaradottabb, mint a vonaldiszes kerámia nyugatabbi
elterjedési területein, helyesnek láttuk, ha sikerül összefog-
lalni a magyarországi mezolithikum kutatásának jelenlegi hely-
zetét. Ezt a feladatot Dobosi Viola vállalta, és beszámolója
bizonytalán megteremtette az alapot ahhoz, hogy hazai legkorábbi
neolithikus művelődéseink helyi, mezolithikus alapjait a követ-
kező években kimutathassuk. R.R. Newell hollandiai kutató hazá-
ja vonaldiszes kerámiája kőeszközeinek a mezolithikummal való
összefüggéseit tárgyalta, R. Tringham pedig a máig legjobban
ismert vonaldiszes lelőhely, a csehországi Bylany kőeszközeinek
technológiai kérdéseit vizsgálta. J. Nandris érdekes előadásá-
ban ugyancsak érintette a mezolithikum és a vonaldiszes kerámi-
ák kapcsolatát általában. Fő érdeme mégis az volt, hogy elvi
alapokból kiindulva - de például a magyarországi geográfiai vi-
szonyok bámulatossá ismeretében - foglalkozott a legkorábbi mér-
sékelt-égővi neolithikum (jelen esetben a Körös-Starčevo emlék-
anyag) és a vonaldiszes kerámia összefüggéseivel, azaz a vonal-
diszes kerámiák legszorosabb értelemben vett kialakulásával.
Jóllehet az ezzel kapcsolatos legújabb, gazdag magyarországi
leletanyagot még nem ismerhette, figyelemreméltó, hogy követ-
keztetései nem mondanak ellent a hazai kutatók megállapításai-
nak. A konferencia többi magyar előadása ugyanis lényegében
ugyanazzal a kérdéssel: a vonaldiszes kerámia helyi kialakulá-
sával, és a Körös-Starčevo emlékéknak ebben játszott szere-
pével foglalkozott. Trogmayer Ottó a Körös csoport - vonaldiszes
kerámia kapcsolatait általában vizsgálta, Kalicz Nándor-Makkay
János pedig egy előadásban Keletmagyarország, másik előadásban
a Délkelet-Dunántul olyan legkorábbi neolithikus emlékéknak
mutatták be, amely mintegy átmenetet képez a Körös-Starčevo em-
lékéknak és a keletmagyarországi (un. alföldi vonaldiszes kerá-
mia), illetve a nyugati típusu legkorábbi vonaldiszes kerámia

között. A keletmagyarországi átmeneti emlékanyagot a s z a t m á r i c s o p o r t, a dunántulit a m e d i n a i t i p u s néven különítették el. Trogmayer azokat a sajátságos edénytöredékeket mutatta be, amelyek a Körös csoport ujonnan feltárt lelőhelyein kerültek elő, és diszitésük alapján semmiképpen sem tarthatók a Körös csoport jellegzetes leleteinek, mivel a vonaldiszes emlékanyagra némileg emlékeztető bekarcolt diszitésük van. Trogmayer valószínűnek tartja, hogy ezek a Körös csoportnak akár már a legkorábbi időszakával is egyidőben élt alföldi vonaldiszes kerámia leletei, és így a Körös csoport és a vonaldiszes kerámia érintkezését bizonyítják, ugyanakkor aligha tartható szerinte valószínűnek a két sajátságos emléanyag közötti genetikus összefüggés.⁵ Kalicz-Makkay szerint viszont mind a szatmári csoport, mind a medinai típus (mindkettő területének eddig ismert legkorábbi neolithikus emlékanyaga) kétségtelenül mutatja a Körös-Starčevo emléanyag rendkívül erős, kialakító hatásait a helyi (későmezolith) alaplakosságra, de nagy valószínűséggel csak a Körös Starčevo fejlődésének második, vagy éppen késői időszakában (inkább már az un. Protovinča időszakban). Meg kell mondanunk, hogy a két felfogás közötti eltérést nem tartjuk lényegesnek, és a kérdés végérvényes eldöntése egy megfelelő területen kiválasztott lelőhely feltárásával könnyűszerrel megoldható.

Egy további összefüggő témakör a nyugat-középeurópai vonaldiszes kerámia periodizációjának kérdése volt. Ezt elsősorban a Bylany-ban feltárt leletanyagon keresztül tárgyalta elméleti síkon B. Soudský, gazdag dokumentációs anyag bemutatásával I. Pavlů. W. Meier-Arendt a nyugateurópai vonaldiszes kerámia egy csoportján, a hinkelstein-in keresztül mutatta be a vonaldiszes kör fejlődésének végét.

Soudský-nak az a megállapítása, hogy a legkorábbi magyarországi vonaldiszes leletek (akár az Alföldről, akár a Dunántulról) a főleg Bylany alapján kidolgozott, 8-periódusu, Soudský és más kutatók által is az egész vonaldiszes körre kiterjesztett időrend szerint nem a legkorábbi szakaszba tartoznak, hanem leg-

feljebb az un. „Protonotenkopf” időszak második felébe, két dolgot vetett előre. Az egyik az, hogy sok kutató számára egyelőre elméletileg is, gyakorlatilag is rendkívül nehéz elfogadni a vonaldiszes kerámiák genetikájának fentebb említett, délről inspirált, és főleg hazánk területén végbement folyamatát, annak ellenére, hogy az elméleti meggondolások és tények ezt szinte kényszerítő erővel mutatják. A másik az, hogy számítani kellett arra, hogy a szlovákiai (elsősorban a kelet-szlovákiai leletekkel foglalkozó) kutatás - amely időrendi bontásában a Soudský által képviselt csehországiira épül - továbbra is fenn tartásokkal él a legujabb magyarországi eredményeket illetően. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy Szlovákia területén ugyanaz a kettősség érvényesült a vonaldiszes kerámia fejlődésében, mint hazánkban: Nyugatszlovákia fejlődése lényegében megegyezik a Dunántulával, és azzal együtt a nyugati-középeurópai körhöz tartozik, Kelet-szlovákia fejlődése viszont lényegében azonos jellegű és ritmusú volt, mint Kelet- és Északmagyarorszáé, ahol a szatmári csoport jelenti a sajátos, a többitől teljesen eltérő alföldi vonaldiszes kerámia kialakulási időszakát, ahol a klasszikus vonaldiszes fejlődés után területi csoportok jelennek meg, és végül ahol egyaránt a bükki csoport zárja le a vonaldiszes, és egyuttal középső neolithikus fejlődés végét.) A szlovák kutatás jelenlegi főbb téziseit J. Lichardus foglalta össze, ismertetve az említett fenntartásokat is. Ezek közül az egyiket - amely szerint a magyarországi vonaldiszes leletek jelentős része kevés kronológiai értékkel bíró „Lese funde” - nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk a további munkában. A többiközül figyelemreméltó az a megállapítás, hogy a legkorábbi kelet-kárpátmedencei, kialakuló vonaldiszes anyagot nem a szatmári csoportban látja, hanem azokban a nagymihályi (Michalovce) leletekben, amelyek ugyancsak a Starčevo-Körös hatását mutatnák, de annak korai, Lichardus szerint II/a szakaszáét. Nem kétséges, hogy itt még mindig kell számolni a már régen meghaladott Starcevo-kronológia és teória lappangó továbbélésével is. Lichardus egyébként az alföldi vonaldiszes kerámia klasszikus fejlődési szakaszát meglehetősen későinek tartja, és Szlovákiában párhuzamosítja vele az un. Gömör vonaldiszes kerámiát.

Szerinte ebből alakul ki fokozatos fejlődéssel a bükki csoport, és nem játszik ebben szerepet a Kalicz-Makkay által egyébként jogosan elkülönített tiszadobi csoport. Mi a magunk részéről a szlovák és magyar kutatás között a kelet-kárpátmedencei vonaldiszes fejlődés megítélésében mutatkozó ellentéteket teljesen lényegteleneknek, és elsősorban terminológiai jellegűeknek tartjuk. Valószínű, hogy az egyes fogalmak, terminus technikusok, csoportnevek pontos rögzítése, valamint a kelet-szlovákiai, idevonatkozó, leletanyag közzététele és megismerése egy csapásra eltünteteti ezeket az ellentéteket. Talán annyi megjegyezni való van J. Lichardus koncepciójához, hogy az általa alaposan átkutatott kelet-szlovákiai kársztvidék egy zárt fejlődésű, sajátos geográfiai jellegű kis terület, amelynek rétegtani helyzetét, az ott megfigyelt fejlődés sajátosságait nem lehet egész Kelet-szlovákia vagy éppen egész Kelet- és Északmagyarország fejlődésére általánosítani. Még abban az esetben sem, ha a rétegtani megfigyelésekre szokatlanul kedvező lehetőségek nyíltak.

Három további előadás a vonaldiszes kerámiák legkeletebbi, romániai emlékéanyagával foglalkozott. S. Marinescu a vonaldiszes kerámiának a Précucuteni művelődés kialakulásában játszott szerepét ismertette, László Attila pedig a romániai neolithikum arcos edényeit foglalta össze. Ezeknek számtalan kapcsolata van a szakálháti csoport, illetve a dunántuli kör arcos edényeivel. E. Comşa általában foglalta össze a romániai vonaldiszes emlékéanyag kérdéseit. Azok a megállapításai, amelyek a szatmári csoport körébe tartozó csomaközi (Ciumeşti) leleteket érintik, Kalicz-Makkay feltevéseivel a legteljesebb összhangban voltak. Alátámasztották például azt a lehetőséget, hogy a szatmári csoport leleteit két fejlődési fokozatba sorolhassuk.

Másik három előadás a vonaldiszes kerámiák más általános kérdéseivel foglalkozott. P.J.R. Modderman a jellemző, nagyméretű hosszuházak típusaival és építéstechnikájával ismertette meg a hallgatóságot, J. Pavuk a Nyitrán feltárt, több, mint 75 sirt - és természetesen sok sirmellékletet - tartalmazó kottafejes temetővel, és általában a vonaldiszes kerámiák önálló temető-

jének a kérdésével foglalkozott. O. Höckmann előadásában pedig a vallás és kultuszélet egyes kérdéseiről kaptunk tájékoztatást. Számunkra mindhárom előadás különösen azért volt tanulságos, mert ezek mutatták leginkább, hogy hazai kutatásunk előtt is - a kronológiai kérdések, a genetika, a más területekkel való összefüggések alapos felvázolása után - az ezekhez hasonló kérdések alapos kutatása áll, mégpedig a településformák alapos megismerése, sírok, vagy remélhetőleg temetők feltárása, az egyes gazdasági, társadalmi, vallási kérdések részletekbe menő vizsgálata, lehetőleg nagyobb arányú feltárások, komplex vizsgálatok útján.

Makkay János

A III. Nemzetközi Finnugor Kongresszus

A Budapesten 1960-ban rendezett I. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson született az a határozat, hogy a következő kongresszusokat ötévenként fogják rendezni, és pedig fölváltva azok az országok, amelyeknek a legnagyobb számú finnugor lakossága van. A következő kongresszust 1965-ben Finnország rendezte, a III. kongresszus rendezését pedig a Szovjetunió vállalta: színhelyül az Észti Szocialista Tanácsköztársaság fővárosát, Tallinnt jelölte ki. A most lezajlott kongresszus gazdája tehát az Észti Tudományos Akadémia volt.

A finnugor kongresszusoknak az a célja, hogy a finnugrisztikát különféle tudományágakban művelő kutatók számot adjanak legújabb eredményeikről, fölvevessék a legaktuálisabb kérdéseket, és nem utolsó sorban szorosabban fűzzék egymással a kapcsolataikat. Minthogy a nyelvtudomány mellé a finnugor kutatásokban más tudományterületek is felsorakoztak, ezek a kongresszusok sem csupán a nyelvészek találkozói, noha a legnépesebb képviselővel továbbra is ők rendelkeznek. Ez természetes is, hiszen finnugor népek alatt finnugor nyelveket beszélő népeket értünk.

A tallinni kongresszus 1970. augusztus 17-23 között zajlott le. A magyar küldöttség mintegy kilencven résztvevőből állt, közéjük számítva a kísérőket is. Hasonló nagyságú küldöttséggel csak a finnek jelentek meg. A kongresszus résztvevőinek teljes száma meghaladta az ötszázat. A vendéglátóknak nem csekély gondot okozott a résztvevők elhelyezése, a jó szervezés azonban mindenkiről kitűnően gondoskodott. A rendelkezésre álló egy hét alatt került sor az előadásokra és a kirándulásokra. Természetes tehát, hogy határozott kézzel kellett irányítani a program menetét, szigorúan kellett ügyelni az előadások terjedelmére, stb.

A kongresszus előadásai a következő csoportosításban kerültek a hallgatóság elé: 1. mind a megnyitáskor, mind pedig az azt követő napokon összesen négy főelőadás hangzott el, szekción kívül; 2. a voltaképeni kongresszusi előadások és felszólalások számára szekciókat szerveztek. A főelőadások sorában hangzott el Ortutay Gyula akadémikus előadása a magyar népmese archaikus rétegeiről és Lakó György akadémikusé Sajnovics János jelentőségéről. A nyelvészek 7 szekcióban végezték a munkájukat, a többi tudomány szak pedig a következőkben: a/ régészet, b/ embertan, c/ néprajz, d/ néphit és népszokások, e/ folklór, f/ népzene és g/ irodalom. Megfigyelhető volt, hogy míg az előző kongresszusokon az irodalomtudomány alig képviselte magát, a tallinnin már népes táborral jelentkezett.

A régészeti előadások egy része etnogenetikai kérdések tisztázásához igyekezett hozzájárulni, más része pedig lokális kultúrák emlékményét elemezte, vagy egy-egy terület betelepülésének kérdéseivel foglalkozott.

Örvendetes tényként kell rögzítenünk, hogy az embertanban éppen a magyar előadások törekedtek valóban finnugrisztikai kérdések fölvetésére, tisztázására.

A néprajzban tovább gyűrűztek annak a vitának a hullámai, amit Kustaa Vilkuna tanulmányai keltettek a finnugor etnológia kérdésében. Noha csupán egy előadás vetette föl ismét a kérdést, ez is bizonyította, hogy a nézetek még nem nyugodtak meg. Néhány előadás elemzése (pl. Gavazzi professzoré) szintén azt mutatták, hogy egy-egy jelenség vizsgálata a finnugor együttélés koráig vezeti a kutatót. A néprajzi szekció előadásai valamennyi finnugor néppel foglalkoztak, bár többségben voltak a balti területek kutatói. A magyar előadók olyan témákkal jelentkeztek, amelyeknek mind térben, mind időben távolra ható kapcsolódásaik, konzekvenciáik vannak.

Tudományos életünk aránylag kevésbé képviseltette magát a folklorisztika területén. Irodalomtudományunk - véleményem szerint -

nem minden esetben mutatott be olyan előadást, ami fogalmaink szerint finnugornak tekinthető. Nem lehet egyetérteni azoknak a véleményével, akik azt mondják, hogy miután a magyar finnugor nép, bármilyen magyar téma egyuttal finnugor is.

A rendezők a kongresszus idejének egyik napján kirándulást szerveztek Tartuba. Ezen a kiránduláson mindenki résztvett. Az autóbuszok az egyetem elé kanyarodtak, az egyetem disztermében a rektor mondott üdvözlő beszédet. Ezt ebéd követte, majd lehetőség nyílott az Észt Néprajzi Múzeum és az Észt Irodalmi Múzeum megtekintésére. Az előbbi finnugor kiállítást rendezett erre az alkalomra, igénybe véve a leningrádi gyűjteményeket is. A rövid idő is elegendő volt arra, hogy képet lehessen alkotni a múzeum gyűjteményeinek értékéről és példamutató rendjéről. Akik az Irodalmi Múzeumot nézték meg, megcsodálhatták a mintaszerűen rendezett hatalmas népköltészeti gyűjteményt. Balett bemutató megtekintése után tért vissza az autóbusz-karaván Tallinnba.

A néprajz-kutatók külön néprajzi kirándulás részesei lehettek. Ennek az volt a célja, hogy megismertessen néhány délnyugat észtországi paraszt települést, ezeknek a településeknek az életét. Az uton alkalom nyílott egy földvár ásatásainak a megismerésére és a Jakobson emlékmúzeum megtekintésére. Hasonló külön kiránduláson vettek részt a régészek is.

Az egyik tallinni kiállító helyiségben a kongresszus alkalmából észt népművészeti kiállítást rendezett az Észt Néprajzi Múzeum. A kiállítás válogatott anyaga végigvezette a látogatót az egész észt diszitőművészetten.

Egyik délután a Szabadtéri Múzeumot mutatták be, két csoportban vezették végig a látogatókat az eddig elkészült építmények megtekintésére. Befejezésül ének- és táncgyűttesek táncokat, játékokat és dalokat adtak elő. Olyan sikere volt ennek a látogatásnak, hogy meg kellett ismételni.

Szintén igen nagy sikere volt a néprajzi filmek bemutatójának.

Ezen ésszt témáju filmekén kívül más finnugor (cseremisiz, zür-jén, osztják, stb.) népek körében készült filmeket is láthatunk. Ennek a bemutatónak a sikere is bizonyította számunkra a néprajzi filmezés fontosságát.

A minden tekintetben eredményes kongresszus többek között azzal a határozattal zárult, hogy a következő kongresszust 1975-ben Budapesten rendezzük.

Kodolányi János

A Magyar Nemzeti Múzeum káderkérdéseiről

A Múzeumi Főosztály az elmúlt évben kérdőívet bocsátott ki a múzeumi dolgozók meghatározott kategóriái részére. E kérdőívek feldolgozásra is kerültek.* Ugy gondoltuk, nem lesz haszon nélkül való, ha ezt az anyagot múzeumunkat illetően külön is feldolgozzuk. A következőkben erre teszek kísérletet, természetesen a kérdőív kitöltése óta történt változások figyelembevételével és a kérdőíveken nem szereplő, de az intézmény munkájának értékeléséhez szükséges más adatok felhasználásával. Figyelembe kell azonban venni, hogy a viszonylag alacsony abszolút számok csak hozzávetőlegesen fejezik ki a tendenciákat.

A Magyar Nemzeti Múzeumban 42 olyan munkatárs dolgozik, akinek kutatómunkája a múzeum profiljába illeszkedik. Az óvatos fogalmazással azt kívánom jelezni, hogy vannak további munkatársaink, akik végeznek kutatómunkát, s az segíti is a múzeum feladatainak megoldását, de mégsem lett volna célszerű e tanulmányvázlat keretében foglalkozni velük. Így például nem szerepel az alábbiakban a Központi Régészeti Könyvtár munkatársainak munkája, kivéve az osztályvezetőét, aki kifejezetten történeti vonatkozású kutatásokat végez. Nem szerepel a Restaurátor Osztály egyetemi végzettségű vegyészének munkája, stb. Talán lesz még alkalom múzeumunk munkáját ilyen, szélesebb összefüggésben is megvizsgálni.

42 munkatársunk közül 41 egyetemet, 1 pedig főiskolát (Zeneművészeti Főiskola) végzett. A 41-ből 38 bölcsészkar, 2 jogi, 1 állatorvosi végzettséggel rendelkezik. 2 a tudományok doktora, 6 kandidátus, 21-en szereztek egyetemi doktorátust. 9-en készülnek jelenleg egyetemi doktori szigorlatra, 11-en két éven belül, 6-an 5 éven belül a kandidátusi fokozatot, 2-en két éven belül, 3-an 5 éven belül a doktori fokozatot kívánják elérni. E

* Mészáros Márta: Az 1969. évi szakmai felmérés néhány tapasztalata. - Múzeumi Közlemények, 1970. 1. sz.

rövid felsorolásból is kitűnik, hogy munkatársaink felkészültsége, tudományos ambíciója megfelel az előttük álló - gyakran tornyosuló - feladatoknak.

A kutatási terület korok szerinti megoszlásának meghatározása nagyon nehéz, mert legtöbb kutatónk munkája átnyulik az egyik periódusból a másikba. Mégis megkísérlem ilyen megoszlás meghatározását. Ezt - egyebek között - azért is tartom fontosnak, mert a Nemzeti Muzeummal kapcsolatban van olyan vélemény, hogy túlzottan az ősz- és ókori régészet, vagyis a honfoglalás előtti korok felé fordul. Ezt most nem vizsgálom a kiállításpolitikai szempontjából, csak megjegyzem, hogy ott pontosan az ellenkezője igaz. Nézzük meg azonban a káderösszetétel szempontjából. Intézményünknel 19 munkatárs foglalkozik a magyar föld népeinek történetével, 23 pedig a magyar nép történetével. Ez 45,2 % - 54,8 %-os arányt jelent. Ez így jónak látszik, és valóban, ha a káderösszetételben levő szakmai vonatkozású hibákat keressük, nem is itt vannak. Vizsgáljuk meg ezért e számokat közelebbről:

A magyar föld népeinek története

korszak:	régészeti zoológia	őskor	római kor	népvándor- lás kora	érmészet
kutatók száma:	1	6	7	4	1

A magyar nép története

magyar őstörténet	honfogl. kor	Árpád-kor	XIV-XV. század	XVI-XVII. század	XVIII-XIX. század közepéig	XIX. sz. II. feléig	érmészet
1	1	6	2	2	5	5	1

Itt már bizonyos - jogos - megjegyzéseket tehetünk. A római korról foglalkozó munkatársak száma elegendő ahhoz, hogy a hazai római régészetet és kapcsolatait megbízhatóan kutassák. Kevésnek tűnik viszont, de legalábbis aránytalanak, a népvándorlás korát kutatók száma. Ez - kisebb mértékben - áll az őskorra is. A régészeti zoológia és az érmészet területén az látszik problémának, hogy csak egy-egy tudósunk tevékenykedik. Bár mindkettő fiatal, így munkájukra még évtizedekig számíthatunk, rövidesen fel kell vetni az utánpótlás-nevelés kérdését.

Az egész ős- és ókori régészetet illetően előbb-utóbb napirendre kell tűzni vagy a bővítés, vagy az arányok megváltoztatásának kérdését.

Sokkal bonyolultabb és kialakulatlanabb a közép-, uj- és legújabbkor kutatásának helyzete. Az ismerttetett kis táblázat már is mutat bizonyos aránytalanságot. A magyar őstörténettel és a honfoglalás korával foglalkozók száma kevés. Az Árpád-kor kutatásainak területe jól ellátott, de a XIV-XVII. század közötti időkkel foglalkozók száma ismét nem kielégítő. Nézzünk azonban a számok mögé. A honfoglalástól napjainkig terjedő idővel (beleértve a magyar őstörténetet) 23 munkatárs foglalkozik. Közülük 9 régész, 6 történész, 9 művészettörténész. A régészek száma rendben is van, hiszen hazai történetünk első évszázadait elsősorban régészeti módszerekkel lehet feltárni. Nem ilyen egyértelműen jó azonban a kép, ha a 23 munkatárs szakmai megoszlását is tekintjük.

Régész:

magyar őstört.	honfogl. kora	Árpád- kor	Későközép kor	Ujkor	Legújabb kor
1	1	5	2	-	-

Történész:

-	-	-	-	4	2
---	---	---	---	---	---

Művészet-
történész:

festmény	grafika	ötvös	érem	textil	hangszer
1	1	3	1	1	1

E számokból kitűnik, hogy a középkori régészet legjobban az Árpád-kort illetően van ellátva káderekkel. A magyar középkor-kutatás történetét ismerve ez teljesen helyes, mert a felszabadulás előtt alig folyt ilyen tevékenység. (Az Árpád-kori faluásatást a felszabadulás után dr. Méri István, a MNM ma is dolgozó, de egészségileg sajnos gyengén álló nagy tehetségű kutatója teremtette meg.) A magyar őstörténet és a magyar középkor többi szakasza azonban egyre inkább igényli, hogy alaposabban, mélyebben, jobban szakosítva kerüljön kutatásra.

Még rosszabb a helyzet a történészeknél. Helytállóak a fentebb irtak, ti., hogy a magyar középkort főként régészeti módszerekkel kell kutatni. De azért nemcsak azokkal, hiszen az államalapítástól kezdve megjelenik az oklevél, a kereszténység elterjedésével párhuzamosan fejlődik az írásbeliség. Muzeumunknak még-sincs olyan történész munkatársa, aki a XI-XVI. századdal foglalkozna. Igaz, hogy két újkori történészünk is a közép- és az újkor határa körül kutat, de a korábbi évszázadok ilyen értelmű kutatása nálunk nem folyik.

Művészettörténészeink kevés száma miatt jónéhány fontos terület kimarad érdeklődési körünkől. Nincsen például építészettörténészünk, iparművészettel, néprajzzal foglalkozó munkatársunk.

A MNM természetesen nem vállalhatja magára mindazon témák kutatását, amelyekkel a szakmuzeumok foglalkoznak. Hasonló módon nem végezheti a MTA Történettudományi Intézetének feladatait. De jellegének megfelelően foglalkoznia kell a magyar történelem egész menetével, nem utolsósorban abból kiindulva, hogy történeti kiállításának megrendezése és időről-időre történő korszerűsítése csak a tudományos kutatás fejlődésével való lépéstartás, sőt az abban való részvétel segítségével képzelhető el.

Visszatérve arra a nézetre, amely szerint a Nemzeti Muzeumban tulteng a régészet, a leghatározottabban kimondhatjuk, hogy ez nincs így. Ugyanakkor meg kell azt is állapítani, hogy a honfoglalás utáni korok kutatása terén tovább kell lépünk. Nem

azért, mintha az, ami eddig történt téves, vagy rossz lett volna, hanem azért, mert a fejlődés mostani szakasza ezt szükségessé teszi.

A Magyar Nemzeti Múzeumnak azonban nemcsak a profiljába már korábban tartozó témákkal kell foglalkoznia. Az elmúlt években feladatává vált a legújabb kor tárgyi emlékeinek gyűjtése. Ilyen feladat ellátására a legújabb korral jelenleg foglalkozó munkatársak száma kevés (e vonatkozásban a legközelebbi jövőben történik is változás).

Érdeemes megnézni a tudományos publikálás egyes szakmai csoportok közötti arányát, mindenütt egy főre vonatkoztatva és a régészeti publikációk számát 100-nak véve.

	megjelent:	elkészült:
Régészeti	100	100
Középkori régészeti	67,2	109,3
Művészettörténeti	78,4	95,3
Történeti	56,4	69,3

A régészek tehát többet publikálnak, mint a többi csoport. A történészek nemcsak kevesebbet publikálnak, hanem kevesebbet is irnak. Még markánsabbá válik a kép, ha hozzátesszük, hogy az összes publikációk 53,6 %-a régészeti tárgyú. Ezt nem tarthatjuk helyes aránynak, mert a publikációk nagyobb részének a magyar nép történetével, a honfoglalással és - főleg - az azt követő korokkal kellene foglalkoznia. Ezekben az arányokon belül figyelemre méltó még, hogy a vezetők több, mint kétszerannyit publikálnak, mint a többi munkatárs, vagyis kutatóink egyharmada az összes publikáció kétharmadát készíti el és jelenteti meg.

A tudományos kutatómunkának bizonyos szempontból korlátokat szab az egyéb muzeumi feladatok ellátásának szükségessége. Ez a problémakör gyakran leegyszerűsítve úgy merül fel, mintha a feladatok akadályoznák, sőt lehetetlenné tennék a tudományos

tevékenységet. Komoly tudományos kutató csak úgy végezhet eredményes munkát, ha az általa kutatott kor tárgyi anyaga között él. De megfordítva is: csak az a muzeológus számíthat jó eredményre, aki nemcsak a gondjaira bízott tárgyakat, hanem a mögöttük rejlő összefüggéseket, a történelmet is jól ismeri, s azt a tárgyakkal demonstrálni is tudja. Itt nem kétféle munkáról, hanem ugyanannak a munkának két részéről, ha úgy tetszik, két oldaláról van szó.

Tudományos dolgozóink közül 35 foglalkozik közvetlenül gyűjteményekkel, a többi 7 nem (a főigazgató, helyettesei, néhány - munkaköre miatt mentesített - osztályvezető, stb.). E 7 munkatárs is maga végzi az általa feltárt, vagy más úton bekerült anyag leltározását, nyilvántartását. A 35 kutató a muzeum csaknem 733.000 tárgyával foglalkozik. Ez azt jelenti, hogy (kerekítve) átlagban 21.000 tárgy jut egy kutatóra. Ez az átlag osztályonként - és gyűjteménycsoportonként - jelentős eltéréseket mutat.

	tárgyak száma	kutatók száma	egy kutatóra jutó tárgy
Régészeti Osztály	338.000	13	26.000
Középkori Osztály	49.000	11	4.455
Ujkori Osztály	34.000	7	4.857
Éremtár	227.000	2	113.500
Történelmi Képcsarnok	85.000	2	42.500

Az Éremtárnál érthető a magas szám, hiszen a muzeum legrégebbi - 168 éves - gyűjteményéről van szó. Érthető ugyanúgy az alacsony szám a Középkori és az Ujkori Osztálynál is, mert ez esetekben fiatal gyűjteményekről van szó. Feladatként áll azonban előttünk, hogy a régészeti és magyar anyag közötti 61,6:38,4 %-os arányt megváltoztassuk. Ehhez hosszú, éveig tartó megfontolt munkára van szükség, mert nem a számszerűség hajszolásával, hanem magas minőségű anyag gyűjtésével kell a célt elérni.

Folytassuk tovább a rendelkezésre álló adatok vizsgálatát.

Megoszlás

kor szerint:			nemek szerint:		
25-35	14	33,3 %	férfi	24	57,1 %
36-45	13	31,0 %			
46-55	9	21,4 %	nő	18	42,9 %
55-	6	14,3 %			

A Magyar Nemzeti Múzeumban eltöltött szolgálati évek

Évek: 1-5, 6-10, 11-15, 16-20, 21-25, 26-30, 31-35, 36-40

Személyek száma: 11 8 10 5 5 1 1 1

A kor szerinti megoszlás jó. A kutatók 1/3-a a fiatal korosztályhoz tartozik. Ez ugyan valamivel kevesebb az országos átlagnál (az 35 %), de a MNM nemcsak az egyetemről vesz fel munkatársakat. Egyebek között ez azért is történik így, mert nem kívánjuk eleve elzárni a később kifutó tehetséges munkatársak elől azt a lehetőséget, hogy a Nemzeti Múzeumhoz kerüljenek. Az idősebb korosztályoknál jobb a helyzet. A 35- és 55 év közöttiek aránya 52,4 %, szemben az országos átlaggal, amely 47,6 %. Az 55 éven felüliek aránya 14,3 %, az országos átlag pedig 16,2 %. Ez azt jelenti, hogy múzeumunk kutatógárdája összességében fiatalabb, mint az országos átlag.

A férfiak és nők aránya egy gondolattal jobb, mint az országos átlag, 57,2:42,8 helyett 57,1:42,9, a férfiak javára. A vezetésen belül 8 férfi, 5 nő az arány, közülük 4 osztályvezető.

Nyelvismeret

	orosz	német	angol	francia	egyéb	összesen
felsőfoku vizsga	3	4	-	2	-	9
középfoku vizsga	1	4	1	-	-	6
olvas	12	9	11	6	8	46
beszél	2	14	4	6	1	27
előad	1	8	3	3	3	18
összesen:	19	39	19	17	12	106

A nyelvismeret szintjével nem lehetünk megelégedettek. Ezért is fogadtuk örömmel a Muzeumi Főosztály kezdeményezését, amelynek segítségével fiatal kutatóink nyelvtanfolyamon vehetnek részt. Már ma is jobb azonban az arány az országos átlagnál. Nyelvvizsgálója van 35,7 %-nak, míg az országos átlag 14,6 %.

A nyelvismeret gyakorisága (a német nyelvet 100-nak véve)

	német,	francia,	angol,	egyéb,	orosz,	semmilyen
országos átlag	100	51	48	38	26	4,6
MNM	100	43,5	48,7	30,8	48,7	-

Munkatársaink nyelvismereti szintje tehát jobb, a megoszlás pedig egyenletesebb az országos átlagnál.

A fizetéseket illetően Mészáros Márta idézett cikke nem hoz adatokat, így e téren nincs mód összehasonlításra. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a muzeológus fizetések általában alacsonyak és ezen belül a Magyar Nemzeti Múzeum önmagában is rosszul áll. Intézményünknel a legalacsonyabb muzeológus fizetés 1400.- Forint. Még a történettudományok kandidátusai közül is van olyan, akinek 2600.- forint a havi fizetése, a tudományok két doktora pedig 2950.- forint fizetést kap. Ez nem azért van így, mintha az intézmény vezetősége nem törekedne a visszasságok kiküszöbölésére. A rendelkezésre álló beralap felhasználásánál, szétosztásánál azonban mindig figyelemmel kell lenni a múzeum többi 80 dolgozójára, akiknek egyébként ugyancsak alacsony a fizetése. A MNM lényegében csak azzal az évi 2 %-os bérfejlesztési kerettel operálhat, amelyet igazságosan elosztani nem lehet, s amely állandóan ujratermeli a korábban kialakult aránytalanságot.

A művelődésügyi tárca az idén kísérletet tett bizonyos bérügyi intézkedésekre. Így bizonyos keretet kaptunk nyelvpótlék - nem tulságosan bőkezű - fizetésére, s a hosszabb szolgálati idővel rendelkező munkatársak bérének némi korrigálására. E téren

azonban radikálisabb intézkedésekre lenne szükség, mert máris tapasztalható bizonyos kontraszelekció, de legalábbis elvándorlás kialakulása. Ez viszont hosszabb távlatban a régészeti és történeti kutatás, a színvonalas muzeológia visszaesésére fog vezetni.

Nincsenek elkényeztetve munkatársaink a külföldi utazások vonatkozásában sem. 11 olyan kutatónk van, aki eddig semmilyen segítséget, támogatást nem kapott külföldi utazáshoz és 5, aki még egyáltalán nem járt külföldön. Egy hónapnál hosszabb tanulmányuton mindössze 5 munkatársunk járt.

A Magyar Nemzeti Múzeum minden objektív és - természetesen meglevő - belső problémája ellenére munkatársaink jól érzik magukat az intézménynél. Igazolásként hasonlítottunk össze két táblázatot, amelyek a jelzett összeírás alapján készültek, s amelyek ezt igazolják.

Szakképzettségének

	megfelelő	részben	nem megfelelő munkát végez:
országos átlag	74,5 %	18,9 %	6,6 %
MNM	92,8 %	7,2 %	-

Munkafeltételek megítélése

	teljesen elégedett	nagy mértékben	kis mértékben	nem válaszolt
országos átlag	31,8 %	37,0 %	21,3 %	10,0 %
MNM	37,1 %	50,0 %	11,9 %	-

Tudósaink résztvesznek a társadalmi életben is. 42 kutatónk közül 41 tagja a szakszervezetnek, amelynek vezetését is elsősorban a tudományos kutatók végzik. Pártszervezetünk tagjainak

58,3 %-a ugyancsak a tudományos kutatók közül kerül ki. Ezzel együtt e téren lemaradásban vagyunk. Összes kutatónk 16,7 %-a párttag és - az országos átlaggal (41 %) szemben - a vezetők 31 %-a párttag.

Végül néhány szót a társadalmi elismerésről. 29 munkatársunk tagja tudományos egyesületnek. 11-en tagjai külföldi (nemzetközi) egyesületnek. Mindkét adat magasabb az országos átlagnál. A kitüntetéseknel már sokkal rosszabb a kép. Az összes magyar muzeológus 9,8 %-a dolgozik intézményünknel. Ezek szemben munkatársaink a kitüntetések 7, a miniszteri dicséretetek 6,7 %-át kapták csak meg.

Befejezésül megemlítem még, hogy az elmúlt másfél évben megtörtént a munkatársak minősítése. Ez egyrészt lehetőséget adott arra, hogy munkatársaink (akiket a minősítés érintett) elgondolkozzanak a saját fejlődésükkel kapcsolatos kérdéseken, másrészt az intézmény vezetőségének figyelmét is ráirányította számos megoldandó problémára.

Tamás István

Az Esztergomi Vármúzeum kialakításának programja

Az Esztergomi Vármúzeum épületegyüttese műemléki-építészeti helyreállításának és újjáépítésének, muzeológiai berendezésének és állandó kiállítása létrehozásának szempontjait - a korszerű műemlékvédelem és muzeológia elvei értelmében - elsősorban az egyes épületmaradványok építészeti- és művészettörténeti sajátosságai, a Várhegy és a vár, valamint Esztergom város történelmi szerepe, továbbá az e területről származó - részben a saját gyűjteményeiben és a Balassa Bálint Muzeumban, részben másutt őrzött - egyéb emlékek és alkotások határozzák meg.

Az ország egyik legjelentősebb történeti emlékhelye kialakításának megtervezése e tényezők igen alapos megfontolását követelték meg. Ugy vélem, helyes törekvés a többévtizedes probléma megoldást ígérő jelenlegi szakaszának, az adottságoknak és a kialakult elgondolásoknak a muzeológus közvéleménnyel való ismertetése.

Mondanivalómat az alábbi fejezetekre csoportosítva fogalmaztam meg:

- I. A épületegyüttes és a muzeumi emlékanyag
- II. Esztergom történeti szerepe
- III. A muzeum kialakításának koncepciói
- IV. A műemléki és építészeti tervezés
- V. A kiállítás témarendje

Az első három fejezetben közöltek lényegében azokat a lehetőségeket jelölik meg, amelyek határain belül gondolkoznunk kellett. Ezek mondanivalója tehát egyben a műemléki helyreállításnak, az épületek kiképzésének, az új épületek szükségszerűségének s a kiállítás megrendezésére vonatkozó elképzeléseknek is a legfontosabb indokai.

I. Az épületegyüttes és a muzeumi emlékanyag

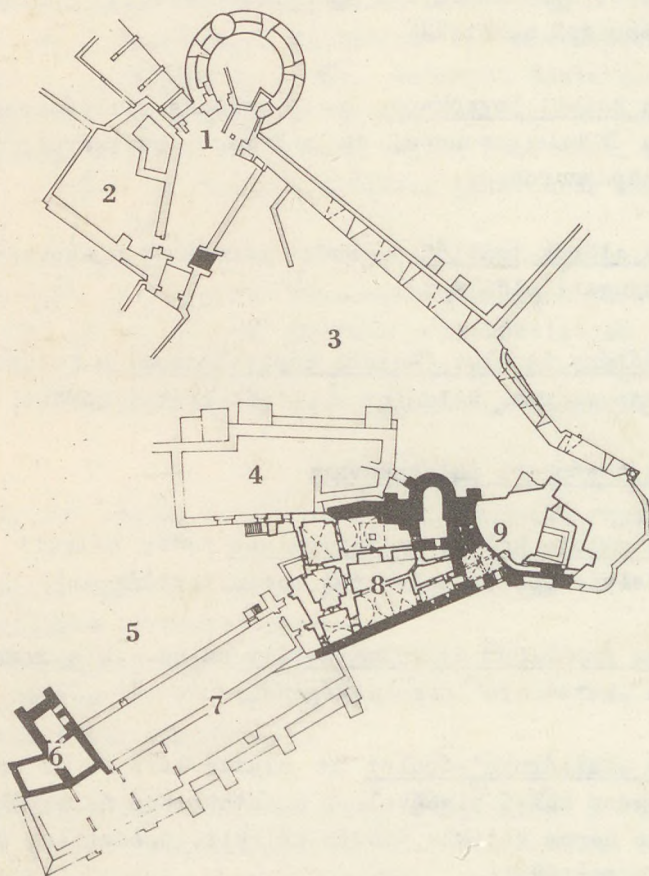
A Vármuzeum épületegyüttese a Várhegy délkeleti részén, az esztergomi l.184. számú telekkönyvi betétben l.214. helyrajzi szám, továbbá a 10.747. számú telekkönyvi betétben az l.213., az l.215. és az l.216. helyrajzi számok alatt megjelölt telkeken, összesen 2.836 □-öl területen helyezkedik el, s az esztergomi királyi, majd érseki vár és palota ránkmaradt alábbi (a mellékelt helyszínrajzon is feltüntetett) épületrészei és szabad térségei alkotják:

1. a keleti lovaskapu, a felvonóhid pillérmaradványaival, a Budai-toronnyal és a Telegdy-bástyával, valamint a kapuszorossal;
2. a „török temető” a Budai torony és a kapuszoros északnyugati oldalán;
3. sétány terület (keleti bástyaterasz) a Keleti-kapu és a kapuszoros, valamint a „Lipót-bástya között”;
4. a középkori palotaudvar;
5. a palota keleti szárnyépülete földem nélküli földszinti helyiségei (a jelenlegi román lapidárium);
6. az Árpád-kori épületmaradvány az un. „kis román palota” a „kaszárnya” északi végénél;
7. a „kaszárnya”-épület az alatta lévő és az ezzel párhuzamos külső pincével, s az utóbbihoz északról csatlakozó három gótikus, földem nélküli, eredetileg többszintes kazamatával;
8. a kazamaták és egyéb belső terek és udvarok a kaszárnya és a palota lakótornya között;

9. az Árpád-kori királyi palota (lakótorony és várkapolna)
belső terei és egyéb maradványai.

A Várhegy oldalán 170 méternyi hosszúságban egymás mellé emelt, a török és magyar ostromokban, a hódoltság alatt, s azt követően elpusztult, átépített és eltemetett királyi, majd érseki palotaépületek közül csak a lakótorony néhány helyisége és várkapolnája maradt meg, s az is csak leomlott és föld alá temetett

Az Esztergomi Vármúzeum műemléki épületei és térségei.
(Földszinti helyszínrajz a 73. oldal felsorolásához.)

állapotában. Ezeket a maradványokat 1934-38-ban tárta fel, s állította helyre a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB). Ezt a műemléki feltárást és helyreállítást Európa-szerte ma is példamutatónak, a műemlékvédelem egyik iskolapéldájának tekintik.

A Várhegy nagy része a XVIII. század derekán a hadi kincstár kezeléséből visszakerült korábbi tulajdonosa, az esztergomi érsekség birtokába. A MOB által helyreállított palota továbbra is az érsekség tulajdonában maradt. 1962-ben - mint a magyar történelem egyik legfontosabb és legmonumentálisabb műemlékét - Esztergom városa és Komárom megye kezdeményezésére, s az egyház megértő magatartása következtében az állam vette tulajdonába, s adta az akkor létesült Esztergomi Vármúzeum kezelésébe.

Mind a várfalak, mind maga az egykori királyi palota, s az egyéb műemlék-épületek ekkor rendkívül leromlott, régészeti és kőtári gyűjteményei rendezetlen állapotban voltak. A várfalak helyreállítását az Országos Műemlék Felügyelőség (OMF) már az 1950-es évek végén megkezdte, de a régészeti feltárások és belső műemléki kutató munkálatok csak 1961-62-ben kezdődhettek meg. Az ásatások elsősorban amiatt váltak szükségessé, hogy az 1934-38-as műemléki feltárást csak itt-ott érintette a III. Béla király palotája alatti rétegeket, bár már az akkor felszínre került egyes maradványokból nyilvánvaló volt, hogy a kelta-római korszakokból, s a korai Árpád-korból is rendkívül komoly maradványok rejtőznek az alsóbb rétegekben. Az ásatásokat 1961-ben a Városi Tanács VB anyagi támogatásával majd pedig a Művelődésügyi Minisztérium által biztosított fedezetekkel, a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) régészei - 1961-62-ben Méri István, 1964-től Nagy Emese - vezetésével indítottuk és folytattuk. Régészeti, építészeti és művészeti szempontból is páratlanul becses maradványok és leletek kerültek felszínre, amelyek lényegében tisztázták, vagy legalább is új megvilágításba helyezték a Várhegy ókori és korai Árpád-kori szerepét és helytörténetét.

A műemléki kutató munkálatok során kiderült, hogy a kaszárnya falaiban lényegesen több az Árpád-kori, s főképpen gótikus és

reneszánsz maradvány, mint amennyire számítani lehetett.

A kőtári anyag rendezési és állagvédelmi - rendkívül nagy és nehéz - munkáját a Vármúzeum, - illetőleg annak létrehozása előtt a Balassa Bálint Múzeum - végezte, s folytatja jelenleg is. A kőtárrendezésben az OMF, a régészeti anyag gondozásában és restaurálásában a MNM nyújt rendszeres technikai, illetőleg szakmai, személyi támogatást. A falfestmények restaurálásának költségeit a Központi Múzeumi Igazgatóság fedezte. A várhegyi feladatok teljesítésében fontos szerep jutott a Régi Megyeháza múzeumi célra való felújításának, amelynek tetemes fedezetét ugyancsak a Művelődésügyi Minisztérium biztosította.

Esztergom várát és fejedelmi palotáját őskori, kelta és római (Solva) település-maradványok felett Géza fejedelem kezdte építtetni. Első temploma, a Szent István protomartir templom talán már megvolt ebben az időben, de lehet, hogy annak építése is Géza nevéhez fűződik. A vár és épületei további fejlődésének első nagy korszaka fia, István király alkotó tevékenységének köszönhető.

Az Árpádok palotája területén, valamint a vár délkeleti végében az 1960-as évek folyamán az alsóbb szintekben feltárultak a réz- és bronzkori, s a kelta települések és a római épületek (castrum?) maradványai, a Géza fejedelem és István király által emelt épületek (lakótorony, palota, körkáporna) alapjai és falmaradványai, valamint az egész korai Árpád-kori palota nagykiterjedésű omlási rétege. A régészeti feltárások és műemléki kutatások, de nem kevésbé a hiteles oklevéli adatok is igazolják, hogy a XI. század végén és a XII. század első felében is számottevő építkezések folytak ezen a helyen.

A III. Béla által újjáépített királyi palota, s a Jób érsek által bővített és megújított Szent Adalbert székesegyház a középkori Magyarország legmonumentálisabb és legszebb építészeti és művészeti alkotásai voltak. A XI. század első felében és a XII. század végén keletkezett építészeti, szobrászati, festészeti

alkotások románkori művészeti kulturánk legmagasabb európai színvonaláról s e korszakban legerőteljesebben olasz, francia és bizánci kapcsolatairól tanuskoznak.

A palota lakótornya eredetileg többszintű és a mostaninál jóval magasabb volt. A háborús pusztítások következtében csak földszinti helyiségei, első emeleti termei és várkapornája maradtak meg.

A tatárjárás után IV. Béla - miután székhelyét az új fővárosba: Budára helyezte át - az érseknek ajándékozta a palotát. A vár és a palota, valamint a székesegyház a XIV-XVI. században, leginkább Telegdy Csanád, Széchy Dénes, Vitéz János és Bakócz Tamás érseksége idején is tovább épült és művészi alkotásokban is sokrétűen gazdagodott. A királyi-érseki palotának, a Szent Adalbert székesegyháznak, s az északi oldalon állott érseki kuriának e későbbi középkorból származó maradványai és töredékei azt mutatják, hogy a gótikus és reneszánsz építészeti, szobrászati és festészeti, valamint egyéb díszítő alkotásai is az országos fejlődés legmagasabb szintjén állottak, nem egy esetben kezdeményező és irányító hatást gyakoroltak nem is csak a hazai, de a közép-keleteurópai fejlődésre is.

A várkapornát Telegdy Csanád újra díszítette. Ezek a freskók az olasz trecento festészetnek kiváló, Itálián kívül ma csak Avignonban létező emlékei közé tartoznak. A Széchy Dénes székesegyház-bővítéséből származó kőfaragványok mérhetetlenül nagy tömegei és művészi gazdagsága alapján úgy látszik, hogy ez az alkotás a késő gótikus építészet hazai fejlődésének valóságos szintézise volt.

Vitéz János a dunai oldalon nagyobb átalakításokat végeztetett. Reneszánsz loggia-ja, hatalmas méretű, s a királyok alakjaival díszített híres ebédlőterme, valamint a Sybillák kápolnája már a maga idejében és a későbbi - részben török - évtizedekben is nagy hírű alkotások voltak. Az egykori királyi palota első emeletén volt dolgozó szobáinak, stúdiójának az Erényeket, a Boly-

gókat és a Zodiakust ábrázoló freskói az ő váradi és esztergomi udvarában kialakult, s egész Közép-Európára kisugárzó korai magyar humanizmusának, s egyuttal az olasz reneszánsz festészetnek is kiváló emlékei. Az általa megkezdett munkát Estei Hyppolit udvara folytatta, ami azonban - jelentős gazdasági jellegű építkezései mellett - magában a palotában elsősorban a kerámia-művészetben számítható korszakalkotónak.

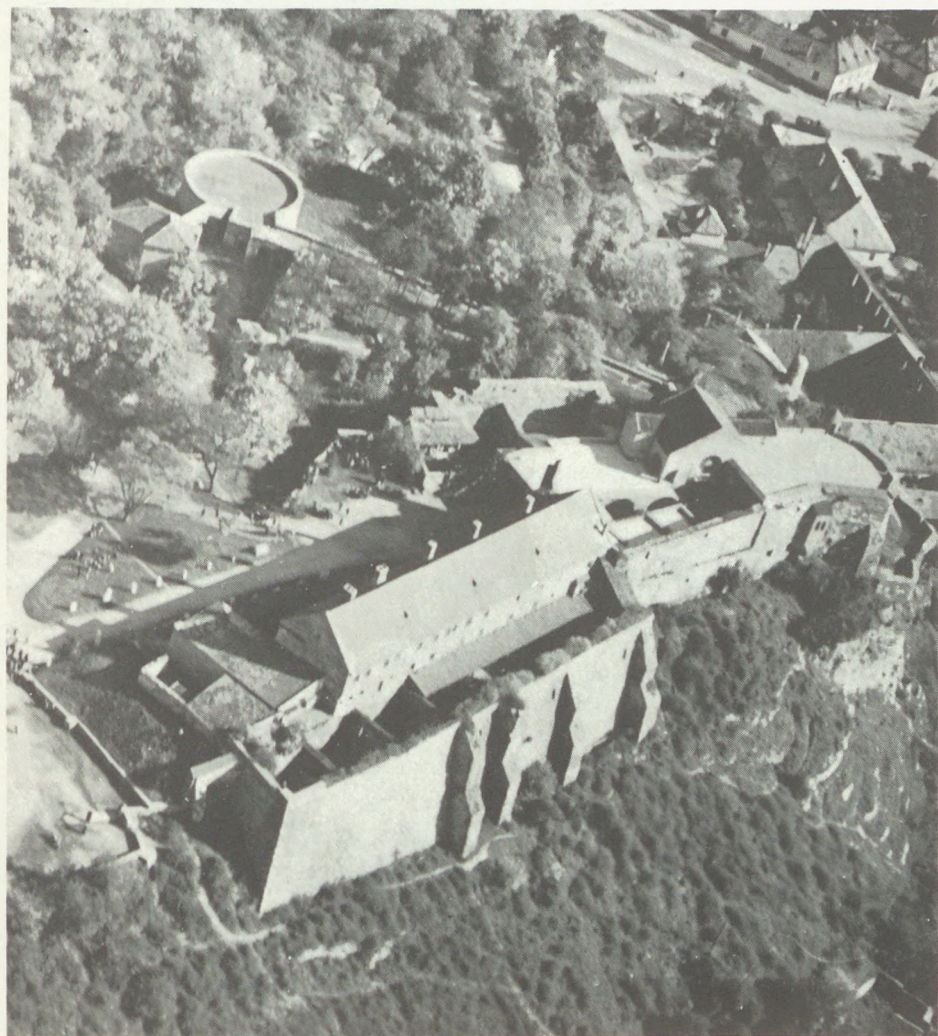
Bakócz Tamás számos alkotása, így az északi oldalon állott érseki kuriában végzett átalakításai, szobrászati és festészeti diszítései elpusztultak. Maradványaiknak felszínre kerülése majd a Várhegy északi oldalának jövőbeli feltárásánál számíthatunk. Ránkmaradt azonban a Szent Adalbert székesegyház keleti oldalához építtetett sírkápolnája, az un. Bakócz-kápolna, amely a maga idejében is a legszebb magyarországi reneszánsz építőművészeti és szobrászati alkotások egyike volt, ma pedig e korszaknak legépebben fennmaradt, szinte egyedülálló hazai monumentális emléke. A vár, s főképpen a paloták és templomok fejlődésének Esztergom 1543-ban történt török elfoglalása vetett véget. A török ugyan számos szép épületátalakítást végzett a várban, s az erődítményrendszert is tetemesen megújította és bővítette, tevékenysége az építészet terén nem hasonlítható a korábbi korszakok magas színvonalához. A török korszakot a várban és a városban - művészeti vonatkozásban - azonban igen gazdag, s páratlanul értékes iparművészeti, kerámia- és rézművészeti emlékek illusztrálja.

A királyi-érseki palota legnagyobb pusztulása az 1594-95. évi visszafoglalásakor történt, amikor falainak vivásában Balassa Bálint is elesett. Újabb török elfoglalása 1605-ben, majd végleges felszabadítása 1683-ban még jobban megrombolta. Régi épületeinek romjaiban is hatalmas maradványait az újjáépítések és későbbi építkezések sodorták el. A Szent Adalbert székesegyház

---

Az Esztergomi Vármúzeum épületegyüttese. Légi felvétel.
(Foto: MTI.)

helyén - romjainak és kiemelkedő dombjának eltüntetése után - épült a XIX. században a jelenlegi bazilika, a magyar klasszicista építészet egyik legnagyobb és legszebb alkotása, amely a Bakócz-kápolnát is magába foglalta.

Az egykori királyi, majd érseki palotának a létezése feledésbe merült az 1600-as években, miután romjai felett az 1595. évi visszafoglalás után feltöltött domb - ágyuállás - keletkezett. A XVIII-XIX. század folyamán eltűnt Szent Adalbert székesegyház alapjairól, kiterjedéséről, magassági méreteiről, művészi ki-képzéséről csak leírások, néhány régebbi, s leginkább az új bazilika tervezésével kapcsolatban készült felvételezés, valamint az építészeti és szobrászati jellegű kőfaragványok alapján alkothatunk - ma már egyre több fontos részletében is gazdagodó - fogalmat. Faragott köveinek meglehetősen gazdag gyűjteményét a Vármúzeum őrzi. A Várhegy északi oldalának épületeiről való gyér ismereteinket csak a régebbi metszetábrázolásokra, valamint leírásokra alapozhatjuk. Ezen a területen a később még elvégzendő feltárások gazdag eredményeket ígérnek.

A királyi-érseki palota maradványait 1934-38-ban feltárta és helyreállította a Műemlékek Országos Bizottsága. Ez a helyreállítás azonban csak az Árpád-kori palota lakótornyára és várkápolnájára, s a közvetlenül ennek földszintjéhez kapcsolódó kazamatáira, továbbá a keleti kapu tornyának és rondellájának leföldésére korlátozódott. A többi épületek megmaradtak XVIII-XIX. századi átépítésükben. Az 1961-ben újra megindított régészeti feltárás és műemléki kutatás a III. Béla előtti mélyebb rétegekre, s a többi épületek külsejére és belsejére is kiterjedt. Ez, valamint az emlékanyag muzeológiai rendezése és feldolgozása - újabb, igen értékes történelmi ismeretekkel, építészeti és művészeti alkotásokkal, továbbá régészeti anyaggal gazdagította nemcsak a Vármúzeumot, de Esztergomnak amugyis számottevő művelődés- és művészettörténeti hagyományát, sőt az egyetemes művelődés- és művészettörténelmet is.

A m u z e u m i e m l é k a n y a g o t - régészeti, hely-

történeti, építészeti, képző- és iparművészeti tárgyakat és dokumentumokat -, melyekből az állandó kiállítás megrendezhető, nem csupán a Vármúzeum, hanem - főképpen táj- és várostörténeti vonatkozásban, nagyobb mennyiségben - a Balassa Bálint Múzeum őrzi. Az alábbiakban csak a Vármúzeum gyűjteményi anyagának vázlatos ismertetésére szoritkozom, de utalok - különösen a várhegyi származás esetén - Balassa Bálint Múzeum gyűjteményeire is.

A Vármúzeum emlékanyagát tekintve sajátos helyzettel állunk szemben. A művészettörténeti emlékeket, mint nevezetesen a kőfaragványokat és falfestményeket, igen jelentős mennyiségben eredeti helyükön, építészeti vagy díszítő funkciójukban őrizzük. Ugyanakkor viszont nemcsak szobrászati és festészeti, hanem építőművészeti vonatkozásban is páratlanul nagy és gazdag a raktárban gondozott és őrzött, jobbára töredékes emlékanyag.

Az eredeti helyükön - „in situ” - fennmaradt emlékek, mint a belső- és külső falfelületek, boltozatok és padlóburkolások, alapfalak és falmaradványok, technikai, védelmi és hadi berendezések és szerkezetek, kőfaragványok és falfestmények, nemcsak „műemlékek”, hanem „műtárgyak” is, amelyeknek állagvédelme és nyilvántartása (leírása, fotó- és műszaki dokumentációja) ugyanúgy muzeológiai feladat, mint a raktárakban őrzött tárgyakkal és emlékekkel kapcsolatos teendők. Kiemelkedően fontos helyet foglalnak ezek sorában a várkapornában és a lakótorony termében lévő figurális és ornamentális, XI-XII. századi kőfaragványok, valamint a XII. és XV. századból származó falfestmények. Ez utóbbiak terjedelme közel 200 m². Számításba kell vennünk olyan emlékeket is - például alapfalakat, falmaradványokat, csatornákat, technikai berendezéseket -, amelyek feltárásuk után ismét a föld alá kerültek, s a felújításban sem hozhatók felszínre, dokumentálásuk, s a kiállításban való bemutatásuk mégis elengedhetetlen.

A faragott kőemlékek gyűjteményében hozzávetőlegesen 14-15.000 darab építészeti tagozat-töredéket, s ornamentális és figurális

kőszobrászati alkotást őrzünk. Az emlékanyag legnagyobb részét korszakok szerint, továbbá eredeti funkciójuknak megfelelően, már csoportosítottuk. A gótikus faragványokat és freskótöredékeket hordozó köveket, valamint a reneszánsz szobrászat és kőfaragóművészet emlékeit két e célra épült ideiglenes kőtárban helyeztük el. A román-kori emlékek egy része jelenleg is a korábban létrehozott „románkori lapidárium”-ban áll. A kaszárnya és palota közötti három földszinti teremben tartjuk és folyamatosan rendezzük a többi románkori - köztük a Porta Speciosa-hoz tartozó - töredékeket. Félezernyi nagyméretű követ tárolunk az előrendezés stádiumában a „kaszárnya” alatti pincében is.

A rendkívül nagy mennyiségű anyagból kb. 2600 darabot számláló olyan csoportot alakítottunk ki, amelybe a legbecsesebb szobrászati, kőfaragóművészeti alkotásokat soroltuk. Ezek legnagyobb része a román (kb. 600 db) és a reneszánsz (kb. 700 db) korszakból származik.

A Balassa Bálint Múzeum igen fontos románkori kőemlékekkel rendelkezik, amelyek a múlt század végétől kezdve a város területén, illetőleg közvetlen környékén kerültek felszínre.

A gótika korszakát képviseli a legnagyobb mennyiségű kőfaragvány. Közülük 80-100 db megfelelő felmérés és egyeztetés útján pompás, monumentális műalkotássá állítható össze. Az e korszakból származó építészeti tagozat-töredékek, mint ajtó- és ablakkeretek, párkányok, boltozatok részletei tizezernyi mennyiségben soraköznek a kőtárak állványain. Nagy számban találunk köztük olyanokat, amelyek a jelenleg is eredeti helyükön megmaradt műrészekhez igazodva, a helyreállítás során funkciójuknak megfelelően helyezhetők vissza - elsősorban a „kaszárnya”-épületben - származási helyükre.

Nemcsak a gótika, de a román és reneszánsz korszakok emlékanyagában is igen magas a száma azoknak a kőfaragványoknak, amelyekből jelentős épületrészeket; ajtó- és ablakkereteket, boltozati bordákat, párkányokat, szökőkutakat, vagy templomi be-

rendezéseket: pastoforiumokat, szentségházakat stb. rekonstruálhatunk, s azokat ily módon helyezhetjük majd el az állandó kiállításban.

Rendkívül jelentős, mind történeti, mind pedig művészettörténeti nézetből páratlanul becses csoportot alkotnak a rómainól a barokkig terjedően szinte minden korszakot gazdagon képviselő siremlékek, illetőleg azok töredékei, amelyekből kisebb-nagyobb kiegészítéssel ugyancsak számos sirkő állítható össze.

A Vitéz János féle kora-reneszánsz építkezések töredékei, közöttük a loggiához tartozott freskódíszes kövek nemcsak saját anyagunkban, de a korszak általános magyar építő- és díszítő művészetében is a legértékesebb együttesek közé tartoznak. Minden okunk megvan arra, hogy a Várhegy dunai oldalának tereprendezéséből még sok idetartozó kőfaragvány és freskódísz előkerülését reméljük, azonban már a meglévőkből is összeállíthatunk néhány árkádivet. Felállításának módja és helye csak további kutatások útján állapítható meg.

A kőtári gyűjteményi anyagban belül a XII. valamint a XIV. és a XV. századból, a Várkápólnából, a Vitéz Studióból, s a lakótorony egyéb termeiből, valamint az egykori Vitéz János-féle reneszánsz loggia-ról származik kb. 500 db, összesen közel 20 m²-nyi freskótöredék. Ezek részben az „in situ” fennmaradt falfestmények tartozékai, részben elpusztult falfelületek díszítésének maradványai. Az eredeti helyzetben őrzött falfestményekkel egyetemben középkor- és reneszánszkori falfestészetünk legbecsesebb emlékei közé tartoznak, de számottevő szerepet töltenek be az olasz trecento és quattrocento festészetének stílusbeli és ikonográfiai fejlődésében is.

A freskótöredékek egy része eredeti helyére ugyancsak visszahelyezhető, vagy az eredeti állapotnak megfelelően bemutatatható. Ez a törekvés azonban egyes esetekben még akkor sem valószínűsíthető meg, ha maga az emléktárgy ezt egyébként minden nagyobb kiegészítés nélkül lehetővé tenné. A Vitéz Studió Zodiakus ívét

például azért nem tehetjük vissza eredeti helyére, mert ennek a terem 1938-ban épült vízszintes vasbeton födémje, s a mostani helyreállításban készült álmennyezete utjában áll. A Zodiakust tehát csak volt szerkezeti helye alatt, annak tengelyében, mint kiállítási tárgyat állíthatjuk fel.

A török és barokk korszakot aránylag kevés kőanyag, nagyobb-részt sirkő képviseli. E korszakokat másjellegű anyag: elsősorban a kézműipar, s főképpen a kerámia és a fémművesség szemlélteti gazdagabban. Ez az emlékanyag jobbra a Balassa Bálint Muzeumban található. A Balassa Muzeum törökkori kerámia és rézműves anyaga hazánkban a leggazdagabb, s iparművészeti nézetből is a legbecsesebb ilyenmü gyűjtemény. A rézedények javarésze a múlt század folyamán, a bazilika építésekor, a romok közül került elő.

A régészeti anyag zöme kerámia, amely egyrészt az 1934-38. évi műemléki feltárástól, másrészt az 1961-68. évi régészeti ásatásokból származik. Az előbbinek mintegy 30 m³-nyi mennyiségéből az általunk végzett rendezés és restaurálás valamint selejtezés után 20 láda, java mennyiségében közép- és törökkori edény- és kályhaszem-töredék, 100 doboznyi késő-középkori reneszánsz mázas edény- és csempetöredék, s végül 178 restaurált tárgy maradt meg. Az újabb ásatásokból mintegy 1000-1200 doboznyi, még feldolgozás és restaurálás alatt álló, legnagyobb részében ugyancsak kerámia-anyaggal rendelkezünk. A régebbi feltárási anyagában a középkori mázatlan cserép, de még inkább a mázas csempe-anyag a legértékesebb. Az utóbbiban viszont az őskori, s főképpen a kelta anyagé, valamint a korai Árpád-kori leleteké az uralkodó szerep.

Az érintett régészeti anyag rendezésével, restaurálásával és feldolgozásával járó munka legalább annyi, mint amennyit a kőtárakkal kapcsolatban elmondottakból érzékelhetünk. Az ásatások azonban a kerámia mellett számos más, fém- és csont-anyagot is felszínre hoztak. Rendkívül jelentős darab többek között az 1961-ben talált ún. „aranymérleg”, amely a Balassa Bálint Muzeum

hasonló darabjaival együtt a középkori magyar ilyenmü ötvös-
eszközök leggazdagabb gyűjteménye. Ugyancsak a középkori ötvös-
művészet legszebb hazánkban található emlékei közé tartozik a
legmagasabb európai szinten is helytálló, 1964-ben talált arany
fülbevaló. Valóban királynői ékszer! Középkori ötvösségünk s
általában kézművességünk ritka és szép emlékei találhatóak a Ba-
lassa Múzeum gyűjteményében, melyeknek értékét fokozza, hogy
azok is a város és a környék történelmi talajából felbukkant
vagy feltárt hiteles és helybeli emlékek és alkotások.

A helytörténeti emlékek - munkaeszközök, fegyverek, képző- és
iparművészeti alkotások, nyomtatványok (metszetek, újságok,
röplapok, könyvek, kéziratok, rajzok, fotók, stb.) - gyűjtemé-
nye mindkét múzeumban sokrétű, s egyes vonatkozásokban még gaz-
dagnak is mondható, azonban korántsem elegendő ahhoz, hogy csu-
pán abból tudományos célkitűzéseinket elérhessük, s állandó ki-
állításunkat megvalósíthassuk. Nemcsak régészeti, de a szoro-
sabbban vett helytörténeti kutatás és anyaggyűjtés szempontjából
is sürgősen el kell végezni néhány fontos terület, mint Ková-
csi, Szentkirály, a középkori ferences templom - IV. Béla sírja -,
több török fürdő és dzsámi feltárását. Rendszeres kutatómunkára
és áldozatkésztségre van szükség az új és legújabb korszakok em-
lékanyagának begyűjtése érdekében is.

Segédgyűjteményeink és könyvtárunk jelentősen gyarapodott az
utóbbi években, de ezen a téren is sok a sürgős tennivaló.
Hangsúlyozottan fontos - többek között - a könyvtár „Strigonien-
sa” gyűjteményének tovább fejlesztése, továbbá a városfejlődés,
az urbanisztika, valamint az utóbbi évtizedek ipari fejlődését
jellemező tárgyak és dokumentumok felkutatása és gyűjtése.

II. Esztergom történeti szerepe

Esztergom történeti szerepének kialakulásában és növekedésében,
illetőleg különböző, emelkedő vagy visszaeső változásaiban a
természetföldrajzi - helyzeti - energiák mellett más helyekenél

fokozottabb mértékben érvényesültek művelődési alkotásai és hagyományai, valamint hadieseményei, s a fejlődése folyamán végzett gazdasági tevékenysége és politikai hatása.

Természetföldrajzi energiája leginkább a Duna átkelésre egyik legalkalmasabb kanyarulatában - a Garam folyó völgyével és torkolatával szemben - emelkedő Várhegy sziklás magaslatának mind gazdasági, mind ellenőrzési és védekezési szempontból előnyös helyzetében és abban rejlik, hogy területét közlekedésre, mezőgazdasági és ipari termelésre alkalmas tájegységek veszik körül.

Esztergom városát hozzávetőlegesen az egykori Esztergom megye területének valójában hét egymástól részben elütő, részben egymást kiegészítő tájegysége övezi.

Az esztergomi medencét az alluviális síkság lösz-iszapos, „szőlődombok”-kal tagolt, valamint hévvizekkel táplált talaja jellemzi. Ezek az adottságok hozták létre e vidék sajátos gyümölcs- és szőlőkultúráját, bortelemelését, s váltak gyógyvizeinek, fürdőinek és malmainak szülőanyjává.

A Duna - Neszmély és Dömös közötti - esztergomi szakasza a halászat és hajózás mellett évszázadokon át hajtóereje volt a vízimalmoknak, s kialakítója több partmenti hid- és révhelynek.

A szárazföldi és víziutakat hordozó Garam és Ipoly torkolatainál és azok átellenében szükségszerűen jöttek létre a kisebb-nagyobb, változó fontosságú átkelő- és révhelyek. Esztergom gazdasági fejlődése tekintetében a fontosabb szerep a Garam-völgyé volt, melynek süllyedékterülete szerkezetileg az esztergomi medencével rokon, következésképp termelési lehetőségei is hasonlóak voltak.

Az Esztergom-Visegrád-Süttő közötti hegyvidék andezitvulkáni és mészkő vonulatai, továbbá erdősegei révén, valamint a dömös-pilismaróti síkságával vált Esztergom fejlődésének egyik legfontosabb tényezőjévé. A kő-, vörösmárvány- és fa-építő-

anyagok rendkívül gazdag tárháza ez a terület, amely ugyanakkor a vadászat és a belterjes mezőgazdaság, főképpen a gyümölcs- és szőlőtermelés, továbbá a mesterséges tavakban való haltenyésztés számára is kitűnő terepül és talajul szolgált.

A dorogi iparvidék pilisi mészkővonulatával elsőrendűen fontos építési alapanyagok: mész, cement, üveg termelését tette lehetővé, míg a Gete-rögvidéke az ipari fejlődést tápláló hőenergia nyersanyagát: a szenet szolgáltatta. Kielégítette ezt a célt ez a vidék erdőségeivel is, amelyekben a vadászathoz is ugyancsak pompás lehetőségek kínálkoztak.

A vörösvár-dorogi törésvonal az esztergomi medencébe torkollván felvette és folytatta a „keleti ut” - a via orientalis - vonalát, amely távoli nyugati vidékekről indulva a Garam-torkolatánál lépte át a Dunát, és vezette tovább a kelenföldi kapun át részben Kijev, részben - Székesfehérváron, valamint Szegeden keresztül - Bizánc felé.

E rendkívül sokféle termelési lehetőségeket hordozó tájegységeknek mintegy a középpontjában emelkedik a Duna fölé a régebben még 80-85, jelenleg mintegy 70 méternyi magas Várhegy.

Az a szűkebb térség tehát, amelyen Esztergom vára és városa született és felnőtt, sűrítve hordozta magában - gyűjtötte össze mint fókusz a sugarakat - azokat az energiákat és erőket, amelyek a „városhelyek” jellegzetes előfeltételei és meghatározói.

A Várhegyen és annak közelében, az őstáji árterekből kiemelkedő, magasabb fekvésű szigeteken jöttek létre azok a települések, amelyek a várossá fejlődés magjai lettek.

A természeti szépségekben is gazdag tájnak ily módon vált szervezőjévé, központjává és irányítójává Esztergom. Egyes időszakokban pedig e szerepén és jelentőségén is túlnőtt, országos központtá emelkedett, sőt távolabbi országok és városok gazda-

sági életét és kulturális fejlődését is befolyásolta. Őskori településtörténete, gazdasági és társadalmi fejlődése vonatkozásában ismereteink egyelőre még hiányosak, de bizonyos, hogy maga a Várhegy, a szomszédságában huzódó egyes dombokkal és szigetekkel együtt az ujkőkori későbbi periódusaitól kezdve lakott hely, s igen valószínű, hogy már ezekben az időkben is használt dunai átkelőhely volt.

Első kiemelkedő korszaka az időszámításunk előtti és utáni 5-6 évszázad, amikor Solva a kelta a z a l törzs egyik számottevőbb települési helye, s nem alaptalan feltevések szerint - legalábbis egyes időszakokban - egyik központja. Szerepe és fontossága ez időben az eraviszkuszok kelenföldi-tabáni településéhez hasonló jellegű. A helység nevét viselő Solva hercegnő sirkövéből is joggal gondolhatunk arra, hogy az a z a l princeps szállás- illetve székhelye itt, legvalószínűbben a Várhegyen volt. Erre a feltevésre egyébként más okaink is vannak. A város különböző részeiből, főképpen a vizivárosi és szentgyörgy-mezei dunaparti területekről már a régebbi évtizedekben feltárt és összegyűjtött kelta emléktárgyak tanúságtétele mellett a Várhegyen a legutóbbi években végzett ásások is bizonyítják, hogy Solva-Esztergomnak jelentős száma, s magasabb kultúrával rendelkező kelta lakossága volt.

A római korszakban Solva mansio a Limes felső-dunai - Aquincum és Brigetio közötti - szakaszának egyik fontosabb hadászati hídfője és egyben kereskedelmi révhelye. A legújabb várhegyi ásások, s nem különben régebbi régészeti megfigyelésekből és leletmentésekből származó emlékek: oltárkövek, sarkok, épületfalak és egyéb maradványok alapján feltételezhető, hogy a rómaiak rakták a vár első falait, emelték első kőépületeit, s teremtették meg eképpen a várossá fejlődés, az urbanizáció igényesebb fokozatait. A városhely külső peremén, a mostani szentkirályi földeken állott az a római őrtorony, amelyről, mint burgus commerciumról emlékezett meg Antonio Bonfini. Ugy tűnik, ez az őrtorony látta el békésebb időszakokban a helyi lakosság és esetleg a messzibb vidékek kereskedelmének védelmét a tul-

parti barbár lakósság ellen. A hely nagy történeti eseményeinek sorában időben és jelentőségben is első vonalban áll Marcus Aureliusnak a quádok elleni hadjáratával kapcsolatos itt-tartózkodása. Ezekről a harcokról pompás domborműves jelenetekben számol be a nagy császár római diadaloszlopa, vallomásainak második fejezetét pedig éppen e tájban, a Garam mentén, a quádok földjén írta.

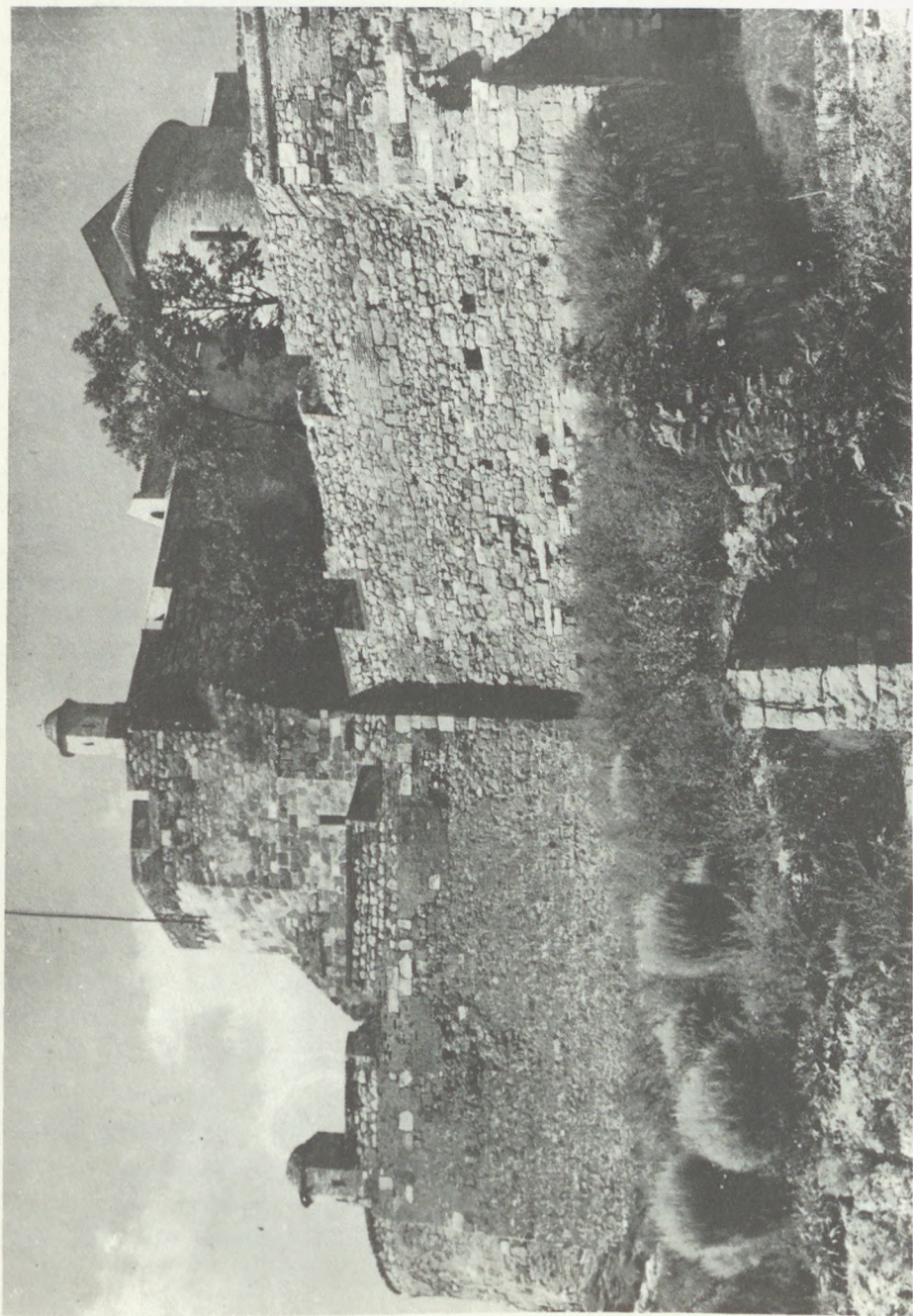
Az Árpádok korában - Géza fejedelemtől kezdve - közel három évszázadon keresztül Esztergom a fejedelmi-királyi család első és állandó szállás- és székhelye, az államalapítás és az ország további politikai, gazdasági és művelődési életének és fejlődésének legfontosabb központja, legerőteljesebb fókuszja. A Géza fejedelem által kelta és római települések és építmények maradványai fölé bizonyára már 970 előtt építeni kezdett s István király és utódai által továbbfejlesztett és újjáépített vár az ország első és legnagyobb kővára, illetőleg királyi lakótornya. Ez és a hozzá tartozó épületek az európai építészet és művészet legmagasabb szintjén álltak. A legujabb ásatások során olyan alapfalrészletek és felmenő falmaradványok kerültek felszínre, amelyek a már 1934-38 óta ismert, ugyanilyen jellegű maradványokkal egyetemben kétségtelenül a X. század végéről és a XI. század elejéről, tehát Géza fejedelem és István király idejéből származnak.

Az államalapítással egyidőben vált Esztergom, közelebbről a Várhegy az egyházi szervezés központjává is. Az első magyarországi keresztény templom, amelynek ebben az időben való létezéséről biztos tudomásunk van, s amelyben 969-75 között Istvánt megkeresztelték: a Szent István protomartír templom, az esztergomi Várhegyen állott. A királyi palota lakótornya alatti rétegekben a legujabb ásatások során feltárult körkáporna, valamint a várkáporna altemplomának egyes részletei igazolják,

---

Az esztergomi vár keleti oldala a helyreállítás előtt (1961).
(Foto Borsos Imre.)

hogy az egyházi építkezések ezen a helyen is már a X-XI. század fordulóján megindultak. Az István király által alapított Szent Adalbert székesegyház a középkori Magyarországnak ha - a Várhegy terepadottságai folytán - nem is a legnagyobb, de minden bizonnyal egyik legmonumentálisabb és legszebb, leggazdagabban díszített egyházi épülete volt. Ránkmaradt hatalmas méretű XI-XII. századi oszlop- és pillérfejezetei, a XI. és főleg XII. századi Porta Speciosa töredékei kellő fogalmat nyújtanak mind hatalmas arányairól, mind pedig nagyszerű művészi kvalitásairól.

A Várhegy mellett és alatt kialakult, s számos vonatkozásban szervezetileg is közvetlenül a királyi udvar alá tartozó településekkel - mint „királyi város”, Kovácsi, Szentkirály stb. - együttesen Esztergom az ország „fővárosa” szerepét töltötte be. Ugyanakkor egész Közép-Európa egyik legnagyobb, legnépesebb és leggazdagabb, nemzetközi összetételű, latinokból - köztük nem kis számban vallonokból és frankokból -, németekből, zsidókból, örményekből és természetesen magyarokból álló, polgárosodó, kereskedő és iparos társadalommal rendelkező városi települése. Mint távolsági kereskedelmi központ a Genttől Kijevig és Bizáncig húzódó nyugat-keleti út egyik legszámottevőbb kapuja és vásárhelye, gazdagodást és művelődési lehetőségeket nyújtó - előkelő települése. A királyi udvar szolgálatával és nemzetközi kereskedelmi funkciójával vált a XI-XIII. században hazánkban a kézműipar, a fémművesség, a pénzverés, az ötvösség, a szövőipar, tehát a középkori értelemben vett ipari termelés egyik első és legfontosabb központjává. Noha az Árpád-kori város - a várat kivéve - a tatárok ostromában teljes egészében megsemmisült, kétségtelen, hogy építő- és kőfaragóművészetünk fejlődése Esztergomban érte el egyik legmagasabb szintjét, gyűjtötte össze és foglalta szintézisbe a korabeli európai műveltségi és művészeti áramlatokat, elsősorban az olasz, francia és bizánci hatásokat. Közismert az is, hogy a szellemi, a tudományos, az irodalmi és művészeti élet, a festészet, az iparművészet, a zene és ének terén is az ország legtermékenyebb melegágya, melynek magvai és csemetéi hazánk minden részében jó ta-

lajt találván új hajtásokat növeltek és fakasztottak szebbnél szebb virágokat.

Esztergom mellett már kezdettől fogva fontos szerepe volt az Árpádok életében Székesfehérvárnak és Veszprémnek is. Székesfehérvár - az Árpád-nemzetség ősi szállásterületének egyik központja - vált már Gézától kezdve a királyi család szakrális centrumává, koronázási és temetkezési helyévé. Az István király által építtetett székesfehérvári bazilika, az Árpádok tulajdonképpeni családi temploma, nemcsak az említett funkciókat töltötte be, hanem a koronázási jelvényeknek, s legalább is az egyik „királyi szék”-nek az őrzője volt. Így tehát a „főváros” szerepkörben Esztergom mellett Fehérvár is részesedett. Esztergom elsőbbségét azonban többek között az is aláhuzza, hogy a koronázás joga mindenkor az esztergomi érseket illette meg. E két főváros mellett ugyancsak központi szerepe volt Veszprémnek, a királyné városának is.

Királyi székhely és főváros voltának megszűnte után, 1256-tól török általi elfoglalásáig: 1543-ig, vára az érsekeké volt. A városban viszont a XIII-XV. században tovább növekedtek a kereskedő és kézműiparos társadalom, valamint a feudális rétegek erői is.

Egészében az érsekség székhelye és birtoka lévén, a Várhegy ereje és hatalma megnövekedett, s ezt igyekezett a város területeire is fokozottabb mértékben kiterjeszteni. A város területén a régebbiek mellett újabb szerzetes rendek telepedtek meg, miáltal az esztergomi érsekségnek az országos egyházi és vallási életre való hatása még az Árpád-korhoz képest is megerősödött. Az egyházi, feudális és polgári erők és érdekek egymás mellettsége avagy egymással való szembenállása határozza meg a vár és a város további fejlődését, s befolyásolja - olykor nem kis mértékben csökkenteni is - Esztergomnak az ország életében és fejlődésében való szerepét.

Gazdasági, kereskedelmi és kézműipari vonatkozásban nemcsak az

új budai központ kialakulása, de más városok, mint főképpen Pozsony, Szeged, Kassa, Pécs, Brassó megerősödése következtében is csökkent Esztergom jelentősége, azonban még így is egyike maradt a Kárpát-medence legfontosabb művelődési és művészeti centrumainak. A XIV. század derekán, Telegdy Csanád érseksége idején nemcsak a vár erődítményrendszerét ujitják meg és bővítik, de erre az időre esik városfalainak nagyszabású kiépítése is, ami Magyarországon egyike az első ilyen művelődési tevékenységnek. Ugyanakkor a székesegyház és az egykori királyi palota megújításával ismét európai szintű művészi alkotások keletkeznek. A magyar gótika fejlődésének jelentős időszaka, s egyben erőteljes hatótényezője ez, amelyből európai értéként maradtak ránk a várkapolna trecento falképei. A négykarélyos keretbe foglalt mellképek s a töredékek gazdag sorozata a trecento festészetnek Itálián kívül az avignoniak mellett egyedülálló, kiváló emlékei. A város gótikus építészeti, szobrászati és festészeti alkotásairól - miután azok a török ostromok, visszafoglalások és újjáépítések alatt egészükben elpusztultak - csak töredékek és az Esztergom hatósugaraiba eső más városok, egyházi és világi emlékei alapján alkothatunk fogalmat.

A XV. század második felében és a XVI. század első harmadában a művelődés és művészetek fejlődésében újra országos, sőt nemzetközi fontosságú szerepet töltött be Esztergom; Vitéz János és humanista köre matematikai és csillagászati, természettudományos kutatásaival és működésével a humanizmus és reneszánsz magyarországi kezdeti korszakának kialakítói. Estei Hyppolit, Bakócz Tamás és Szathmáry György érseksége idején a város nemcsak Magyarország, de Közép-Kelet-Európa számos területére is kisugárzó, Budával vetélkedő, avagy olykor még annál is számottevőbb központ.

A török hódoltság idején Esztergom vára az oszmán birodalom egyik legfontosabb nyugati bástyája, s egyben a Nyugattal való érintkezés első kapuja. Állandóan nagylétszámú, a legkiválóbb harcosokból és kitűnő hadvezérekből válogatott helyőrség tartózkodott nemcsak a várban, hanem a vizivárosban, a királyi

városban, a Szent Tamás-hegyen, s a Várhegy tulparti ellene-
rődjében, Dsigerdelenben (Párkányban) is. Valóságos katonaváros
Esztergom, melynek megerősítésére és megtartására Buda mellett
valamennyi északi és nyugati végváránál nagyobb gondot fordít-
tott a török. Kitűnik ez abból a páratlanul szívós ellenállás-
ból is, amelyet az 1594-ben és 1595-ben felsorakozott hatalmas
felszabadító seregekkel szemben kifejtett, továbbá a béketár-
gyalások során Esztergom visszanyerése érdekében tett ajánlata-
iból, s végül abból az erős támadásból és ostromból, amellyel
1605-ben ismét visszafoglalta. Kétségtelen tény, hogy a „Ti-
zenötéves háború”-ban mind a nyugatiak és a magyarok, mind pe-
dig a törökök számára Esztergom felszabadítása, illetőleg meg-
tartása volt a legfőbb hadicél, a legpusztítóbb ostromok szin-
helye, majd pedig a felszabadító hadműveletek szervező és irá-
nyító központja. Ez is magyarázza azt, hogy Pálffy Miklós orszá-
gos főkapitány egyben az esztergomi vár főkapitánya is volt. Az
1594-95.évi és az 1605.évi ádáz ostromok következtében pusztult
el a vár és a város építészeti és művészeti alkotásainak legna-
gyobb része, köztük az eddigi török építkezések java hányada is.

A város maga szandsákszékhely, s jellemző, hogy a szandsák-bé-
gek sorában nem egyszer magasrangú, igen előkelő, rendszerint
kiváló hadvezérekkel találkozunk. Gazdasági életében fontos
szerepe volt a kézműiparnak, főképpen a réz- és kerámiamüves-
ségnek. Valószínű, hogy a mezőgazdálkodásban a szőlőművelés és
bortermelés volt a legfontosabb művelési ágazat. A török épít-
kezésből aránylag kevés maradt meg, többnyire később átalaki-
tott bástyákban és várfalakban. A régi ábrázolások, a történeti
adatok és leírások viszont azt vallják, hogy a török korszakban
mind a várban, mind a városban számos szép művészi alkotás ke-
letkezett. A műemléki és régészeti kutatás újabb eredményei pe-
dig arra figyelmeztetnek, hogy a török építészeti és művészi
alkotásokból még most is számos rendkívül értékes emlék rejtő-
zik a föld alatt, avagy később átalakított házakban és falakban.
Feltárásuk és helyreállításuk bizonyára még jelenlegi ismerete-
inknél is nagyobb szabású képet tárna elénk Esztergom törökkori
szerepéről.

Török uralom alóli felszabadulása, - Sobieski János lengyel király 1683. október 9-én Párkánynál aratott nagy győzelme egyben Magyarország felszabadításának a nyitánya is, s nemcsak országos, hanem európai fontosságú esemény számba ment. Ezzel lényegesen új korszak kezdődött Esztergom várának és városának a történetében. Olyan korszak nyílt meg, amelyben Esztergom élete és további sorsa nemcsak a török hódoltság alatti szerepkörétől különbözött, de a romok füstfelhői között eloszlott régebbi nagy hivatása is. Megszűnt számára a lehetőség, hogy a középkorban betöltött szerepkörét felújíthassa. Az újjáépítés hosszú évtizedei alatt mégis sajátos, egyéni szerepet és hivatást alakított ki magának. Esztergomot újra kellett építeni, s ez eleinte igen nehézkesen haladt előre, amiben a Rákóczi szabadságharcban való fontossága és szereplése is hátráltatta. A kurucok elfoglalták ugyan 1706-ban a várost, de - bár az Bottyán János tábornok szülővárosa volt - huzamosabban megtartani nem tudták. A város és a vár Kuckländer labanc tábornok személye és német katonasága révén a kincstár kezébe és uralma alá került. Ugy látszik azonban, hogy Esztergom vonzóereje ekkor is erős volt, mert új bevándorlók és az egykor elmenekültek leszármazottainak visszatérése révén lakossága gyorsan szaporodott. Legkorábban a török időkben is fenntartott mezőgazdálkodás állt helyre, s különösen a szőlőművelés és bortermelés lendült fel hamarosan. Ujra kibontakozott a kézműipar, amely nem kis mértékben éppen a szőlőműveléssel és bortermeléssel volt kapcsolatos, de nagy mértékben fellendült a ruházati ipar, valamint - a hajózással és malomépítéssel kapcsolatban - az ácsmesterség és az asztaloság. Ebben az időben kezdődött meg a dorogi-pilisi területeken a természeti kincsek feltárása, amelynek kezdetben az építőipar nyersanyagának, főképpen a mésznek és üvegnek az előállítására volt a főfeladata.

Ez a kezdeményezés vetette meg a későbbi évtizedekben szervezettebb - városi, egyházi és magánkezekben kialakult - ipari termelés alapjait. Az egyház azonban csak plébániái, szerzetesrendjei és iskolái útján foglalta el régi helyeit, az érsekség - Barkóczy primás rövidlélekzetű kísérletétől eltekintve - csak

1820-ban tért vissza véglegesen. Ez utóbbi körülmény igen sajátos, a többi egyházmegyei központokétól eltérő helyzet kialakulását hozta magával, aminek rendkívül fontos következményei lettek a város társadalma, s ugyanígy építésze, képzőművésze, kézművészete és ipara fejlődésében is.

Az ujjáépítés főszíntere a XVIII. században nem a vár - melynek erődítmény jellege meg is szűnt a század derekán -, hanem az egykori királyi város, majd ezt követően a viziváros, főszereplője pedig nem a régi világi, egyházi vagy katonai főhatalmak, hanem a céhes, iparos és kereskedő polgárság. A várban az ujjáépítés az egykori királyi és érseki paloták maradványainak kaszárnyákká és raktárakká való felhasználásával még ezeket a „laktanyaigényeket” is csak a legszegényebb módon elégítette ki. Barkóczy nagyszabású tervei korai halála következtében nem valósultak meg, csupán az egykori székesegyház és más épületek jelentős maradványainak elbontását és eltakarítását eredményezték. Az egykori királyi város területén ezzel szemben sorra emelkedtek az új középületek, templomok és lakóházak. A régi műemlékek romjai sajnos ezen a területen vagy végleg eltűntek, vagy - ami még szerencsésebb dolog - elrejtődtek a megújításokban és átalakításokban. Bottyán generális földszintes lábasházából tanácsháza lett, amely a század második felében kapta mostani emeletét és erkélyes homlokzatát. A megye székháza eleinte a legutóbb muzeummá ujjáépített vizivárosi - ugyancsak középkori maradványokat is őrző - épület, de a század második felére megépült a városházához csatlakozva az új megyeháza is. Ezek, valamint az új templomok, magánpaloták és lakóházak arányait és művészi kiképzését az egyre gazdagodó kereskedő és iparos polgárság igényei határozták meg. A tervezők és építők jobbára helyi mesterek voltak, s így Esztergomban a monarchia barokk stílusától sok tekintetben eltérő, helyi zamatu késő-barokk-, copf- és rokokó építő és diszitőstílus alakult ki, s

---

Az esztergomi vár és Viziváros Andreas Krey
1756. évi helyszínrajzán.

mindez sajátosan egyéni városképet hozott létre.

Az érsekség visszaköltözése a XIX.század elején döntő változást hozott. Esztergom ismét a katolikus egyház országos központja lett, ami a gazdasági és ipari fejlődés, de legfőképpen az építőművészet terén nagy fellendülést eredményezett. Átfogó és nagyszabású elgondolások és tervek szerint, szinte egyszerre indult meg az új primási palota, a kanonoki házak, a Szent Anna templom és a székesegyház építése. A bazilikát a Szent Adalbert székesegyház romjainak s mintegy 8-10 méternyi magas - ekkor elhordott - dombjának helyén építették. Ebben az időszakban ez volt Magyarországon a legnagyobb méretű egyházi építészeti vállalkozás, amelynek jelentőségével csak alig néhány állami építkezés vetekedhetett. Nemcsak Magyarországnak, de az európai kontinensnek is egyik legnagyobb méretű, s legnagyobb belső terű temploma ez. A magyarországi klasszicista építészetnek egyik legpompásabb, legmonumentálisabb alkotása, amely valóban hatalmas tömegével, a dunai szint feletti 70 méternyi magas Várhegyen 100 méternyi magasságával, nemcsak az esztergomi városképnek, de az egész tájnak is új jelleget adott.

Esztergom helyi jellegű barokk-rokokó városképében erélyesen és meglepő gyorsasággal foglalt helyet a klasszicizmus, amiben az egyháziak mellett a városi és polgári építkezések is kivették részüket. A század első felében Pest és Buda mellett Esztergom a klasszicizmus legfőbb magyarországi színtere. A 40-50-es években pedig néhány ugyancsak monumentális romantikus palota és ház épült, amelyek azonban nem változtatják meg, hanem hangsúlyozzák és színezik, finom tónusokkal tagolják a barokk-rokokó-klasszicista városképet. Az eklektikának még kevesebb mondani-valója volt, s az is elhalkult a barokk és a klasszicizmus fortissimója mellett. Ezzel a szerepével, ha nem is politikai vagy gazdasági vonatkozásban, de a művészet, különösen az építőművészet és a városképalakítás terén ismét országos rangra emelkedett.

Ugyancsak jelentőségteljes az a gyorsütemű fejlődés, kiterjedés

és emelkedés, amit az oktatás terén megfigyelhetünk. A XIX. század első felében Esztergom már egyike a legszámottevőbb magyar iskolavárosoknak. És ami ugyancsak figyelemreméltó, a céhes társadalom igényeinek megfelelően az iparoktatás terén is a hazai fejlődés élvonalában találjuk. Írók és tudósok is bőven akadnak a tanári testületekben. Már a XVIII. században a legkiválóbb piarista tudós tanárok közül is többen, mint például Révay Miklós, itt tanítottak. Állandó otthont találtak itt nagynevű, világi tudósok is, mint - többek között - a haladó gondolkodásáról nemcsak itthon, de külföldön is jól ismert Rummy Károly György, akit jó barátja Kazinczy Ferencz is meglátogatótt. Esztergomban élt és munkálkodott huzamosabban a kiváló történettudós, Katona István is, akinek Óvoda utcai háza a város egyik legbecsesebb művelődéstörténeti emléke. Végül a város e korszakának fontos szereplője volt Verseghy Ferenc is.

Az iskolai oktatás, a széleskörű tudományos, főképpen történelmi szakirodalom, s a jobbra vallásos irodalom művelése mellett Esztergom az iskolán kívüli ismeretterjesztésnek is kezdeményezői közé tartozott. Rummy Károly György e műfajnak egyik legkiválóbb művelője, a felvilágosodás gondolatvilágának magyar és németnyelvű folyóiratokban, napilapokban való terjesztésére vállalkozott, s egyike azoknak akik Kazinczy után a téren komoly eredményeket értek el. És már a harmincas évektől kezdve igen hasznos népművelő tevékenységet kezd és folytat Majer István. Ujságcikkeiben, kisebb-nagyobb önálló kiadványaiban, s országsszerte ismert és kedvelt „István Bácsi Naptára”-nak évről-évre megjelenő köteteiben elsősorban a falusi nép élete, gazdálkodása szempontjából, s szellemi haladásában szükséges tudásnak szinte minden ágazatában egyszerű, közérthető, írásos és rajzos formában való terjesztésére és elmélyítésére törekedett. Nagy érdeme Majer Istvánnak a magyar művészeti élet emelését szolgáló munkássága is, aminek egyik igen becses eredménye az általa szerkesztett első magyar művészeti lexikon.

A reformeszmék és törekvések - a vázolt körülmények között szinte törvényszerűen - korán termékeny talajra találtak Esz-

tergomban. A város és a megye „közönségének” 1831-ben a mester-ségek műszavainak, a magyar népdaloknak és népszokásoknak az összegyűjtése érdekében a Magyar Tudós Társasághoz irt levele olyan rendkívül fontos kísérletezés volt, amelynek korszakalkotó jelentőségét Kodály Zoltán is hangsúlyozta. A népdalok és általában a régi magyar ének- és zenei hagyomány gyűjtésére és lejegyzésére Esztergomban már a XVIII. században is akadtak vállalkozók, ugyanugy, miként a magyar történelem és a művészetek pusztuló emlékei megmentésének szép kísérletével, azoknak eredetiben, de legalább írásban és képben való megőrzésével is itt találkozunk hazánkban első ízben. A reformeszmék terjesztésében és elfogadtatásában Kossuth Lajos, aki unyi közbirtokos volt, ugyancsak nagy hangsúllyal működött közre, többek között a közteherviselés érdekében a megye közönségéhez 1845-ben irt levelel. A szabadságharcból a város fiai élükön Besze Jánossal, bőven kivették részüket, Pest és Buda után elsőnek Esztergomban alakult meg a nemzetőrség.

A tőkésipar és kereskedelem kialakulásában és fejlődésében az agráripar s a dunai hajómalmok adják a hangsúlyt, még nagyobb erővel, mint sok más vízparti városban.

A tudományos és kulturális élet fejlődésében a fentebbieken kívül is nem egy országos sulyu eseményről van tudomásunk. A vároosi tanács a század elején alapítja az ország egyik első nyilvános közkönyvtárát. Az érsekség pedig az ötvenes években pompás épületet emeltet páratlanul értékes, középkori kéziratos művekben, diszes kódexekben, ősnymtatványokban és korai, ritka kiadásokban gazdag könyvtára számára. A Bazilika felszentelésére írta egyik legkiválóbb művét, az Esztergomi misét Liszt Ferenc. Nemcsak itthon, de külföldön is ritka, valóban modern, előremutató gondolkodásra vall a Keresztény Múzeum megalapítása, s egyidejűleg a Főszékesegyházi kincstárnak az 1870-es években a közönség előtt való megnyitása. A műkincsek megbecsülése, s a köz számára való bemutatása mellett nagyszabásu történet-tudományos munkálkodást is látunk, aminek helyi előzményeivel már a XVIII. század második felében, s a XIX. század elején is ta-

lálkoztunk. Országosan általános jelenség ez, azonban úgy tűnik, hogy Esztergomban ez sok más nagymultu kulturcentrumnál még fokozottabb mértékben érvényesült. A város lakosságához mérten meglepően nagy a napilapok és hetilapok, valamint az önálló könyvek kiadása. Az egyházi és vallásos kiadások egyik legfontosabb hazai központja Esztergom, de ezek mellett sorjában és nagyszámban láttak napvilágot elsősorban helyi kutatók és tudósok tollából a történettudományi munkák, közöttük rendkívül becses oklevélkiadások. A század végén megalakult a Történelmi és Régészeti Társulat, amely megvetette a helytörténeti és régészeti múzeum alapjait. A század utolsó negyedében Esztergom hazánkban Budapest mellett muzeumokban, kincstárakban és könyvtárakban leggazdagabb városa, jóllehet a következő évtizedekben lényeges fejlődés helyett inkább pangás mutatkozik életében. Ennek magyarázata azonban nem a létrehozók törekvésének megfigyeltetésében, hanem a bizonytalan anyagi lehetőségekben, s főképpen a társadalmi és politikai vezetők közömbösségében, a szükséges támogatás hiányában rejlik.

A XX. század első harmada más téren sem fejlesztette vagy tágitotta Esztergomnak a XVIII-XIX. században oly jellegzetes módon kialakult gazdagodását, művelődését, s az ország újjáépítésében ráháruló szerepkörét. Ebben az időszakban csupán iskola város jellegét tudta hiánytalanul megőrizni, sőt azt némileg még fejlesztette, bővítette is. Ennek a mozgatója azonban nem annyira maga a város, hanem inkább az egyház, az érsekség és főképpen a bencés rend volt.

Gazdasági életében megfigyelhető szőlőkultúrájának és ezzel kapcsolatos kézműiparának hanyatlása és szűkülése. A dunai hajómalmok korábban sűrű sora is egyre ritkult, ami természetszerűleg hozta magával az ácsmesterség, s általában a faipar hanyatlását is. Ugyanakkor azonban tapasztalható a gyáripari termelésnek, bár egyelőre szerény keretek között való megindulása, amiben a primási vasöntöde mellett elsősorban a sportrepülőgépgyártásának volt fontosabb szerepe. A gyári termelés fejlődésében a számottevő tényezőt abban a társadalmi körülményben kell

felismernünk, hogy a kézműipar széles rétegekben alakította ki a jó műszaki tudást és gyakorlatot. Ez különösen a kezdeti szakaszban volt lényeges tényező, amikor a termelés sokkal inkább a kézi munkaerőre, mintsem a fejlett gépi technikára támaszkodott. Ez a társadalmi adottság még nagyobb mértékben érvényesült a felszabadulás utáni években, a negyedszázados ipari kibontakozásban és fejlődésben.

Az ipari fejlődésnek a század elejétől fogva nem Esztergom, hanem - elsősorban széntermelése révén - a „dorogi iparvidék” volt a centruma. Esztergom azonban ebben a fejlődési szakaszban is megmaradt e terület szorosabban vett kultur centrumának.

Az első világháború alatt Esztergom a magyar városok szokásos életét élte, de abba különös hangsúllyal és jelentőséggel egyéni szint adott a kenyérmezői nagy hadifogoly tábor. A tábor legnagyobb részben orosz foglyait maga közé fogadta mind a város, mind a környék lakossága, s így azoknak fontos szerep jutott a mezőgazdasági és ipari termelésben. A hadifogoly táborban - az eddig ismert emléktárgyak alapján is úgy látszik - számottevő kézműipari és iparművészeti alkotó tevékenység bontakozott ki. A Tanácsköztársaság idején Esztergom politikai és művelődési szerepének nagyobb fontosságot kölcsönözött egyrészt az intervenciók feletti párkányi győzelem, másrészt Kernstok Károly nyergesujfalusi művészeti szabadiskolája.

A két világháború között nemcsak Esztergom kulturális helyzetében, de országos vonatkozásban is egyik legjelentősebb esemény volt az Árpád-kori királyi palota maradványainak feltárása és műemléki helyreállítása. Olyan rendkívül fontos és értékes műemléki és művészeti maradványok kerültek felszínre, amelyek a szakkörök figyelmét Európaszerte magukra hívták. Ez a feltárás és helyreállítás a Bazilika, a Kincstár, a Keresztény Múzeum és a Bibliotheka révén már amúgy is jólismert várost még inkább a hazai és külföldi idegenforgalom egyik legfontosabb fókuszává tette. Ily módon az esztergomi Várhegy, s vele együtt az egész város - bár lényeges jelentésváltoztatással, ti. politikai ha-

talma és gazdasági ereje nélkül - művelődési lényegében újra visszanyerte országos fontosságú, sőt külföldre is kiható szerepét.

Kiemelkedően fontos kulturális szerepét - számos régi hagyományához hasonlóan - új színnel gazdagítja a Babits Mihály házában sűrűsödő irodalmi humanizmus és európaiság. Babits előhegyi nyári háza két évtizeden át a magyar irodalmi életnek s egyben a fasizmussal szembeni írói magatartásnak egyik legfontosabb alkotóműhelye.

A második világháború alatt sokat szenvedett város újjáéledése eleinte lassu ütemben haladt. Gyorsabb és nagyobb arányú fejlődésének csak az ötvenes évek végétől kezdve lehetünk tanúi. A felemelkedés első jelentős állomásai nem is a városban, hanem a környéken, a dorogi iparvidéken épültek. Magának a városnak a belső újjáépítését nemcsak követte, de nagy mértékben elő is mozdította a régi kézműipari hagyományoknak megfelelően kibontakozott finommechanikai gyáripara, valamint műemlékeinek és muzeumainak helyreállítása és megújítása.

Műemlékeihez és muzeumaihoz, valamint a táj szépségeihez kapcsolódó idegenforgalmi szerepében a kezdetet az 1930-as évek jelentették. A nagy kibontakozás, sőt, szinte ugrásszerű emelkedés a felszabadulás után, jobbra már az 1960-as években következett be. Az 1961-ben újra megkezdett régészeti feltárás és műemléki kutatás nemcsak igazolta az 1930-as évek eredményeit, de azokat lényegesen bővítette is. Ezek az új eredmények igen fontos részét alkotják a Vármúzeum nagyszabású kialakításának.

A hazai és külföldi idegenforgalom további fejlődésében fontos szerepe lesz a Vármúzeum mellett a Keresztény Múzeum korszerűsítésének is, amihez ugyancsak számottevő vonzóerőt nyújt egyrészt a Bazilika és a Kincstár, másrészt a Főszékesegyházi Könyvtár kiállítása is. A Várhegyen s a közvetlenül alatta elterülő vizivárosi térségben elhelyezkedő műemlékek, muzeumok és gyűjtemények az ország egyik legjelentősebb együttesét alkot-

ják. Ennek a műemléki-muzeumi együttesnek a tudományos és a kulturális élettől és az idegenforgalommal való együttműködését ösztönözni fogja a Várhegy tereprendezése során feltárásra és helyreállításra kerülő régi utcarendszer, amelyen a látogatóforgalom majd megkapóan szép és monumentális környezetben bonyolódhat le. Az idegenforgalom szerepe természetesen nemcsak kulturális téren válik ilyképpen egyre szélesebb körűvé és hangsúlyozottabbá, hanem a gazdasági élet, a termelés és fogyasztás számos vonatkozásában is.

Mind a gazdasági helyzet, mind a művelődési élet szempontjából fontos szerepet játszanak Esztergomban az oktatási intézmények, amelyek a város méreteihez és lakosságához viszonyítva ugyancsak nagyszámu, mintegy nyolcezer főnyi ifjúság nevelését szolgálják.

Esztergom mai gazdasági életének bázisa az 1950-es évektől kezdve mind gyorsabb ütemben fejlődő gyáripara. Ennek, tekintettel a rendkívül fontos export-gyártmányokra, országos vonatkozásban is fontos szerepe van, de a helyi társadalom élete és művelődése szempontjából is nagy jelentőségű. Ezt a körülményt jól megvilágítja az, hogy a város lakosságához mérten meglepően magas arányu a gyáripari dolgozó társadalom.

Esztergom életének jelenkori két legfontosabb pillére: a helyi társadalmi adottságokra és a hagyományokra épülő modern gyáripara, és a multjából megmaradt műemlékei és muzeumai.

III. A Múzeum kialakításának koncepciói

Esztergomban jelenleg két - gyűjteményi anyagát tekintve - történeti jellegű és rendeltetésű muzeumi intézmény működik. A Ballassa Bálint Múzeum a „Bibliotheka” épülete emeleti traktusának egy részében és a felújított régi megyeháza épületében foglal helyet. Az Esztergomi Vármúzeum épületeiről az előbbieken adtam tájékoztatást.

A Művelődésügyi Minisztérium és a Komárom Megyei Tanács VB között 1963. december 27-én létrejött megállapodás értelmében a Balassa Bálint Múzeum s az annak részét alkotó Babits Emlékmúzeum a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának - illetve a később létrehozott megyei muzeumigazgatóságnak -, míg a Vármúzeum a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának felügyelete alatt, illetőleg az általuk biztosított költségvetési keretekben működik. A Vármúzeum műemléki-múzeumi épületegyüttesének felújítása és állandó kiállításának megrendezése után a két múzeum - a megyei múzeumi szervezet keretében - egységes intézménnyé olvad össze. E célkitűzés érdekében, s a megállapodás értelmében a két múzeum anyagát már jelenleg is egységes gyűjteményként kell kezelni.

A megállapodás nem foglal állást a megrendezendő állandó kiállítások tematikáját illetően. E vonatkozásban a múzeumi felújítási tervekkel, s a múzeológiai és állandó kiállítási feladatokkal foglalkozó szakbizottság javaslataim alapján, illetőleg azok némi módosításával alakította ki az elvi szempontokat.

A Vármúzeum feladatát és programját épületegyüttesének és gyűjteményi emléktárájának jellegzetességei, valamint a Várhegy történeti szerepének alapján kétféleképpen foghatjuk fel és alakíthatjuk ki:

I. Az esztergomi Várhegy, a várhegyi vár és erődítményrendszere történeti szerepének, gazdasági és társadalmi-politikai települési, művelődési, hadászati, építészet- és művészettörténeti fejlődésének, s ezek emléktárájának feltárása, gyűjtése, gondozása, tudományos feldolgozása, állandó és időszakos kiállításokban és előadásokban, valamint az ismeretterjesztés egyéb eszközeivel való bemutatása.

Az egykori Esztergom megye (vármegye) - jelenleg Komárom megye - dorogi járásának és Esztergom városának fejlődéstörténetét az őskortól napjainkig ez esetben a Balassa Bálint Múzeumnak a Régi Megyeháza épületében rendezendő állandó kiállítá-

tása mutatná be.

A Régi Megyeháza épületében azonban ezt a kiállítást a szükséges és megfelelő módon csak abban az esetben lehetne megrendezni, ha a raktárak, műhelyek, s az adminisztrációs, tudományos és népművelő munkahelyekről más épületben lehetne gondoskodni. Enélkül a kiállítás csak nagyon leszűkített keretek és méretek között valósulhatna meg. A Balassa Bálint Múzeum és Vármúzeum fentiekben körülírt helyigényének kielégítésére a legalkalmasabb az e célra már korábban tervbevett Berényi Zsigmond u. 1. sz. alatti egykori primási palota lenne.

E felfogás megfelel a korszerű történelemszemléletnek és egyúttal szorosán igazodik a fennálló épületek építészeti és művészettörténeti korszakaihoz és sajátosságaihoz is. Másszóval: nemcsak megőrzi, de ki is emeli a meglévő épületrészek, belső terek, s az eredeti helyükön - „in situ” - fennmaradt szobrászati és festészeti alkotások önmagukban érvényesülő művészettörténeti jelentőségét és hatását. Az építészeti, szobrászati és festészeti maradványok így módon minden hozzáadás nélkül „állandó kiállítás” jellegűt öltenek. Az épületegyüttesnek azok a belső terei, amelyek nem viselnek magukon hangsúlyosabb építészeti jellegzetességet, s nem őriznek nagyobb jelentőségű „in situ” festészeti és szobrászati alkotásokat, elsőrendűen alkalmasak arra, hogy a saját építéstörténeti korukhoz igazodó fejlődéstörténeti korszakokra és kiemelkedő témacsoportokra tagolt állandó kiállítást befogadják és bemutassák.

II. Az egykori Esztergom megye és Esztergom város, s ezen belül az esztergomi vár történetének az őskortól a XVIII. század közepéig, a vár erődjellege megszűntéig való kutatása, anyagának gyűjtése és gondozása, valamint komplex jellegű állandó fejlődéstörténeti kiállításban való bemutatása.

E felfogásnak megfelelően a Régi Megyeháza épületében rendezendő állandó kiállítás főfeladata a táj és a város tör-

ténetének a XVIII. századtól napjainkig terjedő bemutatása lenne.

Ezen a meghatározáson belül olyan időrendi - korszakok szerinti - felosztás gondolata is felmerülhet, amelyben az őskor emlékanyagának a gondozását és bemutatását a Balassa Bálint Múzeum teljesítené, míg a Vármúzeum az államalapítás korával kezdené állandó kiállítását és egyéb múzeumi feladatának teljesítését. Bár a Várhegy területe az őskorban, s különösen a kelta és római korszakban is igen jelentős hely, s emlékanyaga is - főképpen a legújabb feltárásokból - igen gazdag, ez az elgondolás mégis komolyan mérlegelhető, miután a Balassa Múzeum is ugyancsak rendkívül gazdag, a táj területéről származó őskori emlékanyaggal rendelkezik. Ezzel szemben a Várhegy történeti szerepének fejlődésére, illetőleg a vár erődjellegének megszűnté utáni leszűkülésére való tekintettel kevésbé lenne indokolható, ha a hódoltság utáni, új- és legújabbkori fejlődéstörténet emlékeinek gyűjtése, gondozása és bemutatása a Vármúzeumra hárulna. A Vármúzeum ez esetben valójában tájmúzeum szerepét töltené be, ami nem állana ellentétben a Várhegy és a vár történelmi szerepéről mondottakkal, sőt azt talán teljesebben és átfogóbban is szemléltethetné. A táj (az egykori vármegye, vagy egyházmegye) a középkorban a várban székelő királyi és egyházi főhatóság alatt állott, s az is bizonyos, hogy a vár még a hódoltság idején is nagy területek központja volt.

A Vármúzeum épületegyüttesének műemléki helyreállítása magában véve nem volna elegendő sem az egyik, sem a másik tematikai elgondolás megvalósításához. Akár az első, akár a második alapelv gyakorlati véghezviteléhez lényegesen több férőhely szükséges. A Múzeumi Főosztály megbízásából készített s 1968. március 21.-én benyújtott műemléki-múzeumi felújítási programtervezetemben az északi és keleti udvari szárnyak kiépítésére tett javaslatommal a középkori zárt palotakomplexum és udvar újjáépítésének célja mellett egyben a muzeológiai és kiál-

litási helyigények kielégítését is biztosítani szándékoztam. A programterv megvitatására a Muzeumi Főosztály által összehívott Szakbizottság 1968. március 29-én tartott ülésén hozott határozatában a Balassa Muzeum és a Vármuzeum későbbi egybeolvasására való tekintettel, valamint a jelenleg használható és a jövő helyreállítások és újjáépítések révén keletkező férőhelyeket figyelembevéve, a fentebbiekben tárgyalt két elgondolást egyesítette, mégpedig a mellérendelés elve alapján. E határozatok lényege az, hogy az állandó kiállítást a két muzeum gyűjteményi anyagából együttesen, a Várhegy műemléki-muzeumi épületkomplexumában kell megvalósítani, míg a Balassa Muzeum jelenlegi helyiségei az adminisztráció, a raktározás és állagvédelem céljait fogják szolgálni.

IV. A műemléki és építészeti tervezés

A részletesen kidolgozott és 1968. márciusában elfogadott program alapján az OMF tervezői: Koppány Tibor és Vladár Ágnes építésmérnökök, még azévből elkészítették a helyreállításnak és újjáépítésnek a Vármuzeum épületei és térségei egészére kiterjedő vázlattevéjét, amelynek jóváhagyása 1969-ben minden fórumon ugyancsak megtörtént.

Az alábbiakban összevontan ismertetem a műemléki-muzeumi programot, megvilágítva annak elveit, szempontjait, valamint a helyreállítással, újjáépítéssel, s a muzeológiai és kiállítási feladatokkal kapcsolatos részletkérdéseket is.

A Vármuzeum épületei, bár különböző korszakokban keletkeztek, eredetileg szervesen kapcsolódtak egymáshoz. A palota lakótornya és a „kaszárnya”, valamint a vár keleti főkapuja közötti udvari szárnyépületek, s a feljáró kapusoros és belső tornyok a török ostromok, s a XVIII-XIX. századi felújítások következtében teljesen vagy nagyrészt elpusztultak. A bevezetésben felsorolt épületek között olyan hiányok vannak, amelyek lehetetlenné teszik, hogy egyszerű műemléki helyreál-

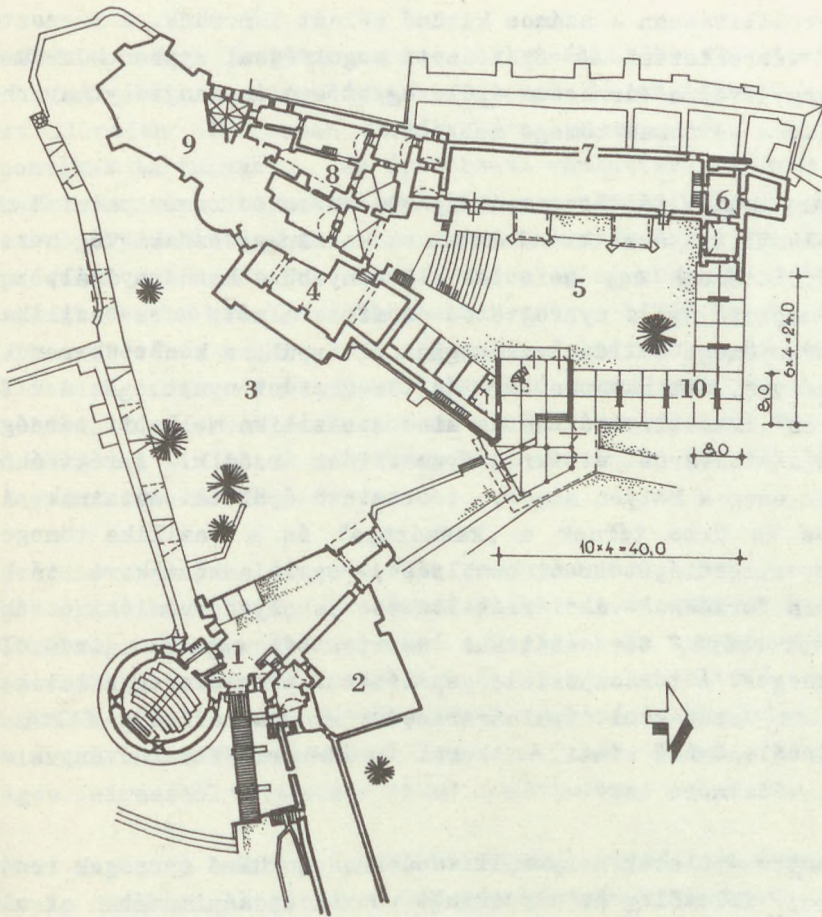
litásuk után megfeleljenek a muzeumi feladatoknak és célkitűzéseknek. A helyreállítás és ujjáépítés vázlattervének a kialakításában azonban az általános és korszerű műemlékvédelmi elvek mellett az állandó és időszakos kiállítások, a raktározás és állagvédelem, a tudományos és népművelő, valamint az egyéb szükségletek kielégítésére is gondolnunk kellett. Az állandó kiállítást a lehetőség szerint az egyes épületek, a belső terek építési korához és stílusához igazodó fejlődéstörténeti rendben és témacsoportosításban kívánjuk megvalósítani, törekedve egyúttal a látogató körforgalom zavartalanságának biztosítására is. Ezeknek az igényeknek pedig csak újabb férőhelyek létesítésével lehet eleget tenni, ami a legtermészetesebb módon az elpusztult részek ujjáépítésével, helyesebben azoknak helyén újak emelésével érhető el.

A helyreállításnak és ujjáépítésnek tehát egyik alapvető feladata a Keleti kapu és kapuszoros, illetőleg ennek belső kaputornya, valamint a középkori palota-épületek nyugati és északi maradványai architektórikus összekapcsolása és ezen belül az egykor épületekkel körülzárt középkori palota-udvar tér- és tömeghatásának a keleti és északi oldalon új és korszerű épületszárnyakkal való érzékeltetése és ily módon zárt muzeumudvar létrehozása, és ezzel egyetemben az északi Árpád-kori épületmaradvány, az un. „kis román palota” modern védőépülettel való ellátása.

A középkori palota-udvart keleti oldalról lezáró, s a kapuszorossal, illetőleg annak belső kaputornyával összekötő középkori épületek egykori létét a legújabb feltárásból felszínre került alapozás- és falmaradványok is igazolják. A palota-udvar zárt voltáról a XVII-XVIII. századi hadmérnöki helyszín- és tervrajzok ugyancsak bizonyosságot tesznek.

A muzeum-udvar architektórikus lezárását illetően azonban nemcsak műemlék helyreállítási, illetőleg ujjáépítési, hanem sajátos téresztétikai-építészeti feladattal is állunk szemben, amit gyakorlatilag olyan belső terekre osztott épületszárnyakkal

Az Esztergomi Vármúzeum kialakításának tervvázlata.
Földszinti alaprajz.

1. A keleti lovaskapu és védőművei. 2. A "török temető". 3. A keleti bástyaterasz. 4. A középkori keleti épületszárny maradványa. 5. Palota (muzeum) udvar. 6. Az északi "kis román" palota. 7. A "kaszárnya épület" (Vitéz-féle szárny) és földem nélküli gótikus helyiségek. 8. A palotához tartozó középkori helyiségek és belső udvarok. 9. Az Árpád-kori palota lakótornya. 10. A keleti és északi új szárnyépületek.

oldhatunk meg, amelyek egyben a muzeumi, elsősorban kiállítási helyigények kielégítését is szolgálják. Hasonló megoldásra - a hazai és külföldi modern műemlékvédelemben, illetőleg műemlék-helyreállításban - számos kitűnő példát ismerünk. A téresztétikai, térrendezési és építészeti megoldással egyben korunk stílusjegyeivel a Vármúzeum épületegyüttese is hangsúlyt nyerhet a Bazilika hatalmas tömege mellett.

Az Árpád-kori épületmaradvány az un. „kis román palota” déli oldalhomlokzatával csatlakozik a kaszárnya északi végéhez. Ez az épületcsonk egy szinttel alacsonyabb a kaszárnyánál, s annak magasba nyúló nyeregtetős oromfala alatt és a bazilika hatalmas tömege mellett valósággal eltörpül, s közöttük rendkívül szegényes, sőt zavaros tér- és tömeghatást nyújt. Ez a kifejezetten „lekicsinyítő” hatás mind a bazilika melletti térségről, mind a vizivárosi utcákról nyomasztóan érződik. A régi ábrázolások ezen a helyen magas, többszintű épületet mutatnak. A zavaros és üres térnek a „kaszárnya” és a Bazilika tömegeihez arányosított építészeti betöltése, vagyis a középkori térhatás modern formákkal való érzékeltetése a helyes műemléki értékelés és városképi, téresztétikai szempontból egyaránt indokolt és szükséges. A térkompozíciós építészeti probléma egyuttal kiterjed az Árpád-kori épületmaradvány északi oldalán feltárt és helyreállítandó római és korai Árpád-kori falmaradványok műemléki védelmére is.

Az egyes épületek helyreállításában, a külső térségek rendezésében, illetőleg az elpusztult részek újjáépítésében az alábbi műemléki és esztétikai szempontok érvényesítésére, s felhasználási igények kielégítésére törekszünk:

a régi épületeket, valamint azok faragott és festett diszítését illetően általános és elsőrendű feladatunk, hogy azokat a lehető legalaposabb előkészítéssel, az „in situ” maradványok és a kőtári anyagban megállapíthatóan összetartozó töredékek egyeztetésével és visszahelyezésével az eredeti állapotokat minél teljesebb mértékben állítsuk helyre. A térrendezési és védőjel-

legü, s egyben muzeológiai igényeket szolgáló kiegészítéseket, vagyis az északi és keleti szárnyakat viszont korunk építészeti stílusában építjük újjá.

A műemléki-muzeumi program mind a helyreállítást és újjáépítést, mind pedig a muzeológiai igényeket és az állandó kiállítását illetően elsősorban az általános elveket és alapvető szempontokat tartalmazza. Az építészeti vázlattevé ezeknek az elveknek és szempontoknak megfelelően nem terjed ki sem a régi épületek helyreállításának, sem az új szárnyak külső és belső kiképzésének a részleteire. Mind a muzeológiai program és tematika részletesebb kidolgozásához, mind pedig a kivitelezési tervek elkészítéséhez szükséges a régészeti feltárások eredményeinek a feldolgozása, a műemléki falkutató munkálatok részletes értékelése, s ezekkel párhuzamosan a kőtári emléktárgy műszaki felmérése, az „in situ” maradványokkal és önnön töredékeikkel való egyeztetése és összehozása.

Az új épületszárnyak létesítéséhez programunkban csak az elvi szempontokat indokoltuk, s a térsztétikai és muzeumi igényeket jelöltük meg, ezért azok, valamint a keleti kapu tornyában és a kapusorosban tervezett, programunktól részben eltérő, vagy módosító kiegészítések és újjáépítések tervezési részleteit az alábbiakban az OMF tervvázlat Koppány Tibor által készített szöveges leírásából vett idézetekkel ismertetem.

A Keleti kapu, a vár egykori főbejárata, külső védműveivel, sáncával, árkával, továbbá a Telegdy bástyának nevezett rondellával, Budai bástyának mondott tornyával, s kapusorosával, mind helyzeténél, mind eredeti funkciójánál fogva nemcsak alkalmas, de hivatott is arra, hogy a Vármúzeum főbejárataul szolgáljon. A kapuhoz vezető fa- és felvonóhidnak csak a XVIII. századból származó kőpillérei maradtak fenn. Ez utóbbiak másodlagos felhasználásban számos régebbi, főképpen a Szent Adalbert székesegyházból származó faragott követ tartalmaznak. Kiváltásukról gondoskodunk. A régészeti feltárása tisztázta a hid alatti szárazárók helyzetét. A hidhoz vezető ut, s a csatlako-

kozó külső védőművek, árkok, sáncok, traverzek stb. feltárása folyamatban van. E feltárások eredményeinek felhasználásával a Városi Tanács gondoskodik a külső területek rendezéséről, a középkori terep- és járószintek visszaállításáról. Megszűnik a XIX. században létesült szerpentin ut, s így lehetővé válik a közép- és török-kori sáncok, árkok és egyéb külső védőművek konzerválása és bemutatása is. A szerpentin ut elbontásával - az eddigi tapasztalatok szerint - az egykori székesegyházból és a vár egyéb épületeiből származó nagymennyiségű és értékes kőfaragvány tárul majd fel. A Vármúzeum főbejáratának a bazilikával való közlekedési kapcsolatát lépcsőkkel és aszarázások áthidalásával alakíthatjuk ki. Ezzel a megoldással monumentálisan bontakozik ki a Várhegy keleti oldala, s ily módon az idegenforgalom lehetőségei még látványosabbak lesznek.

A rondella és a torony közé ékelődő reneszánsz kapu megújításával a XVI. század elejének egyik kiváló, eddig kellőképpen figyelemre nem méltatott építészeti alkotásán át lép a látogató a múzeum területére. A kapuvédő rondella és torony helyreállításával a műemlékvédelem szempontjai mellett fontos muzeumi érdekeltet is szolgálhatunk.

A Telegdy-bástyának nevezett rondella mintegy 16 m átmérőjű, kb. 200 m² alapterületű, s jelenleg 3,5 m belmagasságú, 1938-ban helyreállított és vasbetonfödémrel borított körtermét előadóteremnek újítjuk fel. Köralakjánál fogva e célra igen korszerűen kiképezhető. E feladatának ellátására a látogatóforgalomtól függetlenül is alkalmas. A mintegy 80 főnyi közönséget befogadó teremben nemcsak a helyi igényeket elégíthetjük ki, hanem kiváltképpen megfelelő lesz országos és nemzetközi konferenciák, tudományos előadássorozatok megtartására is. Vastag falának bemélyedő tereiben és egyéb felületein a várrendszer s annak hangsúlyosabb korszakait szemléltető grafika és szöveg helyezhető el. „A rondella műszakilag elavult vasbeton födémét le kell bontani és kb. 1,20 m falmagasítással egész tömbjét meg kell emelni... A rondella belső oldalához kapcsolódik a kapuval szemben elhelyezett központi jegyárutató pavilon. Itt alakítha-

tó ki az előadóterem melletti kétnemű WC csoport."

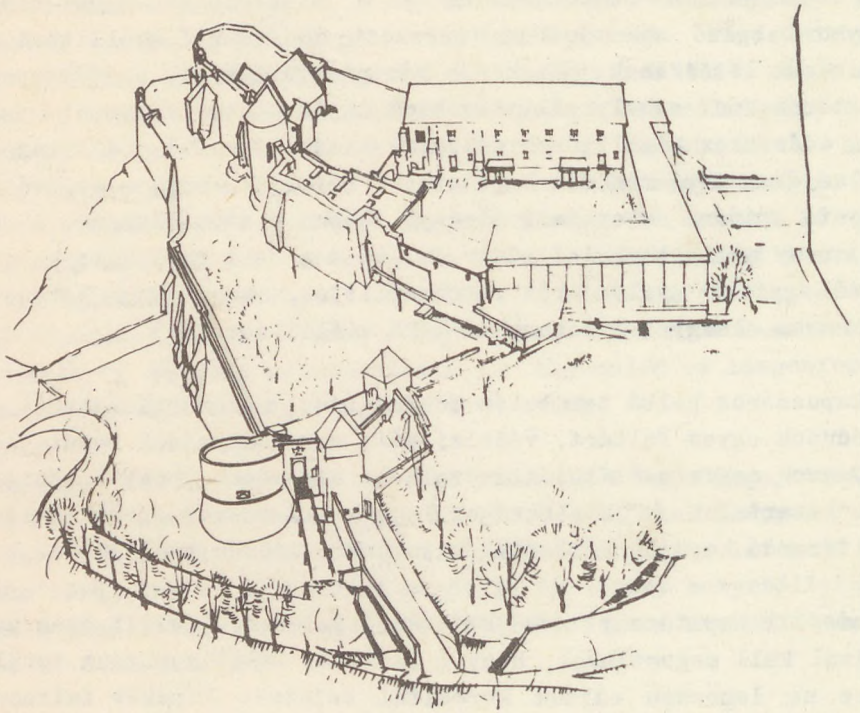
A szabálytalan négyszögalaku 44 m² alapterületű Budai-torony egykori belső szintjeiben tervezett födémekkel kiállítási helyiségek létesülnek. Ezeket a vár pusztulásáról, de főképpen a feltárásokról s helyreállításokról tájékoztató, valamint másféle, időszakos kiállítások céljaira használjuk fel. „A falszoros belsejében lévő második kaputornyot lefedjük, hogy a bejövő látogató számára az eredeti élményt jobban biztosíthassuk. A kaputorony melletti belső udvar falait meg kell emelnünk; az itt lévő egykori gyilokjárót visszaállítjuk, hogy ezen keresztül lehessen elhagyni a toronyban lévő kiállítást."

A kapuszoros belső területén módunk lesz a korábbi építési periódusok egyes feltárt, védelmi célu maradványainak bemutatására, azok megfelelő áthidalásával és oly módon, hogy a közlekedés zavartalan és biztonságos legyen. A szoros északi falának feltárandó kapuján keresztül kijutunk a „török temető"-be.

A második kaputorony után következő falszoros falait csak annyival kell megemelnünk, hogy a Bazilika felől a muzeum területére ne lehessen rajtuk keresztül bejutni. Mindkét falszoros belsejébe szilárd burkolat készül, hogy ezután következő központi épületet erős időben is meg lehessen közelíteni. Ennek a falszorosnak a felső végéből juthatunk ki a palota északi szárnyának megmaradt fala, valamint a lakótorony alatti, un. Lipótbástya teraszára, mely földalatti rommaradványok feltárásával és helyreállításával muzeumi pihenőparkot alakíthatunk ki".

Ezen a sétányon lehetne a vár történetében jelentős személyek, - mint a spanyol Simon ispán, Nagy Máté, Balassa Bálint, Claudio Monteverdi, Pálffy Miklós, Mansfeld Károly, Bottyán János, továbbá Széles György, Krey András, Mathes Nep.János - emlékműveit, emléktábláit elhelyezni. „A két kapun és a kapuszoroson át érünk a muzeum központi előcsarnokához. Előtte üvezett szélfogó áll. Belsejében ruhatár, muzeumi kiadványokat és emléktárgyakat árusító hely, esetleg kisebb büfé helyezhe-

Az Esztergomi Vármúzeum kialakításának tervvázlata.
Távlati ábrázolás.

tő el. Innen nyílik a Bazilika irányában a múzeum kijárata, ahol a teljes körforgalmat bejáró látogató visszatérése után az épületet elhagyja.

A szélfogó mögötti előcsarnok már a zártudvaros egykori palotatömb tömegét rekonstruáló új beépítés keleti szárnyában foglal helyet. Méreteivel a beérkező és távozó nagy csoportok egyidejű befogadását biztosítja. Hozzá csatlakozik a körforgalom visszaérkezését lehetővé tevő lépcsőház.

Az előcsarnokból szemben a muzeum udvarára lehet bemenni, balfelé a belső kiszolgáló helyiségek és a fogadóterem szárnya nyílik, jobb oldalon pedig a kiállítási szárny kezdődik. Az udvarnak trapéz alaprajzu, észak felé szélesedő formájával középkori alakját rekonstruáljuk. Területét részben építészeti, részben kertészeti eszközökkel alakítjuk ki. Gyakorlati hasznosítása többféle. A központi előcsarnokból ezen az udvaron át lehet megközelíteni a „kaszárnya” alatti pincéket, a keleti szárny helyiségsorát. A kiállítás körforgalma, az ott bemutatott muzeális látnivaló teljes megtekintése egy egész napot igényel. Szükséges tehát, hogy a körforgalmat megszakító olyan kijáratokat adjunk - főleg az amugyis meglévő középkori nyílásokon át -, amelyek egy-egy kiállítási szakasz után a muzeum elhagyásának lehetőségét biztosítják. Ezek a közbenső kijáratok egyben vész-kijáratok is, és az udvarra nyílnak, ahonnan a központi előcsarnokon keresztül bármikor távozni lehet.

Az udvar felületén a mélyebb rétegekben talált római és koraközépkori épületek maradványait is be lehet mutatni. A déli oldalon, ahol a palota és a „kaszárnya” közötti pincék terei nyitott ivekkel szinte átfolynak az udvar terébe, eredeti középkori környezetben lehet olyan területet kialakítani, amely a Vármuzeum által tartott alkalmi rendezvények számára is alkalmas.

A középkori palota elpusztult keleti épületei helyén az előcsarnoktól délre új, kiszolgáló épületszárnyat, északra pedig kiállítási épületszárnyat emelünk.

A kiszolgáló épületszárny az előcsarnok bal, déli oldaláról közzelithető meg. Földszintjén helyezkedik el a hazai és külföldi kiemelt látogatók fogadóterme és a muzeumvezető irodahelyisége. Ugyanitt helyezhető el - természetesen külön bejárattal - a közönség számára megközelithető WC-csoport. Emeletén a muzeumi teremőrök és kiállításvezetők tartózkodó és öltöző helyiségei lesznek.

A modern épület közvetlenül csatlakozik a palota zártudvaros

rendszeréből egyedül fennmaradt románkori kőtár helyiségeihez. Ezt a helyiségsort részben hiányzó bolthevedereinek visszaállítással ...„kiegészítjük és befedjük, felette a meglevő teraszhoz kapcsolódó pihenőt és kilátót alakítunk ki. A lefedéssel kapott belső térben az udvarról nyíló olyan kiállítási helyiségsort nyerünk, amely kellő mesterséges világítással változó kiállítások rendezésére alkalmas”.

Ezek a helyiségek az állandó kiállítás menetébe nem kapcsolhatók be, ezért kell elsősorban időszakos kiállítások rendezésére gondolnunk, amely célra egyébként sem az új szárnyakban, sem a régi épületbelsőben nem lehet - az állandó kiállítás menetének megszakítása nélkül - megfelelő helyet biztosítani. „Az új kiállítási épületszárny a központi előcsarnok jobb, északi oldaláról nyílik. Beépítésében a középkori palota elpusztult keleti szárnyának vonalát követi és I alaprajzu formában csatlakozik a kaszárnya melletti „kis román palotához”.

A vasbetonvázaz nagy üvegfelületekkel elképzelt épület belsejét - földszintjén és belső emeletén egyaránt - csak a födémekeket tartó pillérek tagolják, ezáltal terei a mindenkori muzeumi igények szerint beépített könnyű terelőfalakkal változóan alakíthatók ki. A földszintjén indul a kiállítás és a „kis román palota” tereihez kapcsolódik. Az emeleten a kaszárnya felől visszajövő kiállításról érkezik vissza a látogató. A felső tér a központi előcsarnok felett záródik, lépcsőházzal csatlakozik a földszinthez, hogy a látogatók ezen át távozhassanak az előcsarnok felé.

Az új szárny alatt a tényleges szükséglet felmérése alapján pince készül és itt helyezhető el mindaz a raktár, amelyben az esztergomi Várhegy kiállításra nem kerülő régészeti anyagát, a kiállítási installációt, a nyári időszakban használt kerti berendezést stb. tárolják. Ugyanitt alakíthatók ki azok a kiszolgáló helyiségek, amelyek az új muzeum gépészeti berendezéséhez szükségesek, így a fűtés, világítás stb. helyei. A pince külső

megközelítése a Bazilika felől történik, belső lejárata pedig az igényeknek megfelelően akár az előcsarnok, akár a szárny másik helyén elhelyezett, a szerkezetbe rejtett és a látogatók elől lezárható lépcsővel oldható meg." A keleti épületszárny derékszögben fordul nyugatra, létrehozva ily módon az udvart északról lezáró épülettömböt, amely belecsatlakozik az Árpád-kori, un. „kis román palota" maradványába, emeleti traktusával ráfutva annak tetejére. Ez a megoldás, a „kis román palota" védőépületének szerepét is betöltvén, egyúttal az itt jelenleg oly súlyosan érvényesülő zavaros épülettömeghatás és a bazilikával összefüggő tériesztétikai kérdések rendezésére is alkalmas.

A „kis román palota" eredetileg a „kaszárnya"-tól különálló épület volt, s annak déli oldalhomlokzata jelenleg is korabeli monumentális hatású állapotát őrzi. A palotamaradványban tulajdonképpen két (5,2 x 5 m és 5,2 x 6,7 m) földszinti helyiség van. A másodikból északra nyíló harmadik (4,8 x 5 m) a valamivel későbbi, már gótikus toldaléképület töredéke. A régészeti feltárások mindhárom térségben, de különösen a másodikban és harmadikban fontos római és korai Árpád-kori alap- és felmenő falmaradványokat hoztak felszínre. A korai Árpád-korból valók több építkezési időszakról tanuskodnak, s kétségtelen, hogy a legkorábbiak Géza fejedelem építkezéseiből származnak. Ezeket a falmaradványokat konzerválják, s a közlekedést szolgáló áthidalások beiktatásával bemutathatók lesznek.

A harmadik teremből, a jelenleg elfalazott ajtónyílás helyreállítás útján a külső pince északi végében lévő, jelenleg földem nélküli, épületleírásunkban kazamatáknak mondott gótikus épület földszinti traktusába juthatunk. Ennek az épületnek jelenleg is három szintje: a pince, földszint és első emelet magasságában áll, csupán belső szintjei és lefedése hiányoznak. A „kis román palotából" érkező látogató belső lépcsőn át jut be ennek a harmas tömbnek a földszintjére és innen a „kaszárnya" dunai oldalán ma befalazott, de kibontandó középkori nyíláson át tér vissza a kaszárnya azonos síkban lévő pincéjébe.

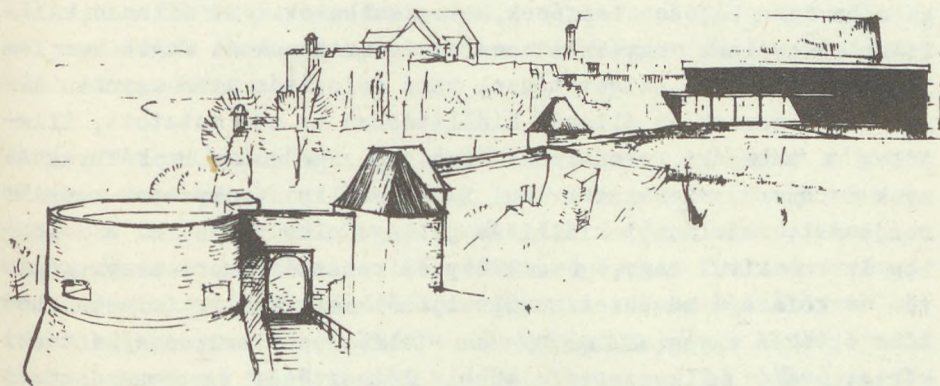
A hármashelyiségsor emelete elpusztult. A földszintjét lefedő vasbeton szerkezeten, olyan kilátó és pihenő teraszt lehet kialakítani, amely a kiállítás körforgalmának emeleti szintjében van. Ez a kilátó-terasz a teljes muzeumi körforgalom fele útján van ezért különösen alkalmas pihenőhely. Ezen a helyen könnyű, acél és üvegszerkezetű espressó építését javasoljuk, ahol a világ és Budapest nagy muzeumainak mintájára, a dunai kilátásban gyönyörködő látogató szeszmentes üdítő italokat, kávét stb. fogyaszthat a muzeum körforgalmát megszakító pihenés közben.

A „kaszárnya” nyeregtetővel fedett hosszú épületét mai tömegében hagyjuk. A „kis román palotán” és a mögötte kialakított - most ismertetett - három kiállítási helyiségen át ide érkező látogató az említett, pinceszinten levő ajtón keresztül lép be az épületbe. Itt a „kis palota” homlokzata előtt felvezető lépcsőn jön fel a földszintre, megtekintve az Árpád-kori épület helyreállított XIII. századi homlokzatát. A muzeumlátogató ezután végigmegy a „kaszárnya” egységes belső térnek meghagyott földszintjén. Az épület belsejét egy nagy térnek hagyjuk meg, amelyet csak a belső szinten visszafelé jövő forgalom számára épített galériákkal szakítunk meg. Az egységes belső tér, amely két szint, tehát egy emelet magas, alkalmas lesz olyan építészeti részletek természetes méretű rekonstrukciójára, mint a lebontott középkori bazilika nyugati kapuja, a „Porta Speciosa” vagy a „Bakócz-kápolna lebontott, de kövekkel ugyancsak meglévő homlokzata”.

A „kaszárnya” egységes terébe levezető lépcső természetesen csak a pince boltozata egy szakaszának lebontása árán létesíthető, ami azonban azért is feltétlenül szükséges, hogy a „kis román palota” oldalhomlokzatán lévő, s a pinceboltozattal kétvágott románkori ajtónyílást kiszabadíthassuk. A XVIII. században kaszárnyává alakított épület Árpád-kori falrészletekre épült a XV. században, legvalószínűbben Vitéz János korában. Az épület belső felújításában, a fentebb említett galériák elhelyezésében figyelmet fordíthatunk arra, hogy a falkutatás so-

rán, a vakolat alól kibontott román és gótikus falrészletek, középkori festett falfelületek, párkányrészletek, valamint ajtó- és ablakkeretek, eredeti helyükön lévő maradványai zavartalanul helyreállíthatók és bemutatathatók legyenek. E műrészletek helyreállításához kőtárunk a feltehetően innen származó töredékek kellő felméréseivel, egyeztetésével és összeillesztésével bizonyára bőséges anyagot fog szolgáltatni.

Az Esztergomi Vármúzeum kialakításának tervvázlata.
Oldalnézet.

A „kaszárnya” belső és külső helyreállításával kapcsolatban még tisztázandó problémák között hangsúlyozott fontossága van a Bonfini által leírt, s számos más forrásban és leírásban is magasztalt Vitéz János-féle reneszánsz kettős loggiának. A leírások és az eddig ismert, illetőleg kétségtelenül idesorolható töredékek azt tanúsítják, hogy az 1465 utáni években itt jött létre az egyik legkorábbi magyar reneszánsz építészeti és festészeti alkotás. Kőtárunk ehhez is szép anyagot tartalmaz, s eddigi munkánk eredményeként máris legalább egy-két freskódi-

szes árkádive helyreállítható. A híres diszterem, valamint az alatta volt függőkert eredeti jellegére a Várhegy vizivárosi oldalának tereprendezése, s ezzel párhuzamosan elvégezhető feltárása bizonyára még további támpontokat és anyagot fog szolgáltatni.

A „kaszárnya” alatti, mintegy 7,6 m széles, 4,6 m boltívmagasságú, s 41 m hosszú, valamint a mellette lévő - várfal felőli - 6,8 m széles, 1938-ban felül vízszintes betonlappal borított, de belül ugyancsak boltozott, 4 m ívmagasságú pincék a muzeumudvarról közelíthetők meg, de az állandó kiállítás látogatóforgalmába igen bajosan lennének bekapcsolhatók. Az állandó kiállítás igényeinek egyébként nedvességtartalmuknál fogva sem felelnek meg. Kellő szigeteléssel való felújítás után azonban alkalmasak lesznek az állandó kiállításban be nem mutatott, illetőleg a műemléki rekonstrukcióban fel nem használt kőfaragványok korszerű, korszakok és funkcionális szempontok szerint rendezett, tanulmányi kiállítás jellegű elhelyezésére. A jelenleg is rendkívül nagy, s a közép és reneszánszkori magyar építő- és kőfaragó művészet szempontjából ma még alig felbecsülhetően értékes anyag állagmegóvása feltétlenül szükségessé teszi kőrestauráló és konzerváló műhely létesítését és berendezését is. Nem kétséges, hogy a további műemléki munkálatok és régészeti feltárások, valamint az egész Várhegy tereprendezése során ez a mennyiség még tetemesen növekedni fog. A kőrestaurátor műhely kialakításához ugyancsak a pincében, avagy a külsőnek északi végéhez csatlakozó, a fentebb már tárgyalt három gótikus helyiség alsó traktusában biztosíthatunk lehetőséget. A kaszárnya alatti pince felújításával kapcsolatban felmerül, de a későbbiek során még megvitatást igénylő kérdés az 1962-ben feltárt vaskori lakóház bemutatása is.

A kaszárnya és a palota között hét zárt, egy részben nyitott helyiségünk és két kis udvarunk van, amelyekhez még a várkápolna alatti „alkápolna” veendő számításba. Közülük három helyiséget és egy kisebb folyosót - a palota lakótornyanak termeivel és a várkápolnával egyetemben - az OMF 1969/70-ben már

helyreállított. Az északi oldalán jelenleg nyitott boltíves helyiség, s a hozzá csatlakozó ún. „ciszterna”-terem, a közvetlenül a „kaszárnyá”-hoz kapcsolódó két helyiség helyreállítására később kerül sor. A „ciszterna”-ban és az előtte lévő, északi oldalán nyitott térség földalatti rétegében kerültek napvilágra - részben már 1934-35-ben, részben 1964-65-ben - a korábbi Árpád-korban, legvalószínűbben István király idejében emelt téglányalapú palotaépület kváderkövekből rakott falmaradványai. Ezen belül viszont felszínre jött egy törökkori fémolvasztó kemence és a már 1934-ben ismeretessé vált u. „ágyuöntő” maradványai is. A korai Árpád-korból való falak jelentősége messze meghaladja a törökkori maradványokét, mindazonáltal a tervezés és helyreállítás során mindkettőnek a megőrzésére és bemutatására kell törekednünk.

Az Árpád-kori palotában és a földszinti négy, részben gótikus, részben reneszánszkori helyiség helyreállításában egyrészt az 1934-38. évi feltárás és helyreállítás során kialakult helyzet megtartására, másrészt az 1964-68-as régészeti feltárások érzékeltetésére és bemutatására törekedtünk. A mostani helyreállítás leglényegesebb eredménye a lakótoronynak a Vitéz Stúdió alatti terében feltárt korai Árpád-kori, a XI. század elején keletkezett körkáporna falainak bemutatása. A földszinti, középoszlopos teremben a múlt század második felében nyitott két neo-román ablak egyikét ajtónyílássá alakítottuk át. Ezen az ajtón át a most létesített erkélyre jutunk, melynek a szép kilátás mellett az is feladata, hogy a XV. századi függőkert egykori létére emlékeztessen. A korábbi, részben a X-XI. századi falakat új járósíntekben az általános padlóburkolattól eltérő anyagokkal mutatjuk be.

Lényeges ujtás az 1938-ban kialakult állapothoz képest a korszerű gépészeti berendezés létesítése. A már eddig felújított összes helyiségekben részben villanyreflektor, részben álmenyyezetek mögé rejtett neonvilágítás van. A másik, még döntőbb fontosságú eredmény: a palota földszinti és emeleti termeire, valamint a várkápornára szolgáló klimaberendezés. Az egyetemes

művészettörténetben is oly kimagaslóan fontos trecento és reneszánsz falfestmények - amelyeknek konzerválása és restaurálása már szintén megtörtént - állagmegóvása ezzel hosszú időre biztosítottak látszik.

A műemlék-épületekben és az új szárnyakban mintegy 1200-1200 m² összesen tehát 2400 m²-nyi alapterülete lesz a kiállítási célokat szolgáló helyiségeknek. A kapusoros, az ún. „török temető”, a palota belső udvarai és első emeleti teraszának egyes részei alkalmasak lesznek szabadtéri kőfaragvány-kiállítások elhelyezésére. A kaszárnya alatti pincékben kialakítandó tanulmányi kőtárak alapterülete hozzávetőlegesen 500 m², mintegy 1200 m³ befogadó képességgel. A gépészeti és egyéb, nem gyűjteményi, hanem kiszolgáló igényeket kielégítő raktárak az új szárnyak alatt épülnek mintegy 150-200 m² rakfelülettel. A felújítás keretein belül tetemes munkát igényel az udvarok, terraszok és egyéb szabad területek kertészeti kiképzése.

A folyamatban levő helyreállítás és az új szárnyak építése az OMF által kidolgozott tervezési és kivitelezési ütemterv szerint 5-6 évet vesz igénybe. Az első ütemben már elkészült a palota és a hozzá tartozó földszinti helyiségek egy része. A második ütemben kerül sor a keleti kapu külső és belső - az új ásatásokban feltárt - maradványainak, a hidnak, valamint a rondellának és toronynak s természetesen magának a kapunak, továbbá a belső toronynak a helyreállítására. Ez a munka 1970-ben kezdődik és 1971-ben befejeződik. A harmadik, 1971-ben kezdődő ütemben kerül sor a keleti szárny, a palotához csatlakozó belső terek és udvarok helyreállítására, valamint a kaszárnyaépület és a „kis palota” muzeumi célokra való felújítására. A munka befejezésének időpontja: 1973-74. A negyedik, utolsó ütem feladata az új szárnyak megépítése, ennek befejezése 1975-re várható.

A helyreállítás és újjáépítés részletterveinek kidolgozásával és azok megvalósításával a Városi Tanács párhuzamosan végzi a Várhegy közművesítési és tereprendezési feladatait.

V. A kiállítás témarendje

A muzeum kialakításának koncepcióiról szóló fejezetből már eleve kitűnik, hogy a helyreállítás és újjáépítés után megvalósuló állandó kiállítás Esztergom városa és vára, valamint az egykori Esztergom megye történetének, gazdasági és művelődési fejlődésének egységes és komplex bemutatása lesz. A város és a megye fejlődésének és történeti szerepének meghatározó sarkpontja azonban legjelentősebb korszakaiban maga a Várhegy volt, a legnagyobb szabásu építészeti és művészeti emlékek itt keletkeztek s maradtak az utókorra, következésképp nyilvánvaló, hogy a Várhegy történetének és emlékeinek bemutatása hangsúlyozott szerepet kap. Előre bocsátom, hogy az állandó kiállításban a Várhegy és részben a város emlékéanyagát a műemléki épületek helyiségeiben, s igen szerencsés módon azok építési periódusaihoz, avagy jelentősebb „in situ” maradványaihoz igazodva, míg a táj, az egykori megye fejlődésének, különösen őskori és ókori, továbbá új- és legújabbkori fejlődését a keleti és északi új szárnyakban mutatjuk be.

Az alábbiakban csak magának a Várhegy történetének építési, művelődési és művészeti emlékeinek bemutatását szolgáló kiállítási témacsoportokat és fejezeteket kívánom tárgyalni részletesebben. A város és különösen a táj történetének bemutatására hivatott kiállítási részekre vonatkozóan kialakult elgondolási-írat csupán vázlatosan és javaslatként ismertetem.

Az állandó kiállítás fejlődéstörténeti felépítésében, a történeti szerep a műemléki és gyűjteményi adottságok alapján, az alábbi korszakok és témacsoportok súlypontosabb kidolgozását és bemutatását szándékozunk megvalósítani:

a régebbi leletek, s a legújabb ásatások eredményei alapján fokozottabb figyelmet kell fordítanunk a kelta és a római Solva szerepének, életének, gazdaságának és műveltségének s általában meglehetősen szép és bőséges emlékéanyagának valamint a rómaiak építészeti maradványainak „in situ” bemutatására.

Az állandó kiállítás a Várhegy, a város és a táj emlékéanyagát egyaránt magába foglaló őskor bemutatásával az új keleti szárny földszintjén kezdődik. Ezt követi a népvándorlás és a honfoglalás korszaka az új északi szárnyban.

A Várhegy történeti szerepének és fejlődésének legjelentősebb korszaka az Árpádok kora. A legértékesebb műemléki-építészeti maradványok, a művészettörténeti és régészeti szempontból legbecselesebb kőfaragványok ugyanebből az időből maradtak ránk, s e korszakot meglehetősen gazdag kerámia, fémművességi és egyéb tárgyi anyag is képviseli. A kiállításban tehát az Árpádok korát kell lehangsúlyozottabban kiemelni. (Az államalapítás, Géza fejedelem és István király idejéből a legkonkrétabb és legszebb, csekély maradványaiban is monumentális és látványos építészeti alkotásokat a legújabb várhegyi ásatás hozta felszínre.) Géza és István állandó szálláshelye esztergomi váruk és várbeli palotájuk volt. Az első keresztény templom, amelyről már a 970-es évektől kezdve kétségtelenül tudomásunk van, s amelyben Géza magát is és fiát is megkereszteltette, a Szent István protomartír templom. A Szent Adalbert székesegyház ha nem is az első hazai, de kétségtelenül az egyik legmonumentálisabb és legszebb egyházi épület, amely István király akaratából jött létre, s amely az ország első főpapjának a temploma volt. Az államalapítás politikai és gazdasági valamint művelődési központja az esztergomi vár, ahol a Várhegy északi oldalának birtokosaként otthont kapott a valamennyi magyarországi főpap metropolitája, az esztergomi érsek, s a főszékesegyházi társas káptalan is.

Az államalapítás korszaka tehát az Árpádok korán belül alapvetően fontos. A lehető leggazdagabb bemutatását az új szárny utolsó szakaszát elfoglaló honfoglalási korszak kiállítása után az ún. „Árpád-kori kis palotá”-ban valósítjuk meg, tehát azokban a termekben, amelyekben Géza és István palota-építkezéseinek maradványai - alap- és felmenő falrészletek - is feltáruztak, s az állandó kiállítás részét alkotják. Az Árpádok korszakának városbeli és a megye területéről származó emlékeit azok-

ban a termekben állíthatjuk a látogatók elé, amelyeket a „kis palotá”-hoz a dunai oldalon csatlakozó, földém nélküli helyiségekben ujitunk fel. Az egyházi építkezések és művészi alkotások, s általában a vallásos, főképpen ének- és zenekultúra emlékanyagának bemutatására a „kaszárnya” földszintjén kerül sor. Az épületbelső bejárataként a „Porta Speciosa” teljes nagyságu, fennmaradt eredeti töredékeit magába foglaló rekonstrukcióját tervezzük.

Az egész földszintet elfoglaló kiállításrésznek központi feladata, hogy minél teljesebb képet adjon a Szent Adalbert székesegyház építésének és díszítésének különböző periódusairól István király alapításától kezdve Jób érsek ujjaépítésén és bővítésén, majd Telegdy Csanád és Széchy Dénes nagyszabásu megújításain keresztül Vitéz János könyvtáráig és mázas cserepes tetőzetéig. A Szent Adalbert székesegyház anyaga mellett ugyanabban a térben sorakoztatjuk fel Esztergom s általában az esztergomi egyházmegye egyéb közép- és reneszánsz kori kulturájának és művészetének alkotásait és emlékeit is. Ebben a kiállítás szakaszban tehát átlépjük az Árpád-kor záró küszöbét, ami nemcsak a székesegyház egymásba sorakozó periódusainak szemléltetése érdekében szükséges, hanem mert ily módon organikus kapcsolatot teremthetünk - a földszinttől csak függő folyosókkal és galériákkal elválasztandó - emeleti térségével, amelyben a XV. századi esztergomi és tájbeli későgótikus és reneszánsz építészet, képző- és iparművészet, valamint humanista kultúra képét rajzolhatjuk meg. Egyébként maga az épület is számos szép fal- és egyéb műrészletet őriz a romántól a reneszánszig. Ily módon tehát az épület s a benne felállítandó kiállítás szoros párhuzamosságot fog alkotni.

A „kaszárnya” és a palota közötti belső terek és udvarok a III. Béla idejében kialakult palota részei, amelyek azonban a gótika és a reneszánsz korszakában is több ízben is átalakultak, melyebb rétegeiből pedig fontos X-XI. századi építészeti maradványok tárultak fel. A „kaszárnya” földszintjéből ide nyíló átjárás kialakításával ezekben a termekben folytatjuk az Árpád-kor-

szak főleg várhegyi történetének bemutatását.

Az udvarra néző, északi oldalán nyitott helyiségben és a „ciszterna”-teremben feltárt téglány-alaku korai Árpád-kori toronymaradványokban az államalapítástól indíthatjuk az Árpádok palota-építkezéseinek és művészeti tevékenységének, valamint a királyi udvar gazdasági, társadalmi és művelődési életének elsősorban magából a palotából származó emlékanyaggal illusztrált bemutatását. A faragott kövek, a kerámia és fémtárgyak mellett, amelyek a korszakot itt a legszélesebb skálán képviselik, természetesen gondolunk a kódexművészet, a tudomány és irodalom, a költészet és az ének-zene szemelvényes megmutatására is. Az esztergomi építészet és kőfaragás nemcsak művészeti hatásával sugározta szét önmagát az ország egész területére, hanem a technikai fejlődés vonatkozásában is az élen járt. A kiállításban tehát a királyi kőfaragó műhelyt mesterségbeli, építés- és kőfaragás-technikai vonatkozásban is bemutatjuk. Külön teret kell biztosítanunk a királyi pénzverde, s ezzel párhuzamosan az esztergomi fémművesség és ötvösművészet sokrétű feltárásának és minél teljesebb tálalásának is. Az ötvösművészet fejlődése Esztergomban a királyi székhely eltávozása után is országos hatásu maradt. A kiállítás felső időhatára itt is kitágul, mert folyamatosan illeszthető bele a XIV-XV. századi gótikus emléanyag is. A kiállítás e csoportja a földszinti középoszlopos teremben zárulhat, amelyben bár kisméretű, de mégis pompás Árpád-kori kincstárat rendezhetünk be.

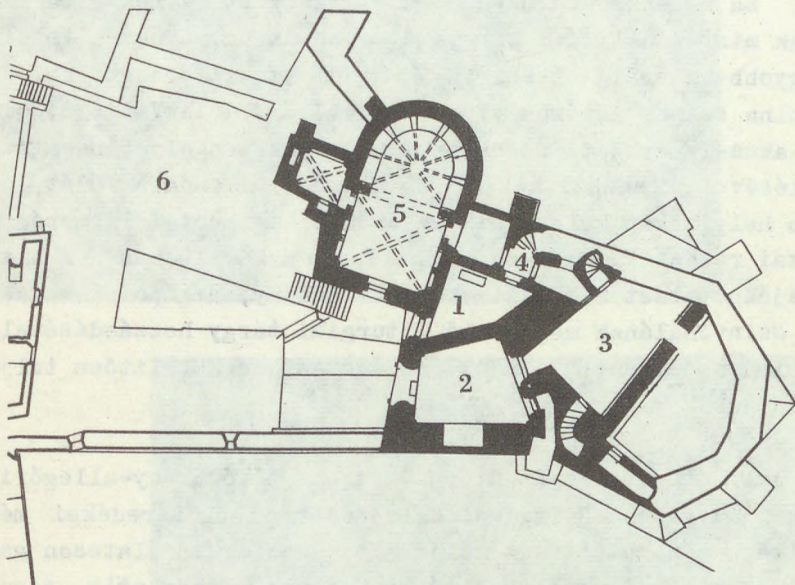
A középoszlopos teremből a reneszánszkori függőkeretet is jelképező új erkélyre kilépve gyönyörködhet a látogató a táj szépségeiben.

A látogató már a földszinti termekben találkozik a gótika, sőt elvétve a kora-reneszánsz egyes példáival is. A középoszlopos teremből felvezető románkori lépcsőn a lakótorony bejárati termébe, s onnan a várkápolnába, majd pedig a Vitéz Stúdióba és a „Beatrix terem”-be érkezünk. A kápolnában, s az említett termekben a román, a gótika és a reneszánsz olyan csodálatosan szép

együttesét látjuk, amilyennel nemcsak hazánkban, de másutt is csak elvétve találkozhatunk.

A várkáporna és a lakótorony termei mind építészeti, mind szobrászati és festészeti vonatkozásban nemcsak a várnak a középkorból a humanizmusba is ágakat hajtó legértékesebb emlékegyüttese, hanem hazai viszonylatban - de akár európai mércével is - a legszebb összegeződések kimagaslóan nemes példája.

Az Árpád-kori palota emeleti alaprajza.

1. A lakótorony bejárati terme. 2. A „Beatrix-terem”.
3. A Vitéz Stúdió. 4. Lépcső a felső teraszhoz.
5. Várkáporna. 6. Terasz.

Ezek a helyiségek önmagukban hordják építészeti, szobrászati és festészeti műtárgyaikat, tehát minden hozzáadás nélkül kimerítik a muzeumi kiállítás fogalmát. Nem okvetlenül szükséges tehát, hogy még más tárgyi emlékeket sorakoztassunk fel mellettük. A káporna és egyes termek jelenlegi, restaurált állapotuk-

ban is a legmagasabb foku látványt, s a legszebb élményeket nyújtják. A mai ember számára azonban mégis magyarázat szükséges, hogy a látvány és élmény alapos ismeretté állandósuljon. A várkáporna fokozottabban felel meg ennek az igénynek, de mégsem teljesen. A Vitéz Studióban és a Beatrix-teremben pedig, ahol a látogató valóban anyagszerű műalkotásokban gyönyörködhet, a falak és termek csonkasága, az eredeti boltozat hiánya, a kérdések sokaságát veti fel a nemcsak gyönyörködni, de megismerni és tudni vágyó emberben. A kérdések egy részére közvetlen választ adunk, ha a még raktárakban őrzött faragott és festett köveket nemcsak mint kiállítási tárgyakat visszük be, hanem a lehetőség legnagyobb határáig vissza is építjük azokat eredeti helyükre. A kápolna számos kövének visszaépítésével, s a Vitéz Studióban a Zodiakus-ív eredeti szerkezeti helyének tengelyében való felszerelésével kiegészíthetjük a díszítés ikonográfiáját, s így valóbb helyzetkép keletkezik az eredeti állapot felismeréséhez. Grafikai rekonstrukciókkal - legalábbis a kápolnában - hiánytalan tájékoztatást szolgáltatathatunk. Néhány, a kápolna magas művészi színvonalának megfelelő liturgiai tárgy hozzáadásával pedig, mind az élményt, mind a megismerést megközelítően teljessé fokozhatjuk.

Más a helyzet a Vitéz Studióban. Az ott lévő Erény-allegóriák, a Zodiakus-ív, s a Bolygó-diadalmenetek freskótöredékei még az avatottabb néző előtt sem tárják fel azt a csodálatosan gazdag humanista világot, amelynek létrejöttüket köszönhetik, s amelynek megismertetésére hivatottak. Az előszóban vagy írásban adott magyarázat nem, vagy csak gyéren pótolja a hiányokat. Komplex módon tárhatjuk fel a kort, s mutathatjuk be a XV. század derekán itt kibontakozott, a maga idejében rendkívül modern gondolkodást, ha eredetiben vagy jó másolatban kiállítjuk azoknak a műveknek és tárgyaknak egy részét, amelyek ugyanugy itt

---

Az Árpád-kori palota termei az 1969-70. évi helyreállítás után.

1. Vitéz Studió. Erények, XV. századi falkép. 2. Várkáporna. Ikerfülke; XII. századi oszlopfők, XIV. századi falfestmények.
(Fotó: Olajos István.)

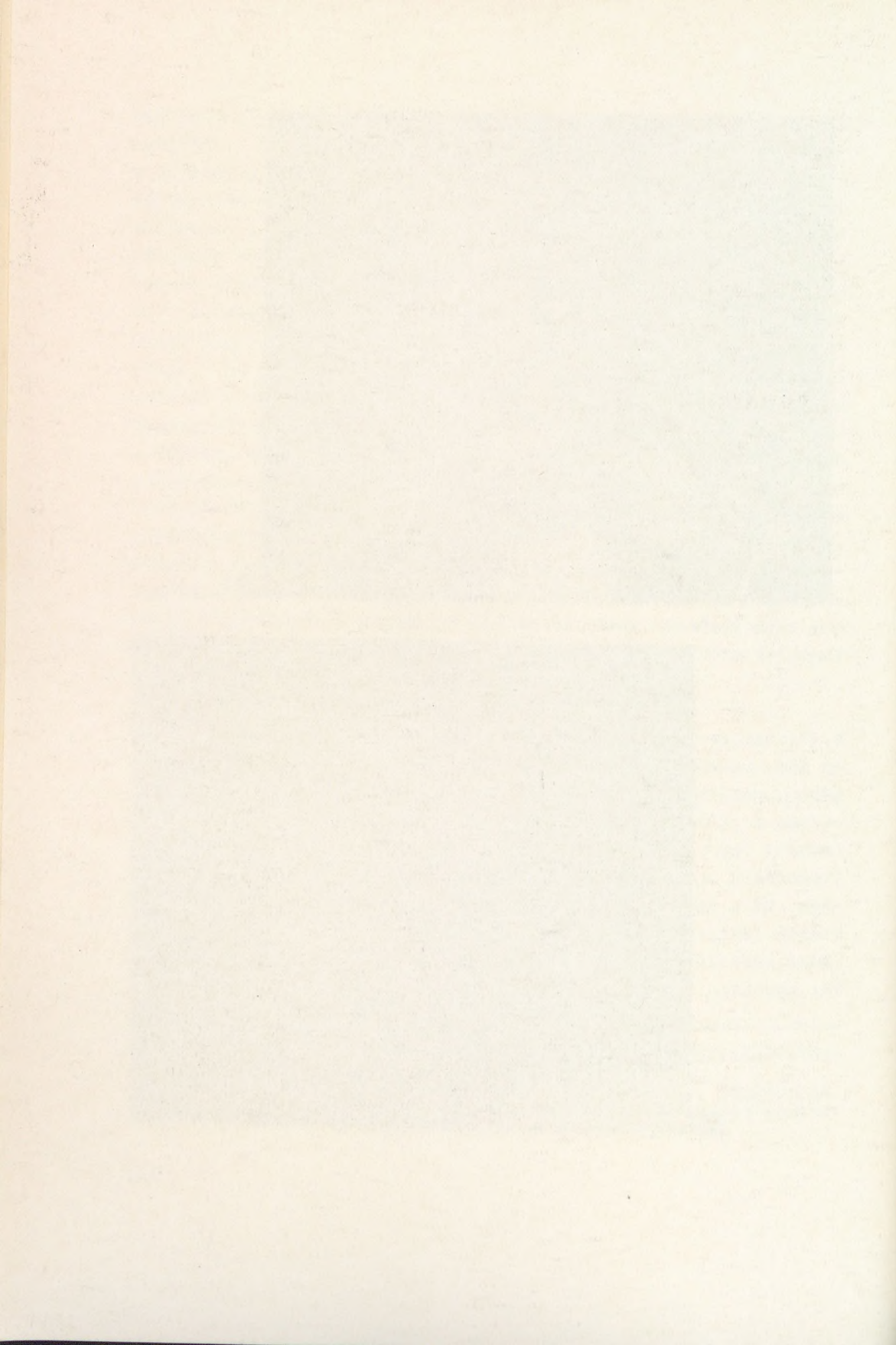

1

2

születtek, mint a falfestmények. Erre a megoldásra kitűnően alkalmas egyrészt a Vitéz Stúdió belső, megcsónkult terme, másrészt a Beatrix-terem. A látogató ily módon feljut az állandó kiállítás menetében a reneszánsz és a humanizmus legmagasabb lépcsőfokára. A Vitéz Stúdióból a lakótorony lépcsőjén érkezünk az alsó szintbe, ahol megismerhetjük az István király korabeli építkezések: a körkápolna és torony falmaradványait. Sajnálatos dolog, hogy e maradványoknak minden látogató, s főképpen valamennyi csoport számára való megmutatása, a szűkös közlekedési adottságok miatt bajosan lenne biztosítható. Az államalapítás kora egyelőre az egész országban legkétségtelenebb és legszebb építőművészeti emlékeinek megtekintése rövid visszatérés ahhoz a világhoz, amely a kiállítás nézőjét a „kis román palotá”-nak Géza és István korát, s mindkettőjüknek hatalmas egyéniségét bemutató termeiben fogadta. Innen ismét a korai reneszánsz és humanizmus házába, a Vitéz Stúdióba jutunk vissza, esetleg még egyszer visszatekintünk a kápolnába, hogy felidézzük és összegezzük a román, a trecento és a reneszánsz műveltség és művészet e csodálatosan szép együttesének hatalmas élményét.

A várkápolna kapuját a légkondicionálás miatt majd le kell zárni a közlekedés előtt, ezért a lakótorony bejárati termén át jutunk ki a terraszra, hogy folytassuk utunkat a kaszárnya emeleti traktusa felé, amely a tervek szerint csak galériák és függőfolyosók által válik el a földszinttől. Ez a térség már a Vitéz János-féle épületszárnynak a része volt.

A későbbi középkorban kiemelkedően fontosak azok az építészeti, szobrászati, festészeti és egyéb emlékek, amelyek a gótika korszakából, Telegdy Csanád, Pálóczy György és Széchy Dénes építkezéseiből, erődítési munkálataiból és művészeti tevékenységéből maradtak ránk. Kőtárunk tárgyainak nagyobb mennyiségét a gótika jegyében fogant alkotások töredékei alkotják. Ennek ellenére az Árpádok korszaka mellett mégis a reneszánsz és humanizmus, Vitéz János, Estei Hyppolit, Bakócz Tamás és Szathmári György tevékenysége és udvara által meghatározott, hozzávetőlegesen a XV. század derekától a török általi elfoglalásáig

terjedő időszakának kell a legnagyobb jelentőséget tulajdonítanunk, s a lehető legbővebb teret biztosítanunk. E feladat megvalósítása azonban nem könnyű, mert az e célra felhasználható tér, ti. a kaszárnya emeleti része, melynek befogadó képessége - a földem helyett galériák alkalmazása folytán - még csökkenni fog és így e célra feltehetően eléggé szűkös lesz. Ebben a térben kell bemutatnunk a gótikus és reneszánsz építészeti, szobrászati, festészeti - bár töredékes és fogyatékos, de még így is elképesztően nagy - anyagát. Ha csak a nagyobb műalkotásokká rekonstruálható avagy a művészettörténeti és esztétikai szempontból önmagukban is fontos és értékes töredékeket vesszük is számításba, igen súlyos tervezési és térfelhasználási problémákat kell megoldanunk. Ezek közül elegendő ez alkalommal csupán a Vitéz-loggia árkádívainak, valamint a Bakócz-kápolna homlokzatának összeillesztésére s a kiállításban való elhelyezésének nehézségeire rámutatnunk. A Vitéz-loggia árkádjai esetében keresnünk kell az eredeti helyzet részbeni visszaállításának a lehetőségét. Meggyőződésem, hogy a Várhegy dunai oldalának terprendezése ehhez még igen értékes és nagy mennyiségű anyagot fog szolgáltatni.

Az építészeti tagozatok és kőfaragványok rekonstrukciója mellett megfelelő teret kell adnunk a siremlékek szép sorozatának annál is inkább, mert ebben az emléktanyagban az esztergomi kőfaragóművészetnek kiváló alkotásai között számos olyan mű is van, amelynek leszármazottaival az országos számos más részeiben, s végső soron Krakkóban is találkozunk. Hasonló a helyzet a kerámiaművészetet illetően. A mázas kerámiának e korszakban Buda mellett - ha esetleg már nem azt megelőzően - Esztergomban, Vitéz János és Estei Hyppolit korában készültek a legbecsesebb remekművei.

A késő gótika és a reneszánsz korszakának - ami Esztergomban országos, sőt nemzetközi jelentőségű periódus - komplex módon való bemutatása feltétlenül szükségessé teszi más hazai vagy éppenséggel külföldi gyűjteményekben, könyv- és levéltárakban, kincstárakban és muzeumokban őrzött, Esztergomban keletkezett,

vagy idevonatkozó alkotások, emlékek és dokumentumok letétként vagy kölcsönként, vagy másolatban való kiállítását.

Rövid, de hangsúlyos utalásokkal kell felhívni a figyelmet Esztergomnak a Mohácsot követő pusztulás időszakában való helyzetére, mint többek között Nagy Máté hajduhadnagynak a vár megmentésére tett merész vállalkozására, a maróti mészárlásra, Zápolya és Ferdinánd Esztergomot romboló cselekedeteire, Andreas Lupus Strigoniensis krónikás-énekére.

A török korszakon belül - az északi uj szárny emeleti szintjében - három periódust alakíthatunk ki.

Az első periódusban szemléltethetjük Esztergom 1543.évi elfoglalását, s a várban és városban kialakult török életet, a városkép átalakulását, fürdők, dzsámik, minaretek emelkedését. A követjárások, küldöttségek jelentéseivel, naplórészleteivel jól illusztrálhatjuk Esztergomnak az oszmán birodalom nyugati kapujaként betöltött szerepét.

A második szakaszt Esztergom 1594-95. évi ostroma és visszavétele, a vár és város borzalmas pusztulása, majd pedig 1605-ben való újbóli török elfoglalása alkotja. Az 1594-1605 közötti évtized Esztergom történetének egyik legtragikusabb momentuma. Középkori nagysága, monumentális városképe, várbeli palotái és templomai ekkor omlottak össze, s kerültek a föld alá. E pusztulás legcsodálatosabb emberi szimbóluma Balassa Bálint bátor és önfeláldozó vállalkozása. A kiállítás e részének feladata, hogy nemcsak elestét, hanem egész életét és életművét méltó módon mutassa meg.

Ugyanebben a kiállítási részben állíthatunk emléket Claudio Monteverdi magyarországi és kiváltképpen esztergomi tartózkodásának.

Ezen az évtizedes időszakon belül mutatjuk be Esztergom várának a tizenöt éves háboruban való központi szerepét, Pálffy Miklós

főkapitány, Mansfeld Károly, s a többi - magyar, olasz, vallon - hadvezérek és seregeik tevékenységét is.

A harmadik periódusban az újbóli elfoglalástól az 1683. évi visszafoglalásig terjedő évtizedek fontosabb eseményeinek illusztrálása mellett a török kerámia- és rézművesség páratlanul gazdag emlékanyagát mutathatjuk be.

A párkányi győzelem, Sobieski János lengyel király alakja, a vár visszavételének európai visszhangja nyomtatványokban, metszetekben, emlékérmekben rendkívül gazdagon jelenik meg, s a kiállítás e része nemcsak a török hódoltság záró akkordját, hanem Esztergom története új korszakának a nyitányát is jelenti. E nyitány egyik fontos új szereplője Bottyán János, a vár lovaskapitánya, akinek döntő fontosságú szerepe volt az 1685. évi táti csatában, s aki közel két évtized múlva már kuruc generálisként vonul ismét szülővárosa falai közé. Bottyán tábornok esztergomi származását, életének itteni mozzanatait, a szegény nép javát szolgáló intézkedéseit levéltári és egyéb dokumentumokkal illusztrálni tudjuk, a Rákóczi-szabadságharc esztergomi vonatkozásainak bemutatásához azonban még további anyag gyűjtése szükséges.

A XVIII. sz. elejének katonai közigazgatása, Kuckländer városparancsnok szereplése, majd pedig a szabad királyi város jog visszanyerése ugyancsak bemutatható mozzanatok.

A város és környékének gazdasági megújulása, a szőlő- és bormelész füllendülése, a sokrétű helyi kézműipar, s az azt létrehozó céhes-iparos polgári társadalom kialakulása és fejlődése, a városkép és az építészet, valamint a művészetek sajátos hangvételében való szerepének a bemutatása még sok kutatást és gyűjtést igénylő feladat, bár a Balassa Bálint Múzeum gyűjteményei e korszakból meglehetősen szép és jó anyagot tartalmaznak. A város építészeti megújulása, a középületek, templomok, kolostorok és polgári házak keletkezésének és fejlődésének keretein belül hangsúlyosan kell megmutatni az „iskolaváros” újjászüle-

tését s általában a polgári művelődés sajátos arcvonásait is. Gondolni kell a vizi és dunai malmok gazdasági szerepének a bemutatására s ezzel párhuzamosan a molnárság és a fafaragás - asztalosok, ácsok, kádárok - mesterségének és művészetének az összefüggéseire is.

Az ujjáépítés évszázados menetében döntő módon alakult át a vár képe. Az egykori királyi és érseki paloták romjaiból kaszárnyák épültek, s a székesegyház monumentális romjai végleg eltűntek. Az ujjáépítés és a romok eltakarítása között azonban az országban szinte első ízben találkozunk a műemlékvédelem és a muzeumi gondolat jelentkezésével. E folyamat bemutatása a kiállítás izgalmas feladatai közé tartozik.

A XIX. század Esztergomban is a feudalizmus hanyatlásának és a kapitalizmus kibontakozásának a korszaka. A század elejére esik az érsekség visszatérése, ami új irányt ad a város fejlődésének. Létrejött a város klasszicizáló képe, amiben a vezérszólamot a Várhegyen emelt bazilika hatalmas épülettömege vitte. Ennek a fejlődésnek a szemléltetésével párhuzamosan kell képet adni a közművelődés fejlődéséről, s a reformeszmék gyors és mélyen rétegződő térhódításáról, Esztergomnak a szabadságharcban való szerepéről. A század második felében a tőkés ipar és kereskedelem fejlődésének taglalásával egyidejűleg képet adhatunk a romantika és az eklektika építészeti és művészeti tevékenységéről, s ugyanakkor a könyvtárak létesítéséről, valamint a Keresztény Múzeum alapításáról és a Kincstár megnyitásáról, majd pedig a régészeti társulat megalakulásáról, s gyűjteményének: a Balassa Bálint Múzeum ősenek létrejöttéről.

A városon túli táj fejlődésében a dorogi iparvidék játszotta a döntő szerepet, ezért a kiállítás feladata, hogy ezt megfelelő módon bemutassa.

Egy-egy témacsoportban kell foglalkozni az első világháború városrost és a környéket érintő eseményeinek, a kenyérmezői hadifogoly tábor életének s ezen belül kézműipari és művészi tevé-

kenységének a bemutatásával.

Önálló részt biztosítunk a Tanácsköztársaság városi életének, szociális és kulturális intézkedéseinek, az intervenció sok feletti párkányi győzelemnek, valamint Kernstok Károly nyergesujfalui művészeti szabadiskolájának a kiállításban való sokrétű és hangsúlyos megmutatására.

A két világháború közötti időszakban a városfejlődés pangása, a megyei közigazgatás társadalmi reakciója, az osztályellenlétek kiéleződése, az agrár- és ipari proletariátus erősödése, a sztrájkmozgalmak és ellenállási törekvések alkotják a kiállítás e szakaszának fontosabb tematikai csomópontjait. A művelődés területén pozitív kérdés az iskolák fejlődése, az iskolaváros jelleg fokozódása. Kiemelkedő téma Babits Mihály esztergomi „alkotó műhelye”, amelynek bemutatása ugyan a Babits Emlékmuzeumban történik, de ebben a kiállításban is szükséges a rövid ráhivatkozás. Az Árpád-kori palota 1934-38. évi feltárását és helyreállítását az újabb feltárásokkal és helyreállításokkal egyetemben - a már elmondottak szerint - a Budai-torony termeiben rendezendő külön kiállításban dokumentáljuk.

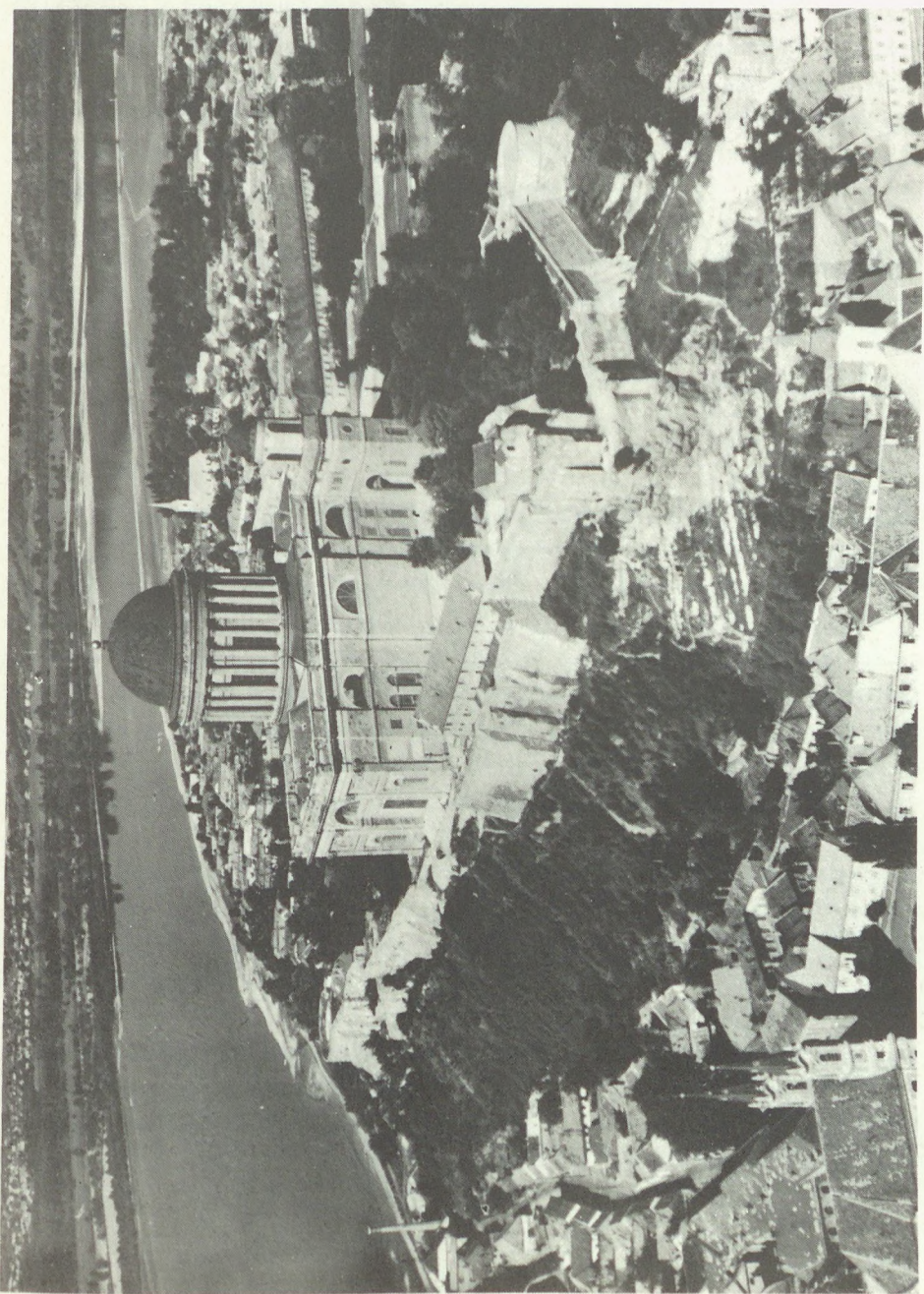
A második világháború gazdasági és demográfiai veszteségei, a hidak, üzemek, köz- és magánépületek, műemlékek pusztulása, ellenállás, partizánmozgalmak a megye területén kellőképpen illusztrálható és magyarázható témakörök. A város felszabadítása, a szovjet dunai flotilla szerepe, a Nemzeti Bizottság és a pártok megalakulása, az új közigazgatás megszervezése a romok eltakarítása, hidak, utak, épületek helyreállítása nyomatékos bemutatást igényel.

Az állandó kiállítás utolsó nagy szakaszát a szocializmus építésének korszaka alkotja. E téma csomópontjai: az ipari-üzemi

---

Az esztergomi Várhegy a tájban. Légi felvétel.
(Fotó: MTI.)

fejlődés, a nagyszabású gyárlétesítés és építkezés, a társadalom átalakulása, a műszaki értelmiségi réteg erősödése a szerző- és műszeripar országos jelentőségűvé való fejlődése, szociális és urbanisztikai létesítmények, a modern városgyűrű kialakulása és fejlődése, az iskolaváros jellegének további erősödése, a felsőfokú intézmények létesítése.

Az állandó kiállítás záró fejezeteként javaslom Esztergom város jövőbeli fejlesztési terveinek bemutatását, amelyen belül megfelelő teret lehet biztosítani a műemlékvédelem és a muzeumok további perspektíváinak ismertetésére is.

+ + +

A tervezett helyreállítás és újjáépítés költségigénye az 1968-as árszinten való számítások szerinthozzávetőlegesen 20.000.000 Ft., s ez az összeg fele-fele arányban esik a műemléki részek helyreállítására, valamint az új szárnyak és egyéb új létesítmények építésére, beleértve a muzeum területéhez tartozó udvarok és terraszok kertészeti kiképzését és a gépészeti berendezést is. A műemléki részek helyreállításának költségeit az OMF viseli, míg az újjáépítések, valamint a gépészeti berendezés fedezetét a Művelődésügyi Minisztérium biztosítja.

A kiállítási installáció, s az egyéb muzeológiai belső berendezés költségei még külön - egyenlőre meg nem határozható - tételek alkotnak; ezeknek fedezetéről ugyancsak a Művelődésügyi Minisztérium gondoskodik.

Az egész Várhegy közművesítésének és tereprendezésének költségei a Városi Tanács előirányzatában 10.000.000 Ft. körüli összeggel szerepelnek. A Városi Tanács áldozatkészsége folytán történt meg a várbeli műemléki épületek lakóinak áttelepítése is.

Nagy Zoltán

B. Vágó Eszter
(1928-1970)

1970 június 18-án tragikus hirtelenséggel elhunyt B. Vágó Eszter, a dunaujvárosi ásatások vezetője. A halál ásatás közben érte utol, abban a munkában, amelynek másfél évtized óta minden energiáját, életét szentelte.

Debrecenben született 1928-ban. Édesapja Vágó Pál mérnök, édesanyja Achim Ilona, Achim Andrásnak, a Viharsarok parasztvezérének leánya volt. Iskoláit Debrecenben végezte, itt kezdte meg egyetemi tanulmányait is, amelyeket Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen fejezett be, ahol 1951-ben muzeológus oklevelet kapott. A Magyar Nemzeti Múzeumban eltöltött gyakorlóév után 1952-ben mint régész a Dunaujvárosi Múzeumhoz került. Amikor három évvel később férje, Bóna István, megvált a Dunaujvárosi Múzeumtól, átvette annak vezetését.

A gyors ütemben folyó városépítés egyre nagyobb arányu és egyre több energiát követelő leletmentési munkát tett szükségessé az egykori római katonai tábor, a hozzá tartozó c a n a b a e és temető területén. 1962-1970 között több mint 1500 római sír, egy szir bazilika, számos lakóépület, egy avarkori és egy középkori település feltárása, egész múzeumot betöltő gazdag leletanyag megmentése fűződik nevéhez.

Fáradhatatlanul végzett munkáját a halál a befejezés előtt szakította félbe; eredményeinek feldolgozásához, összegzéséhez, már nem maradt ideje. Öröksége azonban így is nagy jelentőségű és fenn fogja tartani emlékezetét. A Fejér-megyei Múzeumi Szervezet fáradtságot, nehézséget nem ismerő munkatársat, kutatót, munkájának élő régészt vesztett benne.

**Dr. Székessy Vilmos
(1907-1970)**

Hosszabb betegeskedés után 1970. augusztus 24-én elhunyt Dr. Székessy Vilmos, a biológiai tudományok doktora, a Természettudományi Múzeum főigazgatója.

1907. február 22-én született Schlosshofban, Alsóausztriában, mint magyar állampolgár. Elemi és középiskoláinak elvégzése után a bécsi tudományegyetem hallgatója lett, ahol a neves, holland származású J. Versluys professzor intézetében tanult. Tudományos működését is Versluys, továbbá a kor neves osztrák entomológusa: K. Holdhaus mellett a Wiener Naturhistorisches Museum-ban kezdte. 1933 márciusában állattanból és fizikából tett doktori szigorlatot a bécsi egyetemen.

1933 novemberében hívták őt meg a budapesti Természettudományi Múzeumhoz, ahol haláláig működött.

1935-től kezdve résztvett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem oktatómunkájában is. 1936-ban a debreceni egyetem nosztrifikálta osztrák diplomáját. 1941-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen habilitált „A rovarok természetrajza” tárgykörből, s ugyanitt 1945 februárjától mint rangidős egyetemi magántanár vezette az Általános Állattani Intézetet.

Muzeumi szolgálatát 1933-ban az Állattárban a Coleoptera gyűjtemény tudományos őreként kezdte. 1945 áprilisában az Állattár igazgatójává, 1949. decemberében a Természettudományi Múzeum főigazgatóhelyettesévé, 1960 júliusában főigazgatójává nevezték ki.

A több mint három és fél évtized, amit a Természettudományi Muzeumban eltöltött, a muzeumnak igen mozgalmas időszaka volt, s tőle, pályája kezdetén mint tudományos munkatárstól, később pedig mint különböző vezető tisztségek viselőjétől nagy tette-készséget és helytállást követelt. A sors úgy hozta, hogy ez alatt az egyetlen emberöltő alatt két alkalommal is súlyos károkat szenvedett a Múzeum mind épületeiben és felszerelésében, mind gyűjteményeiben: először a II. világháborúban, később pedig az ellenforradalom idején. E károk felszámolásában, a romokon az új élet megindításában igen tevékenyen vett részt s jelentős a szerepe abban, hogy a pusztulás ma már csak rossz emlék, s a Múzeum töretlenül folytathatja munkáját.

Tudományos munkássága jelentős és széleskörű: rendszertani, faunisztikai, állatföldrajzi, morfológiai, biokémiai, biofizikai és tudománytörténeti tárgyú műveinek, dolgozatainak száma meghaladja a százat. Kiemelkedő jelentőségűnek minősül néhány nagy összefoglaló mű (a „Bátorliget élővilága” c. monográfia, a „Magyarország Állatvilága” c. sorozatos munka stb.) megalkotásában kifejtett szervező vagy irányító közreműködése, vagy éppen nagy felkészültséggel folytatott példaadóan lelkiismeretes szerkesztőmunkája. Számos tudományos folyóiratnak is (Annales, Állattani Közlemények, Albertina, Egészség, Fragmenta Faunistica Hungarica, a külföldiek közül: Zoologische Berichte, Berichte für die Wissenschaftliche Biologie stb.) szerkesztője vagy tudományos főmunkatársa volt.

Széleskörű felkészültsége képessé tette őt intézményének képviselőjére mind a hazai, mind a külföldi tudományos fórumokon, szakmai társaságokban és konferenciákon egyaránt. Sokat köszönhet neki a Múzeum nemzetközi kapcsolatainak fejlesztésében, megerősítésében és sok hasznos külföldi tapasztalat átvételében és meghonosításában.

Sokrétű igazgatási és tudományos tevékenysége mellett kiterjedt figyelme a muzeumi munka másik fontos ágára: az ismeretterjesztő-népművelő tevékenységre is. Az utóbbi 20 év, amely egybe esik

főigazgatóhelyettesi, majd főigazgatói működésének időszakával, a Múzeum történetében még soha nem tapasztalt eredményeket hozott pl. a kiállítási munkában. Ekkor születtek meg egymásután azok a ma is álló, nagyhatású kiállítások, amelyek egyaránt hoztak újat mind témájukban, mind kivitelezésükben, s amelyek előkészítésében szintén jelentős személyi érdemei is vannak. E kiállítások látogatási élményeinek mélységét, fokozásának lehetőségeit tudományos módszerekkel vizsgálta, s e tárgykörben a bel- és külföldi szaklapokban megjelent tanulmányai előre mutatóak.

Érdemeit államunk a „Szocialista Kulturáért”, a „Szocialista Munkáért Érdemérem” kitüntetések adományozásával, valamint a „Munka Érdemrend” kitüntetés arany fokozatának kétszeres adományozásával ismerte el.

Aktiv, tevékeny ember volt. Nyugdíjas korszakának megkezdése előtt egy héttel hunyta le örökre szemét.

Külföldi folyóirat szemle

A háboru utáni évek legnagyobb NSzK-beli muzeumi újjáépítése fejeződött be Nyugat-Berlinben, ahol a Néprajzi Múzeum épületét adták át - hatévi munka után - rendeltetésének. Kiállítási területe meghaladja a 10.000 m²-t, 300.000 tárgyával Európa leggazdagabb néprajzi gyűjteménye. 1873-ban alapították, 1945-ben kénytelen volt az állami képtárral egy fedél alatt működni s így gyűjteményének csak jelentéktelen hányadát állíthatta ki. Most az amerikai osztály 120.000 tárgyat őriz, a déltengeri részleg 3000 tárgyat mutat be 50.000 darabjából, a délázsiai osztálynak több mint 30.000 tárgya van, amiből eddig még csak 750 került kiállításra. Októberben nyílik meg keletázsiai művészeti részlege, míg 1971-re halasztják az indiai osztály megnyitását (Deutsche Kulturnachrichten 1970:9-10).

A felsőausztriai tartományi múzeum új múzeumot rendezett be Greinburg várában. A felső Duna-vidék hajózásának néprajzi és művelődéstörténeti emlékeivel rendezték be ezt a hangulatos kastélyt. A katalógus a tutajozás, hajóvontatás és a folyami hajózás tárgyi emlékein kívül az egyes korok hajózási szokásairól is eddig kevésbé ismert adatokat nyújt (Oberösterreichisches Schiffahrtsmuseum, Schloss Greinburg, Katalog 1970).

Ausztriában megszorodtak a helytörténeti múzeumok: közülük kettő Burgenlandra esik. Pinkafőn (Pinkafeld) a XVII. századi Batthyány kastély lett a falumúzeum otthona, Széleskuton (Breitenbrunn) pedig egy toronymúzeum létesült, amelyben a Fertő-tó vidékének néprajzi gyűjteményét tárolják. Mindkét múzeum számos magyar történeti vonatkozású dokumentummal rendelkezik (Burgenländisches Landesmuseum, Katalog Nr. 3, Nr. 4).

Néprajzi vonatkozású az a hír, hogy Ujváry Zoltán debreceni

egyetemi tanár megkapta a Giuseppe Pitriè-díj 2. fokozatát. Ez alkalomból fényképpel illusztrált beszámolót közöl a palermoi Bollettino del Museo Etnografico Siciliano 1970. augusztusi száma.

A New York melletti Corning városban létezik a világ egyik legjelentősebb üvegmúzeuma, az itt kiadott Journal of Glass Studies (XI:1969) Borsos Béla szépen illusztrált cikkét közli a magyarországi XIX. századi gyógyfürdői emlékpoharakról. Ez az évkönyv egyébként minden számában az üveg történetére vonatkozó irodalom évenkénti bibliográfiáját adja, mindenkor figyelemmel kísérve a magyar üvegművészettel kapcsolatos közleményeket.

A leghíresebb grafikai folyóirat, a Zürichben megjelenő Graphis legújabb számában (1970:147) nagy terjedelmet szentel a cukrászipar művészetének: számos bábsütőforma, mézeskalács-minta képét közli, köztük három az Iparművészeti Múzeumban őrzöttről készült.

Krisztinkovich Béla és Korach Mór közösen irtak nekrológot Mihalik Sándorról, múzeumi életünk nagy alakjáról, a faenzai nemzetközi kerámiatörténeti múzeum szaklapjában („Faenza” 1969: 3-6.), méltatva Mihaliknak a magyar és az olasz kerámiatörténeti kapcsolatok felkutatásában elért elévülhetetlen érdemeit. Még ugyanebben a számban értesíti olvasóit a lap Krisztinkovich Béla elhunytáról. A bucsuztató közlemény elismeréssel adózik a szenvedélyes habán-gyűjtőről és az olasz majolika nagy szerelméről, akinek e folyóirat több értékes cikkét közölhette.

A baseli világhírű CIBA vegyészeti gyár általánosan ismert folyóirata a CIBA-Rundschau legutolsó számának (1970:2) alaptémája: textiliák a bélyegeken. A bélyegtörténet összefoglalása után igen érdekes mindazoknak a bélyegeknek a bemutatása, amelyen textil, divat, népviselet vagy egyéb, az öltözködéssel összefüggő ábrázolás látható, ideértve a textil alapanyagokat szolgáltató állatokat, növényeket is. Sajnos magyar bélyeg nem szerepel a kiváló reprodukciók között.

Ha már a bélyegeknél tartunk, ne feledkezzünk meg a most centennáriumát megérett levelező lapról sem. A hamburgi Altonaer Museum ez alkalommal „Művészet és levelező lap” címmel nagyszabású kiállítást rendezett, amely már eddig is nagy közönségsikert aratott. A kiállításon mintegy 1000 nyomtatott és 200 kézifestésű lap szerepel, míg a muzeumnak kb. 200.000 lapja van, ebből 700 művészek eredeti alkotása. A kiállítást ismertető Weltkunst (1970: No.17) kitér e művelődéstörténetileg jelentős találmány koronkénti divatjára, stílusára és megemlíti, hogy az utóbbi időkben kevés művészi lap kerül forgalomba, pedig nem is olyan régen olyan nagy művészek, mint Alfons Mucha, Oskar Kokoschka, Alfred Kubin, stb. sem áttallották grafikai művészetüket e kisterjedelmű, de nagy publicitású műfaj szolgálatába állítani.

A csehszlovák Muzejní a vlastivedná práce VII. évfolyama (1969) jelent meg a közelmúltban. A színvonalas folyóirat kizárólag cseh nyelven közli cikkeit, amelyek mindegyike muzeumi vagy műemlékvédelmi vonatkozású. A legutolsó számban (1969:1-2) Jiří Špít a cseh terület muzeumai évkönyveinek, közleményeinek történetét írja meg az első, az 1921-ben megindult Věstník moravského muzea-tól a ma is élő kiadványokig.

Az utóbbi években a romániai vidéki muzeumok - így az erdélyiek is - ismét kiadják évkönyveiket. A Kolozsvárt megjelenő Acta Musei Napocensis 1965-től kezdve figyelemmel kíséri Erdély régészetét, művelődéstörténetét és munkásmozgalmi múltját. Hosszabb szünetelés után a gyulafehérvári muzeum évkönyve: az Apulum is beszámol a helyi régészeti kutatás eredményeiről. A nagy-szebeni Brukenthal Muzeum közleménysorozatának 14.kötete jelent meg a legutóbb. A marosvásárhelyi muzeum 1965-ben megindította Studii și Materiale című évkönyvét. A brassói muzeum Culegere de Studii și Cercetări címmel 1968-ban adta ki első kötetét, míg a szatmárnémetiek Satu Mare, Studii și Comunicări címmel 1969-ben hoztak ki egy évkönyvet. Valamennyi kiadvány elsősorban Erdély történetével foglalkozik. Nyelvük román, a cikkek rezüméi általában németül íródtak.

Korábbi szemlénkben hirt adtunk az egyre szaporodó műtárgylopásokról (Muzeumi Közlemények 1970:2). A Weltkunst szeptemberi számai (Nr. 17, 18) újabb műtárgy-eltűnésekről tájékoztatnak: a boppardi karmelita templomból eltűnt hat XIV. századi faszobor, együttes érték 300-500.000 DM; a trieri városi muzeum vesztesége félmillió márkára tehető: 6 festmény (köztük egy Cranach) és két szobor került tolvajok kezébe; a bécsi fogadalmi templomban (Votivkirche) tatarozás volt 1969 novemberétől 1970 márciusig, ezalatt letakarták az oltárokat, ahonnan eltűnt két szobor és egy igen értékes kép, a kár eléri a félmillió schillinget; a Mosel melletti Ernst városka plébániájából elloptak egy XV. századi Madonnát (10.000 DM); a koblenzi muzeumból pedig egy XVIII. századi Mária képet (15.000 DM) és végül Laudert város templomából egy kiváló barokk Madonna-szobrot (20.000 DM). A lap közli a műtárgyak képét és reméli, hogy ezáltal meggátolhatja azok értékesítését.

Jakabffy Imre

Könyvek, kiadványok

Muzeumi Műtárgyvédelem, 1. 1970.

Szerkesztő: Dr. Némethy Endre. A Központi Muzeumi Igazgatóság Muzeológiai Technológiai Osztálya kiadványa. Felelős kiadó: Dr. Csikai László.

Készült a Népművelési Propaganda Iroda sokszorosító üzemében, 900 példányban, 20*7 iv terjedelemben, A/5 formátumban, famentes papíron.

A technika, főleg a vegyészet rohamos fejlődésével számos új védőanyag felhasználására nyílt lehetőség a muzeumi területen. A műtárgyvédelemben alkalmazott hagyományos eljárásokat az új konzerváló anyagok fokozatosan kiszorítják, mert hatásosabbak és a muzeumi követelményeknek jobban megfelelnek. A reataurálás és a konzerválás korszerű igényeinek megfelelően kezdte meg munkáját a Művelődésügyi Minisztérium által 1960-ban létrehozott Központi Muzeológiai és Technológiai Csoport; 1968 óta: a Központi Muzeumi Igazgatóság Muzeológiai Technológiai Osztálya. Tíz éves fennállásának méltó dokumentálására adta közre a kötetet, mely egy periódikusan megjelenő sorozat első száma.

Régóta várt és nélkülözött kiadvány. Szerkesztője szakavatott munkáján kívül elismerés illeti a kiadót és az előállító üzemet a gondos és szép kiállításért, valamint a helyes tipografizálásért.

A kötet kilenc tanulmányt, cikket, közleményt tartalmaz, a muzeumi műtárgyvédelem fontos problémáira ad választ a tudományos kutatás eredményeinek jelenlegi állása szerint.

Némethy Endre „A hazai muzeumi általános restaurálás-konzerválás helyzete” címen irt történeti visszapillantást nyújtó és a jelenlegi állapotokat felmérő, elemző tanulmányt, melyben műtárgyvédelmünk helyes, a valóságnak megfelelő értékelését adja.

Schlager Károlyné „A muzeumi fém-műtárgyak állagvédelme” című tanulmánya a kiadvány legterjedelmesebb írása, mélyreható és az élet gyakorlatának megfelelő szemmel boncolgatja ezt a legégetőbb kérdést. A műkincs-állományban 6 fém alapanyagot állapít meg, s ezekből kiindulva tárgyalja és ismerteti ötvözeteiket a feltárástól a muzeumbakerülésig, praktikus szemmel írja le a műhely- és laboratóriumi munkát. Nagyon világos okfejtéssel ismerteti meg az olvasót a legkorszerűbb eljárásokkal, továbbá gyakorlati utmutatásaival olyan írást ad a restaurátor és a muzeológus kezébe, mellyel szakszerűen oldhatja meg feladatát. A megfontolt hangvételi tanulmánynak nagy erénye a muzeumi igények és kutatói követelmények messzemenő figyelembevétele, valamint szinte mindenre kiterjedő alapossága.

Szalay Zoltán „A régészeti és történeti eredetű bőrök konzerválása” című írásában a Balatoni Múzeum 30 darabból álló bőr lábbeli leletegyüttesének kezelését és konzerválását ismerteti. Bevezetőben - a kérdés jobb megértésére - szakszerűen megismerteti az olvasót a bőrkikészítés különböző műveleteivel és erre az ismeretanyagra építi fel cikkének mondanivalóját. Az ásatag bőrök állagvédelmén túlmenően azok eredeti funkciójának megközelítő állapotát igyekszik elérni. E magas követelmény elérését jól megválasztott és kikísérletezett eljárásainak nagyszerű eredményei igazolták.

Szabó Zoltán „Husvétii tojások konzerválása” címen tette közzé ennek az évtizedekig megoldatlan problémának a helyes és a muzeológusok számára is megnyugtató megoldását. „Fazsindelytetők konzerválása és lángmentesítése” című közleménye pedig a népi műemlékek és szabadtéri muzeumok tetőszerkezete védelmére ad hasznos és szakszerű tanácsot. „Szalmatetők lángmentesítése” címen megjelent másik írása is az előbbi célt szolgálja.

Báthy Géza „Kísérletek vaskorróziót gátló néhány bevonat összehasonlító értékeléséhez” című tanulmányában tulajdonképpen a muzeumi vastárgyak régi, hagyományos konzerválási módszereit hasonlítja össze az új eljárásokkal, pontosabban a régi bevonóanyagokkal és új védőanyagokkal együttesen végzett kísérleteit teszi közzé. Eredményei azt jelzik, hogy a vas korróziójának meggátlására hatásosabbak, alkalmasabbak a vegyi ipar új termékei, mint a muzeumi területen évtizedek óta alkalmazott parafin, cerezin és viaszféleségek.

Pitter György „Törött kerámiák hőre lágyuló műanyag ragasztója” néven a polivinilbutíral denaturált szeszes oldatát ajánlja esztétikai szempontból a sellak helyett.

Szalay Zoltán - Koncsánszky Gyuláné „Régi viaszpecsétokről PVC másolatok készítése” című dolgozata a levéltári és helytörténeti irattári munkában nyújt hasznos segítséget.

+ + +

Az ismertetett írások egyenként is hézgapótló cikkek a muzeumi munkában. Valamennyihez német nyelvű rövid összefoglalás tartozik, mely a külföldi szakemberek számára is megkönnyíti a tájékozódást. Reméljük, hogy nemcsak a hazai körökben, hanem határainkon túl is élénk visszhangot vált ki ez a mindenképpen dícsérendő kötet, melynek következő számát nagy érdeklődéssel várjuk.

Kivánatos, hogy a jövőben az eljárásokat, a laboratóriumi munkafolyamatokat, az anyagvizsgálatokat a szerzők rajzokkal, fényképekkel, mikroszkópi és röntgenfelvételekkel illusztrálják, mert ezzel munkájuk hitelességét alátámasztják, a kiadvány pedig olvasmányosabb, érdekesebb lesz a nem szakember számára is. Sokszor felvetődött, régi igényt szeretnék a szerkesztő és kiadó számára előterjeszteni. Tüzzék napirendre a preventív műtárgyvédelem kérdését, foglalkozzanak a cikkek a muzeumi raktározás helyzetével, tegyék közzé az országos helyszíni felmérés ta-

pasztalatait és adjanak tanácsot a tárolás körülményeinek megjavítására. A rossz raktárak és a helytelen tárolás nem biztosíthatják a jól restaurált és szakyszerűen konzervált műtárgyak épségét, romlásuk vagy pusztulásuk csak idő kérdése. A Muzeológiai Technológiai Osztály a téren szerzett gazdag tapasztalatairól is szeretnénk olvasni.

Uzsoki András

A Mezőgazdasági Múzeum kiállításai és az általános iskolák biológiai tantárgya

A kiadvány a Tanterv és a tankönyvek rendszere alapján hívja fel a figyelmet arra, hogy a felsőtagozatos osztályok tanulói milyen ismeretekkel és élményekkel gyarapodhatnak a Mezőgazdasági Múzeumban. Ha pl. az ötödik osztályban tanító pedagógus a juhra vonatkozó tájékozottságot akarja szélesíteni, többek között az alábbiakat olvashatja: „A gyapju feldolgozásának módját az iskolákban legfeljebb csak felsorolhatja a szaktanár, de itt az összes munkafázist láthatja a gyermek. A kézi ollók, kalodák és a modern nyírógépek mind rendelkezésre állnak. Nagyját alatt láthatja a különböző minőségű gyapjut”. Ez csak egy példa a gazdag felsorolásból. Az ötödik osztálytól a nyolcadikig, a háziállatoktól kezdve a természetett növényeken át a talajművelésig mindenre kiterjedt a kiadvány összeállítóinak figyelme, amivel az oktató-nevelő munka hatékonyságát fokozni lehet. A tartalmas füzetet a Múzeum eljuttatta a budapesti általános iskolákhoz, de az egyénileg érdeklődő pedagógusoknak is szívesen ad részletes tájékoztatást a Múzeum Népművelési Osztálya.

Múzeumból muzeumba

E címmel Veszprém megye napilapjában sorozatszerűen jelenik meg ismertetés a megye múzeumairól. A cikkek foglalkoznak a múzeu-

mok történetével, rövid ismertetést adnak a kiállításokról és bemutatják az intézmények közművelődést segítő tevékenységét. Az írott tájékoztatást muzeumi fotók egészítik ki. A Veszprémmegyei gyakorlat követendő példa lehet más megyék illetve muzeumok számára is.

A Mezőgazdasági Múzeum filmjegyzéke

a Múzeum tulajdonában lévő és ott vetíthető filmekkel ismerteti meg az érdeklődőt. Közli: amennyiben egy csoport látogatása idején filmvetítést igényel, a Népművelési Osztályhoz intézett előzetes bejelentés nyomán kérését teljesítik. A jegyzék felünteteti a film címét, készítési évét, vetítési időtartamát, fekete-fehér vagy színes voltát, betűjellel közli, hogy milyen képzettségű nézők számára ajánlott. Néhány sorban ismerteti magát a filmet, annak mondanivalóját.

A jegyzék főbb szakcsoportjai: szakoktatás, balesetvédelem, növénytermesztés, állattenyésztés, állategészségügy, kertészet, erdészeti, gépesítés, öntözés, élelmiszeripar.

Balassa Ivánné - Albertini Béla

Hírek, események

A muzeumok és a Kommunista Ifjúsági Szövetség együttműködéséről

A sok százezres, szinte az egész ifjúságot átfogó KISZ szervezetek hosszú évek óta birkóznak kulturális gondokkal. A fiatalok szívesen vennének részt a kulturális munkában, de szervezeteik jelentős része nem ismeri a kínálkozó művelődési lehetőségeket. Jórészt ebben kíván segíteni a KISZ Budapesti Bizottsága mellett működő Kulturális Bizottság, melyben minden közművelődési és művészeti ágat egy-egy társadalmi munkatárs képvisel, így a muzeumi ismeretterjesztést is.

Egy évvel ezelőtt a Propaganda és Népművelési Csoport a KISZ-szel közösen együttműködési tervet dolgozott ki, a muzeumok és az ifjúsági mozgalom kapcsolatának szervezetté tétele érdekében. Érdekes áttekinteni az eltelt idő eseményeit és együttműködésünk formáját. Eddigi tapasztalataink szerint a „szervezeti keretek” nem homályosították el munkánk tartalmát és egy év alatt jelentős eredményeket értünk el.

Közös munkánk első lépéseként a muzeumi felelősök budapesti hálózatát alakítottuk ki. Jelenleg minden kerület KISZ Bizottságának van e témával foglalkozó munkatársa, aki állandó kapcsolatot tart a Propaganda és Népművelési Csoporttal. Így a muzeumok hireiről, az új kiállításokról, nagyobb akciókról folyamatosan és közvetlenül értesülnek a KISZ-szervezetek. A kiemelkedő budapesti kiállítások, programok alkalmával valamennyi kerület muzeumi felelősét összehívjuk, tájékoztatjuk őket a muzeumok terveiről és beszámolót kérünk végzett munkájukról. Muzeumlátogatással összekötött értekezletet tartottunk a Magyar Nem-

zeti Muzeumban, a Természettudományi Muzeumban és a Szépművészeti Muzeumban. Terveink között szerepel a többi budapesti muzeum részletes bemutatása is.

Az ifjusági vezetők munkájához módszertani segítséget is igyekszünk nyújtani. Ezért 1969-től a KISZ oktatási, továbbképzési programja keretében muzeumi napokat rendezünk. A muzeumi propagandamunka eredményességét is elősegítik ezek a programok, jelentős közönségszervezésnek tekinthetők.

Sikeresebb muzeumi napot rendeztünk májusban, a Szépművészeti Muzeumban, amelyen a KISZ Iskola hallgatói vettek részt. A programot úgy állítottuk össze, hogy a hallgatók gyakorlati ismereteket is szerezzenek, ezért közös muzeumlátogatásokhoz ajánlást dolgoztunk ki és a helyi kiállítások szervezéséről, az anyaggyűjtésről, a rendezés elvi és esztétikai szempontjairól adtunk tájékoztatást. A Szépművészeti Muzeum májusi kiállításai arra is lehetőséget adtak, hogy a kiállítások típusaival megismeressük az ifjusági vezetőkét: szakemberek kalauzolták őket az egyiptomi történelmi kiállításon, a képzőművészeti gyűjtemény bemutatóján és a felszabadulási jubileumi kiállításon, mely a kiállításrendezés új utjait, a technikai eszközök muzeumi alkalmazását szemléltette.

Az ifjusági mozgalommal való együttműködésünk eddigi legsikeresebb programját Tihanyban rendeztük, ez év májusában. A balatonszemesei KISZ vezetőképző tábor résztvevői számára egész napos, muzeumi témájú „akadályversenyt” rendeztünk. A természettudományi, régészeti, történelmi és képzőművészeti emlékekben gazdag környezet jó keretnek bizonyult célunk eléréséhez: hogy a leendő ifjusági vezetők szórakoztató formában ismerjék meg a Balaton-környék történelmét és a muzeumok nyújtotta gazdag látványvilágot. Az akadályverseny szóbeli és írásos feladataira adott válaszokból örömmel állapítottuk meg, hogy ez az „oktatási forma” felkeltette a fiatalok érdeklődését; komoly elmélyüléssel tanulmányozták a balaton-környéki műemlékeket, a muzeumok gyűjteményeit és a történelmi vonatkozásokat.

Nagy örömmel tettünk eleget a KISZ kérésének, és „közkívánatra” augusztusban megismételtük ezt a programot, hasonló tematikával.

A tihanyi muzeumi nap sikeréhez jelentősen hozzájárult az ottani muzeum igazgatójának készséges, értékes szakmai tanácsadása és közreműködése. Ifjusági nevelő- és ismeretterjesztő munkánkban továbbra is nagy szükség van a muzeumok munkatársainak segítségére. Különösen a fiatal szakemberek közreműködésére számítunk, mert eddigi KISZ-rendezvényeink azt bizonyítják, hogy a közvetlen hangú - hangulatu előadások, vezetések elősegítik célunkat: a fiatalok rendszeres muzeumlátogatókká, érdeklődő és értő közönséggé válnak.

Külön kell szólnunk a KISZ vezetőségének közreműködéséről a politikai-évfordulós kiállítások népszerűsítésében. A Szépművészeti Muzeumban rendezett „25 éves a szabad Magyarország” című központi jubileumi kiállítás propagandája az ifjuság körében különösen jól sikerült. A budapesti és kerületi KISZ Bizottságok - javaslatunk alapján - külön ajánló felhívásokkal fordultak minden alapszervezethez, hangsúlyozva a kiállítás jelentőségét. Szerencsésen találkozott közös ajánlásunk a KISZ szervezetek igényével is: a kiállítás látogatása lehetőséget adott számukra ünnepi taggyűlések-programok megtartására. Közvetlen tapasztalataink és a látogatási statisztika alapján mondhatjuk, hogy a fiatalok örömmel fogadták ajánlásunkat, rendkívül nagy számban keresték fel a kiállítást és jubileumi témájú vetélkedők, pályázatok rendezéséhez kérték segítségünket.

Áttekintve közös munkánk első évét: jelentős eredményeket értünk el az ifjuság muzeumokkal való megismertetése terén.

Véleményünk szerint a jövőben is nagy szükség van a muzeumok és az ifjusági mozgalom szervezett együttműködésére, mert a muzeumok új közönségének biztosításán ilyen formában eredményesen munkálkodhatunk.

Czakó Tiborné

Az 1970. évi Ifjúsági Muzeumi Pályázatról

Ez évben tizedik alkalommal hirdette meg a Központi Muzeumi Igazgatóság Propaganda és Népművelési Csoportja a budapesti alsó- és középfoku oktatási intézmények tanulói számára az ifjúsági muzeumi pályázatot. Hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára tekintettel, a Forradalmi Ifjúsági Napokhoz kapcsolódva, a „három forradalmi tavasz” - 1848-49, 1918-19, 1944-45 - jegyében a szokásosnál valamivel későbbben, februárban kapták meg az iskolák a pályázati felhívást.

Az első korszak kérdései hagyományosan a Petőfi Irodalmi Múzeum, a másik két kérdés csoport pedig a Munkásmozgalmi Múzeum KMP Emlékmúzeuma, illetve a „25 éves a szabad Magyarország” kiállításainak témáira épült. Valamennyi kérdést csak a három kiállítás alapos tanulmányozása után lehetett megválaszolni. A három forradalmi korszak összekapcsolása önmagában a korábbinál egységesebbé és tartalmasabbá tette a dolgozatokat. De előrelépést jelentett az is, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Munkásmozgalmi Múzeum munkatársaival - Miklós Róbert és Nagy Dezső múzeológusokkal - sikerült olyan kérdéseket megfogalmazni, amelyek nemcsak a kiállított dokumentumok és az ott szereplő adatok pusztá megkeresését kívánták meg a tanulóktól, hanem az iskolában tanult ismereteikre, olvasmányélményeikre is építettek, vagy éppen olvasásra inspiráltak.

A beérkezett 224 pályamunka arról tanuskodik, hogy a fiatalok lelkesen és szorgalommal dolgoztak; a kérdésekre kimerítő válaszokat adtak, ügyeltek a dolgozatok külalakjára, a fogalmazás nyelvi helyességére, sokan közülük rajzokkal, fényképekkel illusztrálták munkáikat.

A pályázat kezdeti éveéhez viszonyítva bizonyos mennyiségi visszaesés tapasztalható. Ennek oka egyrészt az évfordulóra más szervek által meghirdetett pályázatok és vetélkedők nagy számában keresendő, másrészt az iskolák bizonyos foku szelektálás után továbbították hozzánk tanulóik dolgozatait. Az egyik szak-

munkásképző iskola pártösszekötő tanára levelének tanúsága szerint például, másfélszáz pályamunka közül csupán az általuk legjobbnak tartott negyvenet küldték be.

Örvendetes az is, hogy az eredetileg egyéni szorgalmi feladatot jelentő pályázat több iskolában szervezett kereteket öltött. Ez felveti annak lehetőségét, hogy a jövőben ne csak az egyének, hanem az iskolák között is versenyt hirdessünk és hasonlóan a Mezőgazdasági Muzeummal a múlt évben közösen szervezett vetélkedőhöz a résztvevők iskolájukat is képviseljék. A legjobban szereplő, a legtöbb pályázatot beküldő intézmények is részesüljenek jutalomban, például az iskolai könyvtár állományának gyarapítására szolgáló jelentősebb könyvajándékkal.

A beérkezett pályamunkákat a két muzeum már említett munkatársai és a KMI Propaganda és Népművelési Csoportjának előadói értékelték. Az ünnepélyes eredményhirdetésre és díjkiosztásra a Petőfi Irodalmi Muzeum kiállításának József Attila termében gyűltek össze a nyertesek. Junius 13-án délelőtt a Petőfi Irodalmi Muzeum főigazgatóhelyettesének előadása, a bírálók rövid értékelése és József Attila Hazám című szonettciklusának meghallgatása után harminckét boldog győztes vette át a KMI által felajánlott pénzjutalmakat és műtárgymásolatokat, illetve az Állami Könyvterjesztő Vállalat több mint 3.000 Ft értékű 25 ajándék könyvcsomagját.

A pályázat változatlan sikere a folytatás és továbbfejlesztés szükségességét jelzi. Elsősorban olyan irányban kell továbblépni, hogy ne csak a fővárosi iskolák, ne csak a tanulók egyéni elhatározásából, hanem a szaktanárok irányításával szervezettebb keretek között a vidéki fiatalok is bekapcsolódhassanak e tanulságos és nemes versenybe, ugyanakkor az önállóságot, egyéni leleményességet a pályázat témájának, tartalmának módosításával kell elősegíteni.

Villangó István

Egy muzeumi szakkör néhány tanulsága

Ha a magyar muzeumok keletkezésének körülményeit közelebbről vizsgáljuk, szinte általánosítható megállapításra jutunk: a legtöbbnek létrejötte az iskolával van kapcsolatban. Különösen igaz lehet ez a vidéki muzeumok esetében. A gyulai Erkel Ferenc Muzeum sem kivétel ez alól.

Száz esztendővel is több ideje annak, hogy Mogyoróssy János magángyűjteményével tulajdonképpen iskolai muzeumot hozott létre a városban. Elsősorban gazdag könyvgyűjteményével szolgálta az akkori gyulai főtanoda törekvéseit, egyben közművelődési célokat valósított meg. Később a muzeum és az iskola a maga sajátos feladatainak maradéktalan betöltése érdekében látszólag különvált egymástól, a muzeum egy kissé befeléfordulva végezte elsősorban a mult feltárására irányuló munkáját. Valójában azonban a születésnél megvalósult kapcsolat sohasem szakadt meg. Többkevesebb folyamatossággal mindig megvolt, hiszen a gyulai muzeum eddigi története is azt igazolja, hogy a muzeum legbuzgóbb külső munkatársai a diákkutatók voltak; egyikük-másikuk később a muzeumügy hivatalos művelője lett. Ma méginkább közművelődési célokat valósít meg az iskola is, a muzeum is. Szervezetileg ugyan meglazult a kapcsolat, tartalmi vonatkozásaiban azonban nagyonis együtt van; egyazon célokért, a közművelődés magasabb igényeinek kielégítéséért dolgozik.

Az együttműködés lehetőségei sokfélék. Jelentkezhet a gyűjtőmunkában, megmutatkozhat a szervezési teendők ellátásában, az érdeklődés fenntartásában, legkivált azonban a szakköri munkában kap valódi értelmet.

Jelenlegi 14 tagu kis csoportunk alkotó munkát végez: a különféle gyulai kismesterségek (kádár, kovács, kosárfonó) történetének felkutatására vállalkozott, a szőlőművelés történetét dolgozza fel, de a hagyományos paraszti gazdálkodás anyagának összegyűjtését is tervezi, a gyulai nyári szinkör működésére vonatkozó kutatásokat végez, Gyulának az irodalomban betöltött

szerepét vizsgálja.

Anélkül, hogy messzemenő következtetésekre vállalkoznánk, érdemes leszűrni néhány tanulságot - mások buzdítására leginkább, de a magam okulására is.

Közvetlen környezetük értékeinek megismerése nem kényszer a szakkör tagjai számára. Maguk győződnek meg róla, hogy érdemes egy kicsit nyitottabb szemmel járni, becsülni azt, ami volt, lelkesedni azért, ami van. A szakkör a muzeum munkáját is segíti. A szőlőművelésre vonatkozó studiumuk készítetett minket arra, hogy kiállítás keretében mutassuk be a szőlőművelés eszközeit, mely nagy érdeklődést váltott ki városszerte.

A szakkör munkája során az együttműködés olyan formáit valósíthatjuk meg, amelyben mindenkinek megvan a maga szerepe, szándéka és képessége szerint vehet részt a közös munkában. A résztvevők megtanulhatják, hogy nincs külön politikai, irodalmi, művészeti törekvés egymástól függetlenül, hanem együtt adják azt, amit egyszerűen életnek hívunk, s a jövőendő biztonságos alapja is egyben. Érdemes hát gondolnunk őket. Ez meg már igazi honismeret, alkotó munka a javából. Tartalmas emberi életet jelent.

Szerdahelyi István

Hírek kiállításokról

Hódmezővásárhely: új állandó kiállítás váltotta fel az 1949-ben megnyitott - 20 éves - régészeti kiállítást ez év januárjában. Az ujkőkori és rézkori művészetét bemutató kiállításon a megye területén előkerült, s a Dél-Alföld legjelentősebb e kort idéző leletei láthatók. Téma és kor szerinti csoportosításban most egy helyen, eredetiben láthatók az idolkok, edényidolkok, arcosedénykéik, állatszobrok, oltárok, mécsesek. E régi korok iparművészeti szépségü edényművészete a kiállítás sajátos értéke. A

legjelentősebb országos leletek segítségével párhuzamot vonhatunk az e korból származó külföldön előkerült leletekkel.

Szombathely: hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára új muzeumot avattak, a Forradalmi Muzeumot. Első állandó kiállítása Vas megye munkásmozgalmának állít emléket. Gazdag tárgyi, dokumentációs és archivális anyag mutatja be a manufaktúrák és céhek kialakulását. Céhkorsók, céhládák, vándorkönyvek, oklevelek utalnak a munkásosztály korai történetére és kezdeti mozgalmaira. Az első világháború és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vas-megyei hatását, a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság megyei eseményeit, a fehérterror, a két háború közötti időszakot és a felszabadulás idejét számos személyes emléktárgy is idézi. A Tanácsköztársaság vasi direktóriumának butorai, okiratai, a II. világháború ellenállóinak - köztük Kiss János altábornagynak - személyes tárgyai az elmúlt 50 év küzdelmeire emlékeztetnek. A bemutatott eredeti zászlók, érmek, plakettek, egyenruhák, fegyverek, írásos dokumentumok teszik változatosabbá és tartalmassá az első olyan hazai kiállítást, mely egy adott vidék munkásmozgalmával ismerteti meg a látogatókat.

Pécs: április 26-án a Janus Pannonius Muzeumban Baranya megye történetét az őskortól az Árpád-korig bemutató új állandó kiállítás nyílt meg. Első tárgyai az i. e. IV. évezred kulturáját ismertetik. Az első, néven nevezhető, a megyében megtelepedett nép: a pannonok fegyverei, pompás lószerszámai, nemesfém ékszerei a beremendi és szentlőrinci ásatások legszebb leletei közé tartoznak. A kelták korongon készült agyagedényei, félelmetes fegyvereik, ezüstpénzeik már a közeledő antik kulturát jelzik. A Duna-menti Valeria tartomány fővárosának, Sopianae-nak ránkmaradt emlékei közé tartoznak a Dunántúlon egyedülálló ókeresztény temető leletei. A hunok, keleti-gótok, langobárdok, avarok és magyarok páratlanul szép ezüst- és arany ékszerei, a harcos nomádok fegyverei, viseleteti tárgyaik méltóképpen reprezentálják az itt élő népek művészetét, kulturáját. A kiállítás a honfoglalás és az Árpád-kor emlékeivel zárul.

Bakonybél: a Veszprém megyei Muzeumi Szervezet új egységeként 1970. július hó 5-én nyitották meg a bakonybéli szabadtéri néprajzi muzeumot. A Balatonfelvidék és a Bakony jellegzetes, ives, oszlopos, tornácos parasztházát a századforduló idejének megfelelően rendezték be. Helyet kaptak itt a falu jellegzetes bu-torai, felszerelési tárgyai, használati eszközei, textiliái. A nagy épülettel szemben lévő kisebb házban rendezett helytörté-neti kiállítás a község történetét ismerteti; érzékelteti a ba-konybéli faipar jelentőségét, s bemutatja egy falubeli fafara-góműhely teljes berendezését is. A telek végében álló hatalmas kőpajtában helyezték el a gazdálkodás eszközeit: lovasszekeret, ökrösszekeret, szánt, ekét stb.

Várpalota: július hó 27-én Dr. Szekér Gyula nehézipari minisz-terhelyettes nyitotta meg a Vegyészeti Muzeumot. A muzeum kiál-lítása sokrétű tájékoztatást nyújt a vegyipar fejlődéséről a kezdeti időktől a legutóbbi évek eredményeiig. A muzeumnak ott-hont adó vár helyreállításának folytatása a későbbiekben le-hetővé teszi a kiállítás bővítését. A kiállítást Szepesi Géza rendezte, kivitelezője a KMI Kiállításrendező és Propaganda Osz-tálya volt.

Székesfehérvár: az István Király Muzeumban augusztus 18-án Mol-nár János művelődésügyi miniszterhelyettes nyitotta meg az ál-lamalapító István király születésének ezredik évfordulójára rendezett emlékkiállítást. Az ország 18 muzeumából összegyűj-tött emlékek, dokumentumok, képzőművészeti alkotások, az alka-lomhoz méltó együttest képeztek. A gazdag, izlésesen rendezett kiállítás nagymértékben hozzájárult annak a törekvésnek megva-lósulásához, hogy korunk embere a történeti igazság fényében lássa első királyunkat és életművét. A kiállítás rendezői: Nagy Emese a Magyar Nemzeti Múzeum, és Dr. Kralovánszky Alán a szé-kesfehérvári István Király Múzeum munkatársai. Kivitelező a KMI Kiállításrendező és Propaganda Osztálya volt.

Nagy-tétény: több éves munka után augusztus 18-án ünnepélyes ki-állításnyitás és hangverseny jelezte a Nagytétényi Kastélymuze-

um műemléki helyreállításának befejezését. A rekonstrukció eredményeként a kastély épülete visszanyerte eredeti szépségét, parkja ismét a barokk kor hangulatát idézi. A megújult muzeumban két új kiállítás nyílt: a lapidarium Nagytétény multjának római korszakából ad izelítőt, a X-XVIII. századi elefántcsontfaragványok pedig az Iparművészeti Múzeum gondos gyarapító tevékenységét reprezentálják.

Szeged: ez év augusztusában nyílt meg a Móra Ferenc Múzeum új állandó régészeti kiállítása, melyen három egymáshoz hasonló életformájú lovasnomád nép életének, eltérő eredetének tárgyi hagyatéka láthatók. A „Hunok, avarok, magyarok” című kiállítás a nagyközönség előtt eddig ismeretlen leletanyag segítségével a hunoktól a magyar államalapítás koráig terjedő időszakot mutatja be. A korabeli kézművesség, a hitvilág árnyalt bemutatása cáfolja azokat a nézeteket, melyek a nomád társadalmakat a történelem negatív erőihez sorolják. A nagyszéksői hun fejedelmi aranylelet teljes bemutatása, avar és magyar ékszerek, a Kárpát-medence leggazdagabb IX-XI. századi lelete: a nagyszentmiklósi kincs bemutatása képet ad a három nép művészetéről. A kiállítás érdekessége az un. Nagy Károly-kard rekonstrukciójának első bemutatása is.

Hortobágy: a Pásztor múzeum újjárendezett kiállítása a századforduló idejének pásztoréletét mutatja be. Rövid történeti ismertetés után az interieur-ök a pásztorok mindennapjait örökítik meg. A pányvavető csikós és bojtár, a gulyásszámadó, a tanya-legény, a juhász, kondás legjellegzetesebb hétköznapi ruhájukban a legfontosabb munkafolyamatokat végzik. A Hidi-vásár hangulatát tükrözik a kiállításon látható pusztai járművek: az ekhósszekér, a futószekér, a postakocsi és a kétkerekű talyiga. Az ünnepi viseletek mellett diszes használati tárgyak, remekbe készült szűrök, bundák, pásztorfaragások, hangszerek a pusztai ember ünnepnapjait idézik. A mai Hortobágy életének rövid bemutatásával zárul a hortobágyi Pásztor múzeum újjárendezett kiállítása.

Gyoma: augusztus 30-án nemzetközi viszonylatban is jelentős eseménye volt a muzeumügynek: a világ ötödik nyomdászati muzeumát avatta Ortutay Gyula megnyitóbeszéde. A Kner Nyomdamuzeum egy szerény nyomdászdynasztia tehetségén, jóízlésén és szorgalmán növekedett európai rangú nyomda történetével s ezen keresztül a tipográfia hazai fejlődésének az egyik jellegzetes vonásával ismerteti meg a látogatókat. A Kner név fogalommá vált, mert a nyomda tevékenységében a tipográfiai műgond és a kiadott művek haladó tendenciája szervesült. A Központi Muzeumi Igazgatóság Kiállításrendező és Propaganda Osztályának rendezésében megnyílt kiállítás Kner Imre lakóházában fontos kulturtörténeti emlékünk.

Fővárosi Művelődési Ház: szeptember 5-én a Délvietnami Ideiglenes Forradalmi Kormány, a Vietnami Demokratikus Köztársaság képviselőinek jelenlétében nyílt meg a „Vietnam művészete” c. vándorkiállítás, amelyet a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum és a Központi Muzeumi Igazgatóság készített. A kiállítás bemutatja Vietnam történetének fontosabb fordulópontjait, s gazdag képet ad egy olyan művészet kibontakozásáról és virágzásáról, amely szinte állandó függetlenségi küzdelmek közepette jött létre. A megnyitó megható jelenete volt a vietnami diákok hegedű és ének produkciója.

Balassa Ivánné - Albertiny Béla

Idegennyelvi továbbképzés

1969. szeptemberétől kisebb, 1970 februárjától már nagyobb létszámmal vesznek részt muzeológusok tanulmányi szabadsággal járó intenzív nyelvoktatásban a Muzeumi Főosztály szervezésében. Az oktatás részint az Idegennyelvi Továbbképző Központban, részint a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Idegennyelvi Intézetében folyik, 19 hét időtartammal, és állami nyelvvizsga letételére készít elő.

Az 1969-70. oktatási év két szemeszterére 22 muzeológus jelentkezett o r o s z, a n g o l, n é m e t, f r a n c i a

nyelvre. A felvett 18 hallgató közül 13 tett vizsgát 1970. júniusában (5-en 1970. végén vizsgáznak). Vizsgaeredmények: 5 felsőfoku, 8 középfoku minősítés.

1970. szeptember közepén újabb 13 muzeológus kezdte meg a tanulmányokat orosz, angol, német nyelvből.

1971. februárjától előreláthatólag két nyelvből indul hasonló színvonalu oktatás

A Muzeumi Főosztály tervezi intenzív nyelvoktatás szervezését kezdők részére is, első alkalommal angol nyelvből, 1970. áprilisi indulással. A kezdő tanfolyam időtartama: 3 hónap. A tanulmányi szabadsággal résztvevő muzeológusok a tanfolyam költségeit maguk fedezik.

Mészáros Márta

Személyi változások a muzeumok vezetésében

K. Dr. CSILLÉRY KLÁRA muzeológust 1970. február 1-i hatállyal a Néprajzi Múzeum - Szabadtéri Néprajzi Múzeum Muzeológiai Osztálya vezetőjévé nevezték ki.

VLC SKÓ LAJOST a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter 1970. II.16-ával a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatójává nevezte ki.

HORVÁTH ATTILÁNÉT a kecskeméti Katona József Múzeum tudományos főmunkatársát 1970.III.1-ével a Bács-megyei Muzeumi Szervezet helyettes vezetőjévé nevezték ki.

A belkereskedelmi miniszter és a művelődésügyi miniszter 11/1970. számú együttes utasítása 1970.VII.1-i hatállyal a Vendéglátóipari Múzeumot Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum-

má szervezte át. Az új múzeum főigazgatója: SOMOGYI SÁNDOR, főigazgatóhelyettese: BORZA TIBOR.

HALÁSZ FERENC gazdasági igazgató a Magyar Nemzeti Múzeumban betöltött állásától 1970.VII.1-ével megvált. Új munkahelye: a budapesti Kandó Kálmán műszaki főiskola, ahol a pénzügyi osztályvezetői munkakört tölti be.

KOVÁCS ZOLTÁN a Néprajzi Múzeum Könyvtári Osztályának vezetője 1970.VII.8-ával állásától megvált.

Dr. ZÓLYOMI JÓZSEF a Nógrád-megyei Múzeumi Szervezetnél betöltött megyei múzeumigazgatói állásától 1970.VIII.1-ével megvált; egyidejűleg kinevezték a balassagyarmati Palóc Múzeum igazgatójává.

Dr. MOLNÁR PÁLT a Nógrád-megyei Tanács VB Művelődési Osztály vezetőjét 1970.VIII.1-i hatállyal a Nógrád-megyei Múzeum Szervezet vezetőjévé nevezték ki.

Dr. LENGYEL DÉNES a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatóhelyettese 1970. IX.1-ével nyugállományba vonult.

Dr. FARKAS HENRIK-et a Természettudományi Múzeum osztályvezetőhelyettesét 1970.IX.1-ével főigazgatóhelyettesé nevezték ki.

CZAKÓ JÁNOST 1970.IX.1-ével a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatójává nevezték ki.

PAJOR GÉZA az Iparművészeti Múzeum Ötvös Osztályának vezetője 1970.IX.1-ével a beosztásától megvált, egyidejűleg a Kelet-ázsiai Múzeum osztályvezetőjévé nevezték ki.

BATÁRI FERENC tudományos főmunkatársat 1970.IX.1-ével az Iparművészeti Múzeum Butor Osztálya vezetőjévé nevezték ki.

Dr. KOÓS JUDITOT az Iparművészeti Múzeum Könyvtári Osztályának

vezetőjét 1970.IX.1-ével az Ötvösművészeti Osztály vezetőjévé nevezték ki.

Dr. BÁRTH JÁNOST a kiskunhalasi Thorma János Múzeum muzeológusát 1970.IX.1-ével a Kalocsai Múzeum igazgatójává nevezték ki.

Muzeumi dolgozók kitüntetései (1970. év VI-VIII. hó)

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa

Dr. CSAPODY VERÁNAK, a Természettudományi Múzeum ny. muzeológusának, 80. születésnapja alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata kitüntetést,

Dr. LENGYEL DÉNESNEK, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatóhelyettesének, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata kitüntetést,

SULYÁN GYÖRGYNÉNEK, a Természettudományi Múzeum munkatársának nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata kitüntetést,

Dr. CSEPREGHY BÉLÁNÉNAK, a Természettudományi Múzeum osztályvezetőjének, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND arany fokozatát

adományozta.

A művelődésügyi miniszter

BOTTYÁNSZKY PÁLNAK, a gyomai Kner nyomda igazgatójának, a Kner Múzeum alapításában végzett munkája elismeréséül, a SZOCIALISTA KULTURÁÉRT kitüntetést,

DANCZA JÁNOSnak, az egri Dobó István Vármuzeum ny. munkatársának, eredményes munkája elismeréséül, a SZOCIALISTA KULTURÁÉRT kitüntetést,

Dr. DOMONKOS OTTÓnak, a soproni Liszt Ferenc Muzeum igazgatójának, a közművelődésügy terén kifejtett eredményes munkájáért a KIVÁLÓ NÉPMŰVELŐ címet,

MOLNÁR MÁTYÁSnak, a vajai Vay Ádám Muzeum vezetőjének (a Vaja községi Művelődési Ház igazgatójának) a közművelődésügy terén kifejtett eredményes munkájáért a KIVÁLÓ NÉPMŰVELŐ címet

adományozta;

Dr. JENEY FERENCet, a Petőfi Irodalmi Muzeum tudományos főmunkatársát, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkája elismeréséül, DICSÉRETben,

MARTON FERENCet, a Természettudományi Muzeum munkatársát, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkája elismeréséül DICSÉRETben

részesítette.

TARTALOM:

H e t é s T i b o r: A megyék felszabadulási jubileumi kiállításairól	3
V i l l a n g ó I s t v á n: 150.000 látogató a „25 éves a szabad Magyarország” című jubileumi kiállításon	21
K o r e k J ó z s e f: A muzeumok helye közművelődésünkben	28
D ö m ö t ö r J á n o s: A látáskulturáról	35
F ü l e p F e r e n c: Az ICOM 1970. évi párizsi ülése	40
M a k k a y J á n o s: Nemzetközi tanácskozás a vonaldiszes kerámia kérdéseiről	47
K o d o l á n y i J á n o s: A III.Nemzetközi Finnugor Kongresszus	58
T a m á s I s t v á n: A Magyar Nemzeti Múzeum kérdéskérdéseiről	62
N a g y Z o l t á n: Az Esztergomi Vármúzeum kialakításának programja	72
B. Vágó Eszter (1928-1970)	134
Dr. Székessy Vilmos (1907-1970)	135
Külföldi folyóirat szemle	138
Könyvek, kiadványok	142
Hírek, események	147

INHALT:

H e t é s, T.: Ausstellungen in der Provinz gelegentlich des Befreiungsjubileums	3
V i l l a n g ó, I.: 150.000 Besucher in der Jubiléumsausstellung „25 Jahre des Befreiten Ungarns“	21
K o r e k, J.: Die Lage der Museen in unserer Kulturapparat	28
D ö m ö t ö r, J.: Von der Visualkultur	35
F ü l e p, F.: Die Jahressitzung 1970 der ICOM in Paris	40
M a k k a y, J.: Internationale Beratung die Fragen der keramischen Linearverzierungen betreffend	47
K o d o l á n y i, J.: Der III. Internationale Finnisch-Ugrische Kongress	58
T a m á s, I.: Kaderprobleme des Ungarischen National-Museums	62
N a g y, Z.: Das Programm der Ausbildung des Schlossmuseums zu Esztergom	72
B. Vágó Eszter (1928-1970)	134
Dr. Székessy Vilmos (1907-1970)	135
Auslandsrevue	138
Bücher, Zeitschriften	142
Nachrichten, Begebnisse	147

E SZÁM MUNKATÁRSAI:

- H e t é s T i b o r, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum osztályvezetője,
- V i l l a n g ó I s t v á n, a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda Csoportjának vezetője,
- K o r e k J ó z s e f, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóhelyettese,
- D ö m ö t ö r J á n o s, országgyűlési képviselő, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum igazgatója,
- F ü l e p F e r e n c, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója,
- M a k k a y J á n o s, a székesfehérvári István Király Múzeum muzeológusa,
- K o d o l á n y i J á n o s, a Néprajzi Múzeum főigazgatóhelyettese,
- T a m á s I s t v á n, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóhelyettese,
- N a g y Z o l t á n, az Esztergomi Vármúzeum ny. igazgatója,
- J a k a b f f y I m r e, az Iparművészeti Múzeum főkönyvtárosa,
- U z s o k i A n d r á s, a Veszprém-megyei Múzeumi Szervezet tudományos főmunkatársa,
- B a l a s s a I v á n n é, a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda Csoportjának munkatársa,
- A l b e r t i n i B é l a, a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda Csoportjának munkatársa,
- C z a k ó T i b o r n é, a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda Csoportjának munkatársa,
- S z e r d a h e l y i I s t v á n, a gyulai Erkel Ferenc Múzeum igazgatója.

